

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

БАЗАЛУК ЕЛЕОНОРА ОЛЕГІВНА

УДК 159.9: 343.226:364.62:343.

541-058.6:342.78:355.012

ДИСЕРТАЦІЯ

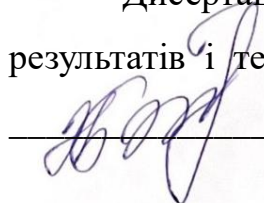
**ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДОПОМОГИ ТА
ЗАХИСТУ ЖІНОК І ДІВЧАТ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА
ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань – 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень Використання ідей
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Е.О. Базалук

Науковий керівник **Боровик Андрій Володимирович**, кандидат
юридичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Базалук Е. О. Юридико-психологічний механізм допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

У дисертації розкрито зміст, сутність та особливості юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів з позиції соціально-екологічної моделі, що враховує не лише взаємозв'язок між індивідуалізованим досвідом травматизації від насильства, його наслідками та процесом реабілітації, а й ширші соціальні та структурні аспекти, які формують відповідне середовище, як чинник ефективного відновлення.

У результаті аналізу міжнародних та національних актів, існуючої міжнародної практики та ґрунтуючись на парадигмі кримінального правосуддя й правоохоронної діяльності узагальнено, що збройний конфлікт має наступні ознаки: є протистоянням сторін, де застосовується збройна сила, яка спричиняє збройне насильство. Для кваліфікації видів збройного конфлікту на міжнародний збройний конфлікт і неміжнародний має значення статус сторін, що протистоять одна одній (збройні сили держави чи недержавні організовані збройні групи) та рівень інтенсивності насильства. Однак уточнено, що незалежно від причин війни чи різних видів збройного конфлікту, їхні результати здебільшого є однаковими. Це жахливі втрати серед цивільного населення, масове їх переміщення, порушення прав людини та норм міжнародного гуманітарного права.

Доведено, що насильство під час збройних конфліктів завжди необхідно розглядати крізь призму складних та надзвичайних гуманітарних умов перебування потерпілих. Наголошено, що є зв'язок між особистими та

міжнародними масштабами насильства, який існує як у мирний, так і у воєнний час, і тому необхідно визнати, що «мирний час» сам по собі є «місцем гендерного насильства». Різниця між війною та миром є штучною з точки зору насильства за статтю. Насильство по відношенню до жінок і дівчат корениться в різних соціальних взаємодіях, воно закладено в ієрархії відносин.

Проаналізовано положення окремих складових нормативно-правової бази, що встановлює міжнародні стандарти допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту. Доведено, що попри численні міжнародні, регіональні та національні інструменти та інституційні рамки, трактування насильства щодо жінок і дівчат у міжнародному праві є досить обмеженим і непрямим. Проблемою є також наявність ретроградних тенденцій та патріархальних уявлень, які сприяють посиленню антижіночих настроїв та рухів. Акцентується на необхідності прийняття більш конкретних міжнародних стандартів щодо забезпечення ефективнішого моніторингу дотримання країнами своїх зобов'язань у контексті запобігання проявам будь-якого насильства, у тому числі щодо жінок і дівчат під час збройного конфлікту.

Досліджено базові вітчизняні законодавчі та стратегічні акти, які за основний пріоритет мають вирішення гендерних питань та протидію дискримінації й насильству у суспільстві загалом. Узагальнено, що вони прямо не врегулювали питання допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту, але як основоположні документи у гуманітарній сфері створюють умови для викорінення таких негативних явищ як: дискримінація, нерівність, порушення прав і свобод людини, домашнє насильство та насильство за ознакою статі, зубожіння населення тощо.

Визначено, що у контексті допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів, чинне законодавство (враховуючи міжнародні документи, які регулюють права та гарантії захисту цієї цільової групи, а також забезпечують їх безпеку, запобігають вчиненню фізичних чи психологічних посягань щодо них тощо) повинно враховувати наступні аспекти: а) нульова толерантність до будь-яких проявів насильства, з

особливою неприпустимістю його застосування щодо жінок і дівчат; б) наявність спеціалізованих положень, що визначають інтеграційну систему допомоги та захисту жертв цього суспільно-небезпечного явища, а також правові й організаційні засади діяльності спеціальних служб, центрів підтримки, особливості надання лікарсько-психологічної допомоги для жінок і дівчат; в) безпека жертв має базуватись на забороні психологічного, фізичного та сексуального насильства, невідворотності притягнення винних до відповідальності і наданні права на компенсацію; г) практична дієвість принципу гендерної рівності, про що має свідчити відсутність дискримінації над жінками та дівчатами, їхня активна участь у прийнятті рішень та вирішенні конфліктів; д) допомога та захист прав жінок і дівчат у контексті збройних конфліктів є відмінною від мирного часу, а будь-які прояви насильства – є актом агресії щодо всього народу, адже попри індивідуалізованість, його наслідки можуть впливати на невизначене коло осіб.

Наголошено, що допомога та захист жінок і дівчат, постраждалих від насильства під час збройних конфліктів є державним обов'язком, закріпленим положеннями Конституції України. Від так, держава зобов'язана створити та забезпечити функціонування механізмів реалізації означеної діяльності. Уточнено, що з конституційного дискурсу йдеться про організаційно-правові механізми реалізації прав і свобод людини і громадянина. Уточнено про доцільність виокремлення адміністративно-правового, соціально-економічного, медико-санітарного, інформаційно-освітнього, правоохоронного, правозахисного, юридико-психологічного тощо механізмів допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів як різновидів організаційно-правового.

Визначено, що юридико-психологічний механізм допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів має специфічний фокус на інтеграції юридичних та психологічних аспектів для досягнення ефективного правового регулювання і підтримки психологічного стану постраждалих. Він уявляється як комплексна система заходів та

інструментів, що включає: а) юридичні заходи – наприклад, розробка та впровадження законодавчих нормативів, зокрема й щодо правил, стандартів та рекомендацій діяльності суб'єктів надання допомоги та захисту цій категорії осіб; правореалізаційна діяльність органів влади (суб'єктів владних повноважень) в контексті застосування інструментів для захисту прав, свобод та інтересів постраждалих; забезпечення доступу до правосуддя та юридичної допомоги; б) психологічні заходи – наприклад, надання психологічної підтримки, експертиз та консультувань, зокрема кризової допомоги для стабілізації емоційного стану; врахування психологічних особливостей поведінки постраждалих при прийнятті індивідуальних рішень, що стосуються їхнього захисту та реабілітації; в) інтеграційні заходи – спільна робота правозахисників та психологів для комплексного аналізу ситуацій та прийняття рішень; розробка міждисциплінарних підходів до надання допомоги, що враховують як юридичні, так і психологічні потреби постраждалих; створення координаційних центрів, які об'єднують зусилля різних організацій та установ, залучених до надання допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів (наприклад, проведення просвітницької роботи, впровадження програм з попередження правопорушень, підтримка соціальних ініціатив тощо). Акцентовано, що його роль полягає не лише у відновленні прав постраждалих, але й у забезпеченні їх реабілітації та соціальної інтеграції.

Узагальнено, що попри те, що система суб'єктів надання допомоги та захисту жінок і дівчат, постраждалих від насильства під час збройних конфліктів розгалужена та достатньо чітко формалізована, місце психологів у ній недостатньо визначене. Їхня участь в аналізованих процесах фактично є тіньовою, що зумовлює необхідність: а) встановлення чітких процедур і стандартів для обов'язкової участі психологів у наданні допомоги та захисту постраждалим жінкам і дівчатам; б) нормативної ідентифікації ролі психологів у цій системі, що дозволить краще координувати їхні дії з іншими суб'єктами; в) створення механізмів моніторингу та оцінки ефективності роботи психологів

як елементів цієї системи з метою оптимізації підходів до процедур надання допомоги та захисту цій категорії осіб.

Визначено, що необхідність забезпечення взаємодії психологів з державними та громадськими інституціями щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів вже є доведеним фактом з огляду на масштаби психологічного впливу війни на цивільне населення. Уточнено, що така взаємодія має прояв у різноманітних формах, – інформаційний обмін, обговорення (круглі столи, семінари, зустрічі для висловлення пропозицій і таке інше), консультування, реалізація спільних заходів тощо, а необхідність її організації узагальнено представляється у вигляді двох основних аспектів: а) функціональний, що забезпечує ефективне та комплексне реагування на випадки насильства (об'єднання зусиль різних суб'єктів, таких як психологи, правоохоронні органи, медичні установи та соціальні служби, для надання постраждалим своєчасної та відповідної допомоги); б) організаційний, що об'єктивує необхідність отримання фахівцями спеціальних знань, джерелом яких є практикуючий психолог (підготовку та навчання всіх залучених осіб, щоб вони могли ефективно реагувати на потреби постраждалих і надавати їм необхідну допомогу).

Проаналізовано досвід окремих країн Близького Сходу, Балкан та пострадянського простору в контексті застосовних моделей забезпечення функціональності юридико-психологічних механізмів надання допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів. Отримані результати узагальнено до необхідності забезпечення: 1) інституціональної підтримки, яка об'єктивує доступ до правової та психологічної допомоги; 2) спеціального законодавчого врегулювання статусу постраждалих. З-поміж іншого йдеться про а) поліпшення механізмів співпраці публічної адміністрації з неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, які займаються підтримкою жінок і дівчат, постраждалих від насильства, адже, окрім правової та психологічної допомоги, означені суб'єкти є результативним інструментом для захисту прав потерпілих на міжнародному

рівні; б) прийняття спеціалізованого законодавства, яке б чітко визначало права та статус постраждалих від насильства під час збройних конфліктів, включаючи положення про забезпечення психологічної та правової підтримки, а також механізми для відшкодування збитків; в) забезпечення повного представництва інтересів постраждалих з боку «довірених осіб» у найближчій перспективі, адже відсутність у постраждалих можливості бути обізнаними щодо правових та соціальних питань не має бути перешкодою для отримання належної допомоги та захисту.

Визначено, що запровадження комплексної нормативної основи для формування в Україні юридико-психологічного механізму надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів, передбачає:

– прийняття спеціалізованого законодавства та уточнення положень нині чинних нормативно-правових актів (розробка та схвалення Стратегії надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту; прийняття рамкового закону, що визначає права та статус постраждалих від насильства з диференціацією за ознаками статі та віку; прийняття спеціалізованого закону щодо врегулювання питань надання статусу постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України, включаючи положення про забезпечення психологічної та правової підтримки, а також механізми для відшкодування збитків; внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за використання сексуального насильства як інструмента ведення війни; розробка та прийняття Методичних рекомендацій щодо проведення бесід із постраждалими особами під час здійснення моніторингових перевірок у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту; розробки і затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють моніторингові перевірки у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту);

– розвиток інституційної інфраструктури (утворення структурного підрозділу Департаменту моніторингу рівних прав і свобод Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – Відділу додержання прав осіб, які постраждали від насильства і торгівлі людьми (на базі Відділу додержання прав осіб, які постраждали від домашнього насильства і торгівлі людьми); створення Фонду надання допомоги жертвам насильницьких злочинів; оптимізація повноважень Національної соціальної сервісної служби України; забезпечення функціональності інституту «довірених осіб»);

– забезпечення міжсекторальної співпраці – (створення координаційних рад, робочих груп або коаліцій, до складу яких входитимуть представники різних державних органів, громадських організацій, міжнародних інституцій та фахівці у сфері права, психології та соціальної роботи; розробка та впровадження механізмів обміну інформацією між різними відомствами та організаціями, які займаються питаннями захисту прав жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів; проведення спільних тренінгів, семінарів та конференцій для підвищення рівня обізнаності та кваліфікації фахівців з різних секторів щодо проблематики насильства та шляхів надання допомоги постраждалим);

– кадрове та освітнє забезпечення – (розробка та впровадження освітніх програм для підготовки фахівців у сфері надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів; створення умов для безперервного професійного розвитку працівників, запобігання професійному вигоранню);

– інформаційний супровід та просвіту – (освітні та інформаційні кампанії, залучення ЗМІ до висвітлення випадків насильства та проблем, з якими стикаються постраждалі, запровадження механізмів використання інформаційно-аналітичної діяльності психологів у практиці прийняття стратегічних рішень);

– впровадження систем моніторингу та оцінки ефективності наданої допомоги (розробка та впровадження індикаторів ефективності, які дозволяють

оцінити якість і результативність заходів, спрямованих на підтримку постраждалих; наділення уповноважених осіб контрольно-наглядовими функціями; впровадження механізмів зворотного зв'язку з постраждалими).

Ключові слова: юридико-психологічний механізм, гендерне насильство, збройний конфлікт, статус психолога, система суб'єктів надання допомоги і захисту, співпраця.

SUMMARY

Bazaluk E.O. Legal and Psychological Mechanism for Assistance and Protection of Women and Girls Who Have Suffered from Violence during Armed Conflicts. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis reveals the content, essence and features of the legal and psychological mechanism for assistance and protection of women and girls who have suffered from violence during armed conflicts from the perspective of a socio-ecological model.

The analysis of international and national acts, existing international practice, and based on the paradigm of criminal justice and law enforcement enables to reveal that an armed conflict has the following features: it is a confrontation between parties where armed force is used, which causes armed violence. The status of the confronting parties (armed forces of the state or non-state organised armed groups) and the level of intensity of violence are important for the qualification of armed conflict as international armed conflict and non-international armed conflict. However, it is clarified that regardless of the causes of war or different types of armed conflict, their outcomes are mostly the same. These include horrific civilian casualties, massive displacement, and violations of human rights and international humanitarian law.

It is proved that violence during armed conflicts should always be viewed through the prism of complex and extraordinary humanitarian conditions of the victims. It is emphasised that the personal and international scales of violence are linked, both in peace and in war, and therefore it is necessary to recognise that "peacetime" is itself a "place of gender-based violence". The distinction between war and peace is artificial in terms of gender-based violence. Violence against women and girls is rooted in various social interactions and is embedded in the hierarchy of relations.

The article analyses the provisions of certain components of the legal framework establishing international standards for the assistance and protection of women and girls who have suffered from violence during armed conflict. It is proved that despite the numerous international, regional and national instruments and institutional frameworks, the interpretation of violence against women and girls in international law is rather limited and indirect. Moreover, retrograde tendencies and patriarchal attitudes that contribute to the strengthening of anti-women's attitudes and movements are a problem. The need to adopt more specific international standards to ensure more effective monitoring of countries' compliance with their obligations to prevent all forms of violence, including against women and girls during armed conflict, is emphasised.

The fundamental national legislative and strategic instruments that prioritise addressing gender issues and combating discrimination and violence in society in general are studied. It is summarised that they do not directly regulate the issue of assistance and protection of women and girls who have suffered from violence during the armed conflict, but as fundamental documents in the humanitarian field, they create an environment for the eradication of negative phenomena such as discrimination, inequality, violation of human rights and freedoms, domestic and gender-based violence, impoverishment of the population, etc.

It is determined that in the context of assistance and protection of women and girls who have suffered from violence during armed conflicts, current legislation (including international documents regulating the rights and guarantees of protection of this target group, as well as ensuring their safety, preventing physical or psychological attacks on them, etc.) should address the following aspects: a) zero tolerance for any manifestation of violence, with particular inadmissibility of its use against women and girls; b) specialised provisions defining an integrated system of assistance and protection of victims of this socially dangerous phenomenon, as well as the legal and organisational framework for the activities of special services, support centres, and the specifics of providing medical and psychological assistance to women and girls; c) victims' safety must be based on the prohibition of

psychological, physical and sexual violence, the inevitability of bringing perpetrators to justice and the right to compensation; d) the practical effectiveness of the principle of gender equality, as evidenced by the absence of discrimination against women and girls, their active participation in decision-making and conflict resolution; e) assistance and protection of women's and girls' rights in the context of armed conflicts is different from peacetime, and any manifestation of violence is an act of aggression against the entire nation, because despite being individualised, its consequences can affect an indefinite number of people.

It is emphasised that assistance and protection of women and girls affected by violence during armed conflicts is a duty of the State enshrined in the Constitution of Ukraine. Therefore, the State shall create and ensure the functioning of the mechanisms for the implementation of these activities. It is specified that the constitutional discourse refers to the organisational and legal mechanisms for the implementation of human and civil rights and freedoms. It is clarified that it is expedient to distinguish administrative, legal, socio-economic, healthcare, information and education, law enforcement, human rights, legal and psychological, etc. mechanisms for assistance and protection of women and girls who have suffered from violence during armed conflicts as types of organisational and legal mechanisms.

It is determined that the legal and psychological mechanism for assistance and protection of women and girls who have suffered from violence during armed conflicts has a specific focus on the integration of legal and psychological aspects to achieve effective legal regulation and support for the psychological state of victims. It is considered to be a comprehensive system of measures and instruments, such as: a) legal measures – for example, the development and implementation of legislative norms, including rules, standards and recommendations for the activities of entities providing assistance and protection to this category of persons; law enforcement activities of authorities (public authorities) in the context of applying instruments to protect the rights, freedoms and interests of victims; ensuring access to justice and legal aid; b) psychological measures – for example, providing psychological support,

expertise and counselling, including crisis assistance to stabilise the emotional state; consideration of the psychological characteristics of victims' behaviour when making individual decisions regarding their protection and rehabilitation; c) integration measures – joint work of human rights defenders and psychologists for comprehensive analysis of situations and decision-making; development of interdisciplinary approaches to assistance that meet both the legal and psychological needs of victims; establishment of coordination centres that combine the efforts of various organisations and institutions involved in providing assistance and protection to women and girls who have suffered from violence during armed conflicts (e.g., conducting educational work, implementing crime prevention programmes, supporting social initiatives, etc.) It is emphasised that its role is not only to restore the rights of victims, but also to ensure their rehabilitation and social integration.

It is summarised that despite the fact that the system of actors providing assistance and protection to women and girls who have suffered from violence during armed conflicts is extensive and quite clearly formalised, the place of psychologists in it is not sufficiently defined. Their participation in the analysed processes is virtually shadowy, which determines the need for: a) clear procedures and standards for the mandatory participation of psychologists in the provision of assistance and protection to women and girls who have suffered; b) a regulatory identification of the role of psychologists in this system, which will allow for better coordination of their actions with other actors; c) the development of mechanisms for monitoring and evaluating the effectiveness of psychologists as elements of this system in order to optimise approaches to the procedures for providing assistance and protection to this category of persons.

It is determined that the need to ensure the interaction of psychologists with state and public institutions to provide assistance and protection to women and girls who have suffered from violence during armed conflicts is already a proven fact, given the scale of the psychological impact of war on the civilian population. It is clarified that such interaction takes various forms – information exchange, discussions (roundtables, seminars, meetings to express proposals, etc.), advisory

services, implementation of joint activities, etc., and the need for its organisation is summarised in two main aspects: a) functional, which ensures an effective and comprehensive response to cases of violence (combining the efforts of various actors, such as psychologists, law enforcement agencies, medical institutions and social services, to provide victims with timely and appropriate assistance); b) organisational, which objectifies the need for specialists to acquire special knowledge, which comes from a practicing psychologist (training and education of all involved persons so that they can effectively respond to the needs of victims and provide them with the necessary assistance).

The experience of certain countries of the Middle East, the Balkans and the post-Soviet space is analysed in the context of applicable models for ensuring the functionality of legal and psychological mechanisms for providing assistance and protection to women and girls who have suffered from violence during armed conflicts. The results obtained are generalised to the need to provide: 1) institutional support that objectifies access to legal and psychological assistance; 2) special regulatory framework for the status of victims. These include: a) improving the mechanisms of cooperation between the public administration and non-governmental organisations and international partners involved in supporting women and girls who have suffered from violence, as in addition to legal and psychological assistance, these actors are an effective tool for protecting the rights of victims at the international level; b) adopting specialised legislation that would clearly define the rights and status of victims of violence during armed conflicts, including provisions for psychological and legal support, as well as mechanisms for compensation; c) ensuring full representation of victims' interests by "trustees" in the short term, as the lack of the ability of victims to be aware of all legal and social issues should not be an obstacle to receiving adequate assistance and protection.

It is determined that the initiation of a comprehensive regulatory framework for the formation of a legal and psychological mechanism for providing psychological assistance and legal protection to women and girls who have suffered from violence during armed conflicts in Ukraine requires to:

– Adopt specialised legislation and clarify the provisions of existing legal regulations (development and approval of the Strategy for Assistance and Protection of Women and Girls Victims of Violence during and after the Armed Conflict; adoption of a framework law defining the rights and status of victims of violence, differentiated by gender and age; adoption of a specialised law to regulate the status of victims of sexual violence related to the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, including provisions for psychological and legal support, as well as mechanisms for compensation; amendments to the Criminal Code of Ukraine to establish liability for the use of sexual violence as a weapon of war; development and adoption of Methodological recommendations for conducting interviews with victims during monitoring inspections in the field of protection of the rights of persons affected by the armed conflict; development and approval of the Procedure for interaction between entities conducting monitoring inspections in the field of protection of the rights of persons affected by the armed conflict);

– Develop institutional infrastructure (establishment of a structural unit of the Department for Monitoring Equal Rights and Freedoms of the Secretariat of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights – the Office for the Observance of the Rights of Victims of Violence and Human Trafficking (on the basis of the Office for the Observance of the Rights of Victims of Domestic Violence and Human Trafficking); creation of the Fund for Assistance to Victims of Violent Crimes; optimisation of the powers of the National Social Service of Ukraine; ensuring the functionality of the institution of "trustees");

– Ensure cross-sectoral cooperation – (creation of coordination councils, working groups or coalitions, which will include representatives of various government agencies, NGOs, international institutions and experts in law, psychology and social work; development and implementation of information exchange mechanisms between various agencies and organisations involved in the protection of the rights of women and girls who have suffered from violence during armed conflicts; joint trainings, seminars and conferences to raise awareness and skills of

professionals from different sectors on the issue of violence and ways to assist victims);

– Supply human resources and provide educational support – (development and implementation of educational programmes to train specialists in the field of psychological assistance and legal protection for women and girls who have suffered from violence during armed conflicts; creation of conditions for continuous professional development of employees, prevention of professional burnout);

– Provide information support and guidance – (educational and information campaigns, involvement of the media in covering cases of violence and problems faced by victims, introduction of mechanisms for using information and analytical activities of psychologists in strategic decision-making);

– Implement systems for monitoring and evaluating the effectiveness of the assistance provided (development and implementation of performance indicators that allow assessing the quality and effectiveness of measures aimed at supporting victims; vesting authorised persons with control and supervisory functions; implementation of the victim feedback mechanisms).

Key words: legal and psychological mechanism, gender-based violence, armed conflict, status of a psychologist, system of actors providing assistance and protection, cooperation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Охріменко І.М., Базалук Е.О. Аналіз міжнародних стандартів щодо надання захисту і допомоги жінкам та дівчатам постраждалим від насильства під час збройного конфлікту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 3. С. 155–160. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.26>

2. Базалук Е.О. Нормативно-правова основа забезпечення надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 33–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221500>

3. Базалук Е.О. Система міжнародних суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 27–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.4>

4. Базалук Е.О. Нормативно-правові акти Організації Об'єднаних Націй як правова база подолання насильства щодо жінок під час збройного конфлікту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 4. С. 240–244. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.42>

5. Базалук Е.О. Правова база України щодо допомоги і захисту жінкам та дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 4. С. 38–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2023.8>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Базалук Е. Юридико-психологічна допомога: поняття, види. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 55–57.

7. Базалук Е. Правовий статус психологів, що надають допомогу жінкам і дівчатам, що постраждали під час збройного конфлікту. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 червня 2022 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 45–47.

8. Базалук Е. О. Види насильства щодо жінок та дівчат під час збройного конфлікту. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: зб. тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 р.)*. Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 7–11.

9. Базалук Е. Гендерне насильство: поняття, ознаки. *Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір: збірник тез доповідей*

міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 червня 2023 р.).
Науково-дослідний інститут публічного права. Одеса: Видавництво
«Юридика», 2023. С. 20–23.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ЖІНОК І ДІВЧАТ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	32
1.1. Поняття, ознаки та види насильства під час збройного конфлікту	32
1.2. Міжнародні стандарти допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів	49
1.3. Нормативно правові засади допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні.....	67
Висновки до Розділу 1	81
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ЖІНКАМ І ДІВЧАТАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ.....	96
2.1. Сутність та структура юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів	96
2.2. Система суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів та місце і роль психологів у ній.....	113
2.3. Особливості взаємодії психологів з державними та громадськими інституціями щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів.....	133
Висновки до Розділу 2.....	149

РОЗДІЛ 3	ШЛЯХИ	ВДОСКОНАЛЕННЯ	ЮРИДИКО-
ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕХАНІЗМУ	ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ	ЖІНОК І	ДІВЧАТ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ
КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ			168
3.1.	Зарубіжні моделі функціонування	юридикo-психологічних	
	механізмів допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від	насильства під час збройних конфліктів.....	168
3.2.	Напрями вдосконалення процедур надання психологічної	допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від	
	насильства під час збройних конфліктів в Україні		183
	Висновки до Розділу 3.....		199
	ВИСНОВКИ		210
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....		216
	ДОДАТКИ.....		254

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. 17 липня 2023 року виповнилося 25 років з моменту ухвалення Римського статуту, який створив перший у світі постійний міжнародний суд – Міжнародний кримінальний суд. Це стало важливою віхою в міжнародному кримінальному правосудді з часів Нюрнбурзького та Токійського процесів, демонструючи рішучість багатьох країн боротися з безкарністю найсерйозніших злочинів.

На світовому рівні визнано, що насильство щодо цивільних осіб під час збройних конфліктів є грубим порушенням прав людини та норм міжнародного гуманітарного права. Його завжди необхідно розглядати крізь призму складних та надзвичайних гуманітарних умов перебування потерпілих, у контексті жінок і дівчат, – з урахуванням їх вразливого стану через гендерну приналежність. Їхній досвід у збройному конфлікті є багатограним¹, а тому їх не слід розглядати як однорідну групу; різні жінки матимуть різні потреби, вразливі сторони та механізми реабілітації від фізичної чи психологічної травматизації (розлуки чи втрати близьких, фізичної чи економічної незахищеності, сексуального насильства, поранень тощо).

Власне, Україна перебуває у збройному конфлікті понад 10 років. Однак необхідність забезпечення функціональності комплексного, ефективного юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів, актуалізувалась після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, зокрема після деокупації тимчасово захоплених територій, коли з'ясувались факти немислимих масштабів застосованого насилля з боку окупантів щодо цивільного населення. Статистика вражаюча, як і наслідки травматичних подій для постраждалих. Прикрим у зазначеному є те, що наявні правові та інституційні механізми виявилися недостатніми для належного реагування на обсяги прояву та специфіку насильства, яке зазнали жінки та дівчата під час

¹ див. Додаток Б до дисертації

збройного конфлікту. Це ставить перед українським суспільством і державою виклик щодо розробки та впровадження нових, більш ефективних засобів захисту та підтримки постраждалих, що ґрунтуватимуться на соціально-екологічному підході, який комплексно висвітлює питання ліквідації наслідків цього суспільно небезпечного явища як у мирний час, так і під час збройних конфліктів.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Проблематика гендерної рівності, гендерно-обумовленого насильства, домашнього насильства, злочинності проти статевої недоторканості у мирний час, під час війни чи збройного конфлікту є доволі поширеним предметом наукових пошуків. У загальнотеоретичному контексті її особливості репрезентовані у межах праць таких вчених як: Н. Аніщук, О. Бандурко, І. Берднік, А. Блага, С. Волошина, А. Даніель, О. Джужа, В. Доценко, А. Ковальчук, К. Левченко, О. Литвинов, Н. Мирошніченко, Н. Мілорадова, В. Руфанова, С. Халюк, О. Храмцов, О. Швед тощо. Наприклад, комплексне дослідження конституційних засад гендерної рівності представлено у праці А. Грибовської (Харків – 2019); міжнародно-правовий аналіз явища сексуального і гендерно-обумовленого насильства, пов'язаного з конфліктом, а також вивчення практики кваліфікації та розслідування його як міжнародного злочину міжнародними й інтернаціональними кримінальними трибуналами та судами здійснено І. Заворотько (Київ – 2020); особливості адміністративно-правих засад взаємодії Національної поліції з державними та громадськими інституціями щодо протидії гендерно-обумовленому насильству розкрито Н. Гридіною (Харків – 2021); комплексне дослідження правових засад захисту жінок від домашнього насильства із позиції євроінтеграційних намірів України та взятих на себе зобов'язань щодо імплементації Стамбульської конвенції здійснено В. Медведською (Київ – 2022).

У контексті специфіки здійснення допомоги та захисту жінок і дівчат, постраждалих від насильства під час збройного конфлікту актуальними є дослідження таких вчених як: Г. Габрелян, яка розкрила міжнародно-правове

регулювання надання та отримання медичної допомоги під час збройних конфліктів; А. Політової, яка визначила особливості допомоги постраждалим від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту (воєнного стану); О. Макарової, яка дослідила зміст та сутність соціально-психологічної допомоги постраждалим від сексуального насильства під час військових конфліктів. Особливу вагу, як джерельна база для цього дослідження, має праця О. Перунової, яка здійснила комплексне дослідження юридичних та психологічних засад гендерно-обумовленого насильства в органах Національної поліції (Київ–2021). Однак важливо вказати, що це дослідження лиш побічно стосується аспектів вивчення проблематики забезпечення функціональності комплексного, ефективного юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, як власне й праці усіх вищезазначених вчених, адже, окрім побічного розкриття, такими вченими як: А. Боровик, О. Дрозд, О. Кобзар, Л. Миськів, Л. Сорока, К. Шкарупа - означені питання не мають наукового опрацювання.

Відповідно, є сенс стверджувати, що актуальність розгляду піднятих питань об'єктивується: 1) наявним збройним конфліктом на території України, що загострює проблему насильства щодо цивільного населення, зокрема жінок і дівчат; 2) недостатньою дієвістю існуючих правових та інституційних механізмів ефективного реагування публічної адміністрації на масштаби та специфіку насильства, яке зазнали жінки та дівчата під час збройного конфлікту в Україні; 3) відсутністю комплексного підходу до врегулювання питань реабілітації та соціалізації постраждалих, місця і ролі психологів у процесі здійснення означеної діяльності; 4) недостатнім вивченням специфіки юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження узгоджується з основними положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої

Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII; Стратегії сталого розвитку “Україна 2020”, схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5; Плану заходів з реалізації зобов’язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності, затвердженого плану заходів з реалізації зобов’язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності від 16 грудня 2020 року № 1578; Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695; Концепції комунікації у сфері гендерної рівності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1128; Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145; Плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2021-2022 роках, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 149; Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179; Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021; Національної стратегії із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366; Стратегії людського розвитку, затвердженої Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225; Державної Стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752-р.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб’єктів публічно-правових відносин» (номер

державної реєстрації 0120U105390). Тему затверджено рішенням Вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 8 грудня 2020 року (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у вивченні особливостей та специфіки юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів, виявленні ключових проблем його функціональності та розробці рекомендацій щодо їх подолання.

Для досягнення поставленої мети в дисертації потрібно виконати такі *завдання*:

- визначити поняття, ознаки та види насильства під час збройного конфлікту;
- схарактеризувати міжнародні стандарти допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів;
- розкрити нормативно-правові засади допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів в Україні;
- визначити сутність та структуру юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів;
- схарактеризувати місце і роль психологів у системі суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів;
- виявити особливості взаємодії психологів з державними та громадськими інституціями щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів;
- здійснити компаративістичний аналіз моделей функціонування юридико-психологічних механізмів допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів;

– запропонувати напрями вдосконалення процедур надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері надання юридичної та психологічної допомоги, а також захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів.

Предмет дослідження – юридико-психологічний механізм допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів.

Методи дослідження. Для вирішення завдань дисертаційного дослідження були застосовані такі загальнонаукові та спеціально-юридичні методи здійснення наукових пошуків, зокрема: 1) *метод аналізу та синтезу* – використаний для: визначення поняття, ознак та видів насильства під час збройного конфлікту (підрозділ 1.1), розкриття нормативно-правових засад допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні (підрозділ 1.3) та визначення сутності та структури юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні (підрозділ 2.1); 2) *порівняльно-правовий метод* – сприяв розкриттю характеристик міжнародних стандартів допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів (підрозділ 1.2), а також проведенню компаративістичного аналізу моделей функціонування юридико-психологічних механізмів допомоги та захисту цієї категорії осіб іншими постконфліктними державами (підрозділ 3.1); 3) *метод індукції та дедукції* – використано для виявлення особливостей взаємодії психологів з державними та громадськими інституціями у цьому напрямі діяльності (підрозділ 2.3), а також визначення місця і ролі психологів у системі суб'єктів її реалізації (підрозділ 2.2); 4) *метод узагальнення* – став у нагоді під час формування напрямів вдосконалення процедур надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час

збройних конфліктів в Україні; 5) *герменевтико-правовий метод* – використаний для розкриття нормативно-правових засад означеної діяльності, а також для характеристики міжнародних стандартів її здійснення (підрозділи 1.2, 1.3); 5) *метод системного аналізу* – допоміг визначити взаємозв'язок між складовими елементами: а) структури юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні (підрозділ 2.1) та б) системи суб'єктів його реалізації (підрозділ 2.2); б) *соціологічний метод* – дозволив здійснити збір та опрацювання даних щодо травматичного досвіду жінок і дівчат, отриманого під час збройного конфлікту в Україні (Додаток Б).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень юридичного спрямування, що ідентифікує зміст, сутність та особливості юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів з позиції соціально-екологічної моделі, яка враховує не лише взаємозв'язок між індивідуалізованим досвідом травматизації від насильства, його наслідками та процесом реабілітації, а й ширші соціальні та структурні аспекти, які формують відповідне середовище, як чинник ефективного відновлення. За результатами проведеного аналізу сформульовано наукові положення та висновки, запропоновані особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

– крізь призму соціально-екологічного підходу визначено термін «насильство» як багатофакторний суспільно-небезпечний феномен, що репрезентує крайню форму вирішення конфліктних ситуацій у спосіб фізичного, психологічного, сексуального чи іншого прояву агресії або примусу, спричиненого взаємодією індивідуальних, міжособистісних, соціальних та структурних чинників, що створюють умови для його виникнення та існування;

– доведено наявність діалектичного взаємозв'язку між категоріями «механізм надання допомоги жінкам і дівчатам» та «механізм захисту жінок і дівчат», які постраждали від насильства під час збройного конфлікту в контексті

забезпечення функціональності юридико-психологічних інструментів відновлення прав цієї категорії осіб, їх реабілітації та соціальної інтеграції, де 1) механізм надання допомоги жінкам і дівчатам об'єктивує різноманітні прояви підтримуючих заходів, починаючи від надання медичної допомоги, психологічної підтримки та безпечного притулку у невідкладних ситуаціях, закінчуючи юридичним супроводом, сприянням у соціалізації; 2) механізм захисту жінок і дівчат доповнює систему таких заходів можливістю ініціації судових процесів, фінансовою підтримкою чи, наприклад, подальшим включенням у програми спеціальної реабілітації (у тому числі закордоном);

– сформовано пропозиції щодо запровадження комплексної нормативної основи для формування в Україні юридико-психологічного механізму надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів, яка передбачає: 1) прийняття спеціалізованого законодавства та уточнення положень нині чинних нормативно-правових актів; 2) розвиток інституційної інфраструктури; 3) забезпечення міжсекторальної співпраці; 4) кадрове та освітнє забезпечення; 5) інформаційний супровід та просвіту; 6) впровадження систем моніторингу та оцінки ефективності наданої допомоги;

удосконалено:

– наукове розуміння системи міжнародних стандартів допомоги та захисту жінок і дівчат, постраждалих від насильства в умовах збройного конфлікту, яка базується на комплексному підході, що включає законодавчі, інституційні, процесуальні, координаційні, кадрові та філософсько-парадигмальні компоненти;

– теоретико-правовий дискурс інтерпретації терміну «взаємодія», що застосовний до процедур надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів у варіації процесу, який надає можливість появи взаємообумовлених рішень та вироблення спільних цілей шляхом використання навичок, ресурсів або знань усіх його учасників для забезпечення структурованого та ефективного впровадження комплексної підтримки постраждалих;

отримали подальший розвиток:

– обґрунтування необхідності встановлення безальтернативної заборони будь-яких проявів насильства, зокрема прийняття законодавчих норм, які мають чітко диференціювати його види, встановлювати міру відповідальності за його вчинення, наділяти жертв відповідними правами (у тому числі – на компенсації) та передбачати чіткі механізми та процедури їх захисту, а особливо – під час збройних конфліктів;

– наукові узагальнення про необхідність залучення психологів до усіх рівнів реалізації механізму надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів, забезпечивши їм можливість здійснювати: а) спеціалізовану підготовку для фахівців, які працюють у цій галузі (зокрема працівників правоохоронних органів, соціальних працівників, медичних працівників та юридичного персоналу, щоб покращити їхнє розуміння психологічних аспектів насильства щодо жінок і дівчат), а також залучатись до навчань місцевих постачальників соціальних послуг і волонтерів як джерело знань задля розвитку їхніх навичок ефективного застосування підходів до надання допомоги з урахуванням травм, необхідної психосоціальної підтримки та гендерних аспектів з метою якнайкращого задоволення потреб постраждалих; б) адвокацію та участь у розробці політик вирішення проблем насильства; в) збір та документування порушень прав людини тощо;

– результати компаративістичного аналізу моделей функціонування юридико-психологічних механізмів допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, у вияві узагальнення про необхідність забезпечення: а) інституціональної підтримки, яка об'єктивує доступ до правової та психологічної допомоги; б) спеціального законодавчого врегулювання статусу постраждалих.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення та узагальнення, які не мають посилання на джерела інформації розроблено автором особисто. Усі положення наукової новизни та висновки дисертаційного дослідження сформовані автором самостійно. У співавторстві з І. Охріменко підготовлено стаття «Аналіз

міжнародних стандартів щодо надання захисту і допомоги жінкам та дівчатам постраждалим від насильства під час збройного конфлікту», де автором сформовано та описано зміст і сутність міжнародних стандартів щодо надання захисту і допомоги жінкам та дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту. Усі інші публікації є результатом самостійної роботи автора.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертаційному дослідженні висновки, теоретичні положення та конкретні пропозиції використовуються та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого наукового вивчення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права і процесу (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства в частині оптимізації процедур надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні;

– *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальної дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 року), «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі» (м. Київ, 14–15 червня 2022 року), «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 року), «Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір» (м. Київ, 15 червня 2023 року).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у п'яти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях

України, а також чотирьох тезах доповідей і повідомлень на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 262 сторінки. Робота містить список використаних джерел із 326 найменувань на 38 сторінках, додатки розміщені на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ЖІНОК І ДІВЧАТ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Поняття, ознаки та види насильства під час збройного конфлікту

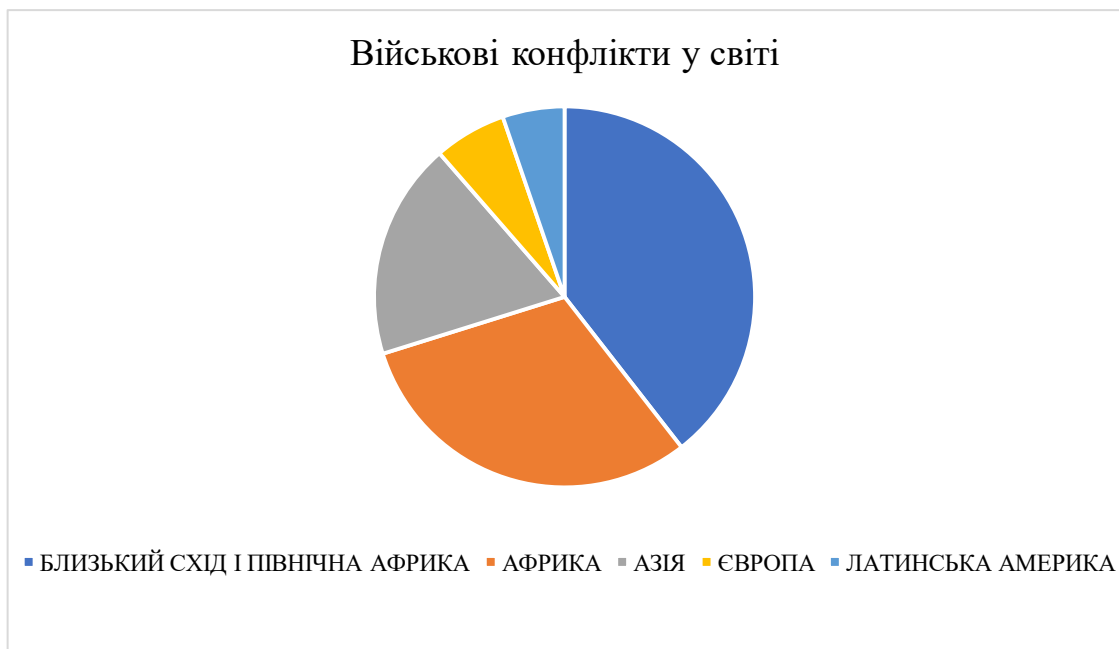
Не потребує обґрунтування тезис про те, що війна та конфлікти мають негативний вплив на людське життя та соціальну ситуацію в країні. Втім слід розуміти, що за своїми правовими ознаками вони по-різному впливають на жінок, чоловіків, хлопців і дівчат [311]. Зокрема негативний вплив конфлікту на гендерні відносини, зокрема на жінок та дівчат, є широко визнаним. Нинішня війна в Україні також показала, що жінки та дівчата більше страждають від насильства у порівнянні з іншими групами населення, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі [249]. Причому вони страждають не лише від безпосередніх наслідків війни та конфліктів, але й від їх побічних наслідків [34].

Необхідно відмітити, що держави давно перестали оголошувати війну одна одній. Наприклад, останній раз США офіційно оголосили війну Японії в 1942 році [325]. Корейська війна, війна у В'єтнамі та тривалі кампанії в Афганістані та Іраку ніколи не супроводжувалися оголошеннями війни Конгресом США [229], а являло собою серію «операцій» з назвами на зразок «Гром», «Буря в пустелі», «Союзна сила» і «Незламна свобода». Обидві чеченські війни, які вела Російська Федерація, також офіційно називалися «операціями»: перша – «відновлення конституційного ладу», друга – «контртерористична» [317].

У рамках вище зазначеного постає логічне запитання, яким чином можна дотримуватися законів та звичаїв війни, якщо ніхто не оголошує війни, а здійснює так звані «спецоперації»? Які норми необхідно застосовувати, норми міжнародного гуманітарного права, міжнародного права з прав людини чи

міжнародне кримінальне право? На ці та суміжні інші питання спробуємо надати відповідь під час цього дослідження.

За даними онлайн-портала «Верховенство права в умовах збройних конфліктів» Женевської академії міжнародного гуманітарного права та прав людини (RULAC) [299] наразі у світі відбувається понад 110 збройних конфліктів в яких беруть участь принаймні 55 держав і понад 70 озброєних недержавних суб'єктів. Для кращого сприйняття нами побудовано діаграму збройних конфліктів (див. Таблиця 1).

Таблиця 1

Діаграма репрезентує, що найбільш постраждалими регіонами є Близький Схід і Північна Африка – понад 45 збройних конфліктів. Більшість з таких були «неміжнародними» за характером, відбувалися між озброєними недержавними збройними суб'єктами або між однією чи кількома державами та одним чи кількома озброєними недержавними суб'єктами.

Таким чином, з'ясування поняття та ознак збройного конфлікту має суттєве значення для правозастосовної та правозахисної практик. Важливо, що у міжнародних договорах (таких як Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року), не міститься офіційного визначення терміну «збройний

конфлікт». Отже, інтерпретація та пояснення цього поняття залишаються у царині практик національних держав, міжнародного прецедентного права та досліджень вчених. Наведемо декілька з них.

Згідно з загальноприйнятим визначенням Апеляційної палати Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, «збройний конфлікт існує щоразу, коли існує застосування збройної сили між державами або тривале збройне насильство між державними органами влади та організованими збройними групами або між такими групами в державі» [267]. У січні 2014 року Європейський суд визначив, що внутрішній збройний конфлікт існує, «якщо збройні сили держави протистоять одній чи більше збройним групам або якщо дві чи більше збройні групи протистоять одна одній» [192]. Посібник користувача до Спільної позиції Ради 2008/944/СЗБП про визначення спільних правил контролю за експортом товарів і технологій військового призначення визначає, що збройні конфлікти, це: «переростання напруженості між зазначеними вище групами до рівнів, за яких будь-яка з груп використовує зброю проти інших» [90].

У вітчизняному законодавстві під збройним конфліктом розуміють «збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворожими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)» [109].

Отже, у межах наявних міжнародних документів виділяються два види збройних конфліктів: міжнародні збройні конфлікти (застосування збройної сили між двома чи кількома державами) та неміжнародні (внутрішні) збройні конфлікти, що відбуваються між державою та недержавними збройними групами або лише між такими групами [41; 298]. У свою чергу, військова окупація є особливою формою міжнародного збройного конфлікту [170].

Попри варіативність визначення терміну «збройний конфлікт», питання про те, чи є ситуація збройного насильства збройним конфліктом має важливі наслідки для міжнародної правової системи, а саме тому що: 1) під час

збройного конфлікту застосовується міжнародне гуманітарне право; в інших випадках необхідно застосовувати міжнародне право прав людини; 2) серйозні порушення міжнародного гуманітарного права визнаються воєнними злочинами, адже такі злочини можуть бути вчинені лише у зв'язку зі збройним конфліктом; 3) наявність міжнародного збройного конфлікту може спричинити дію закону про нейтралітет, вплинути на дію міжнародних договорів і мати значення для договорів про контроль над озброєннями [170].

Слід акцентувати, що для того, щоб існував міжнародний збройний конфлікт, держава повинна застосовувати силу: дії суто приватних осіб не є міжнародним збройним конфліктом, якщо приватні особи не діють від імені держави (наприклад, дії приватної військової компанії «Вагнер» у збройному конфлікті Російської Федерації проти України, яка структурно не входить у збройні сили, але воює від імені останньої) [234; 14]. Крім того, відповідно до законів війни, цивільні особи не можуть бути навмисними цілями, однак їх може бути вбито чи поранено у разі пропорційного нападу на військову ціль. Усі сторони конфлікту повинні вживати заходів для мінімізації шкоди цивільним особам і «цивільним об'єктам» (таким як житлові будинки, школи та лікарні). Також вони не повинні здійснювати напади, у яких не проводиться розрізнення між цивільними особами та комбатантами, або які завдають непропорційної шкоди цивільним особам [161].

Для визнання конфлікту неміжнародним збройним конфліктом, що тягне за собою застосування норм міжнародного гуманітарного права вимагається, щоб насильство досягло певного рівня інтенсивності [223]. Адже, необхідний рівень насильства, який дозволяє встановити виникнення збройного конфлікту, відрізняється у разі міжнародних збройних та неміжнародних збройних конфліктів.

Щодо рівня інтенсивності насильства, існує багато дискусій. Наприклад, відносно законності цілеспрямованих убивств людей, визнаних терористами за допомогою безпілотників [208; 193; 250], оскільки за межами ситуацій збройного конфлікту міжнародне право прав людини забороняє майже будь-яку

контртерористичну операцію, єдиною чи основною метою якої є застосування смертоносної сили ((A/HRC/14/24/Add.6, пункти 28 і 32) [274; 208]. Тому такі дискусії зазвичай починаються з визначення відповідного режиму та можливості застосування міжнародного гуманітарного права чи міжнародного права прав людини.

Так, основою міжнародного гуманітарного права є Женевська конвенція 1949 року та Протоколи до неї. Зазначені акти регулюють становище військовослужбовців, військовополонених і цивільного населення під час війни та збройного конфлікту. У них зафіксовано, що «крім положень, які виконуються в мирний час, ця Конвенція застосовується в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них» [32]. Отже, норми Конвенції застосовуються до будь-якого збройного конфлікту, навіть якщо одна зі сторін не визнає, що це війна.

Що стосується міжнародного збройного конфлікту, оскільки існує загальна заборона щодо застосування сили між державами (як відображено у статті 2(4) Статуту ООН) [136, с. 8], то для такого виду конфлікту немає значення чинники, що характеризують застосування насильства чи ступінь його інтенсивності. Як було встановлено Міжнародним кримінальним трибуналом по колишній Югославії у справі Прокурор проти Душка Тадича, також відомого як «Дуле» [268], навіть незначні випадки збройного насильства, такі як окремі прикордонні інциденти або захоплення єдиного заручника, можуть бути достатніми для застосування міжнародного гуманітарного права [41].

Таким чином, у результаті аналізу міжнародних та національних актів, існуючої міжнародної практики та ґрунтуючись на парадигмі кримінального правосуддя й правоохоронної діяльності можна зробити наступний проміжний висновок – збройний конфлікт має наступні ознаки: є протистоянням сторін, де застосовується збройна сила, яка спричиняє збройне насильство. Для кваліфікації видів збройного конфлікту на міжнародний збройний конфлікт і

неміжнародний має значення статус сторін, що протистоять одна одній (збройні сили держави чи недержавні організовані збройні групи) та рівень інтенсивності насильства.

Однак, незалежно від причин війни чи різних видів збройного конфлікту, їхні результати здебільшого є однаковими. Це жахливі втрати серед цивільного населення, масове їх переміщення, порушення прав людини та норм міжнародного гуманітарного права.

На рівні світової спільноти акцентується, що різні види насильства щодо цивільних осіб є грубим порушенням прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, а особливо – щодо жінок і дівчат.

Отже, доцільно проаналізувати сутнісні ознаки категорії «насильство» через призму небезпечного соціального феномену, а також з'ясувати його кореляцію з наявністю чи відсутністю збройного конфлікту.

Варто зазначити, що історія людства свідчить, що конфлікт і насильство є невід'ємною частиною людського життя про що вказує текст Біблії [286]. Ще Геракліт, який писав у V столітті до нашої ери, був переконаний, що конфлікт є батьком і царем усіх речей [200]. Таким чином, у певному сенсі насильство є найбільш крайньою формою вирішення конфлікту, оскільки більшість конфліктів закінчується без його застосування.

Етимологічно «насильство» чи «насилля» (латинське «violare») означає «порушувати» або «безчестити» [309]. Академічний словник української мови під насильством розуміє «застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось» [75]. У радянській енциклопедичній літературі під «насильством» розуміли «застосування тим чи іншим класом (соціальною групою) різних, аж до збройного впливу, форм примусу по відношенню до інших класів (соціальних груп) з метою придбання або збереження економічного і політичного панування, завоювання тих чи інших прав або привілеїв» [125; 147]. Сучасна вітчизняна юриспруденція під ним розуміє фізичний чи психічний вплив однієї людини на іншу, а його

протиправність зумовлюється тим, що воно порушує гарантоване Конституцією України право людини на особисту недоторканність [74; 153].

Доцільно звернути увагу на те, що сучасна доктрина апелює терміном «гендерне насильство» у розумінні насильства, яке спрямоване проти особи за ознакою статі. Його визнано глобальним явищем і грубим порушенням прав людини, яке у найпоширенішій формі стосується представниць жіночої статі.

У Декларації про викорінення насильства щодо жінок, прийнятій Генеральною Асамблеєю в 1993 році, таке насильство визначається як «будь-який акт насильства за статтю, який призводить або може призвести до фізичної, сексуальної або психологічної шкоди або страждань для жінок, включаючи погрози вчинення таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, відбувається це в громадському чи приватному житті» [195]. Форми насильства над жінками та дівчатами включають: насильство з боку інтимного партнера; дитячі, ранні та примусові шлюби; вимушена вагітність; злочини проти честі; торкання жіночих статевих органів; сексуальне насильство не з боку партнера; сексуальні домагання; торгівля людьми; насильство з боку держави; насильство щодо жінок і дівчат у конфліктних ситуаціях [207].

Аналогічне формулювання було використано в Стамбульській конвенції 2011 року. У ній визначається, що «насильство щодо жінок – це порушення прав людини і форма дискримінації щодо жінок і означає всі акти насильства за гендерною ознакою, які призводять або можуть призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди чи страждань жінок, включаючи загрози таких актів, примус чи позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті», а «насильство щодо жінок за гендерною ознакою» означає насильство, яке спрямоване на жінку, тому що вона є жінкою, або ж непропорційно зачіпає жінок» [53].

Бюро Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) з демократичних інститутів і прав людини об'єднало визначення сексуального насильства та гендерно-зумовленого, надаючи наступне трактування – це таке

насильство, що відображає його подвійну природу як сексуального насильства, так і форми дискримінації, яке може бути направлене як проти жінок, так і проти чоловіків, хоча жінки частіше стають потерпілими від цієї форми насильства. Сексуальне та гендерно-зумовлене насильство включає в себе зґвалтування, спроби зґвалтування, усі форми сексуального насильства, сексуальні погрози, домагання, експлуатацію або приниження, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, сексуальне рабство та калічення жіночих статевих органів [128, с. 2].

Уточнимо, що термін «сексуальне насильство» у світовій практиці використовується для опису дій сексуального характеру, з використанням сили чи примусу, а також використання примусового середовища або нездатності жертви дати щирю згоду на сексуальні дії. Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (мовою оригіналу – Rome Statute of the International Criminal Court), сексуальне насильство охоплює вище зазначені ознаки [278, с. 4].

Важливо, що зобов'язання держав реагувати на насильство щодо жінок і дівчат закріплено в ряді глобальних конвенцій, угод і резолюцій, а також у національних нормативно-правових актах конкретної країни. Й загалом можна констатувати, що «насильство» за своєю суттю є поліморфним явищем. Воно може бути: фізичним або вербальним [17], смертельним або несмертельним [146], індивідуальним чи колективним [88], гендерним чи не гендерним [96], навмисним чи випадковим, превентивним чи реактивним, політичним чи аполітичним [244], легітимним чи нелегітимним, патологічним чи раціональним.

Найчастіше критеріями для класифікації видів насильства виступають два фактори – спосіб вчинення (характер діяння) і вид суб'єкта (суб'єктів), що його вчиняє [154]. Отже, відповідно до способу вчинення насильство є фізичне, психічне, економічне, політичне, культурне, релігійне тощо. А за суб'єктом впливу – індивідуальним, міжособистісним, колективним.

Попри таку кількість його видів, насильство як суспільний феномен має характерні риси, а саме: наявність впливу (фізичного, психічного тощо), суб'єкта впливу та спеціальної мети – придушити волю іншої (потерпілої) особи. Якщо розглядати насильство в контексті збройного конфлікту, це також використання більш вразливого стану потенційної жертви в умовах складних надзвичайних гуманітарних ситуацій (підвищена імовірність позбавлення життя). І таке насильство відповідно є колективним, а за способом вчинення – усі можливі його варіації і навіть такі специфічні, як, наприклад, цифрове насильство та кіберзалякування.

За даними «Small Arms Survey» [220], у 2016 році міжособистісне та колективне насильство забрало життя 560 000 людей у всьому світі. Причому 385 000 стали жертвами навмисних вбивств і лише 99 000 стали жертвами війни. З п'яти країн із найвищим рівнем насильницької смертності у 2016 році – Сирії, Сальвадору, Венесуели, Гондурасу та Афганістану – лише дві мали активні збройні конфлікти [200]. Відповідно до останнього оновлення бази даних «Global Violent Deaths» цієї організації, 531 000 людей (у тому числі 88 000 жінок і дівчат) загинули насильницьким способом у 2020 році. Кількість жертв навмисних вбивств і смертельних випадків у конфлікті зменшилася порівняно з попередніми роками, що призвело до загального зменшення зареєстрованих насильницьких смертей у всьому світі між 2016 і 2020 роками на 22% [214]. Однак, як свідчить практика, більш повні дані про насильницьку смерть – і особливо статистику про смерть у конфлікті – часто публікуються через місяці або роки після року, що розглядається.

Зокрема як зазначили експерти з того ж «Small Arms Survey», поки що неможливо оцінити, скільки життів буде втрачено внаслідок поточного збройного конфлікту в Україні [303; 308], але вплив війни на світові тенденції, безумовно, буде значним. І без того смертоносний конфлікт 2014-2015 років на сході України та російська анексія Криму фактично супроводжувалися тривалим зростанням насильства зі смертельними наслідками в Україні. Дані «Global Violent Deaths» свідчать, що близько 88 000 українців втратили життя

протягом першого року конфлікту (87 400, 95% довірчий інтервал (ДІ): 47 100–127 700). Три чверті цих загиблих були учасниками бойових дій (65 400, 95% ДІ: 35 100–94 700), тоді як решта були цивільними особами (22 000, 95% ДІ: 12 000–33 000). Загалом 94% загиблих українців були чоловіками, а приблизно кожен п'ятий загиблий серед цивільних (22%) – жінки [215]. Таким чином, сьогоденна війна в Україні є не лише особливо смертоносною у своїй нинішній формі, але, ймовірно, і надалі буде причиною значних людських втрат у фізіологічному та ментальному аспектах.

Окремо слід відзначити, що за статистичними даними під час збройних конфліктів серед цивільного населення саме жінки і дівчата є основними жертвами насильства [245]. У свою чергу, сексуальне насильство набуває найбільш масштабних наслідків та використовується як «зброя» під час збройних конфліктів.

Як визначено на сайті Міжнародного Комітету Червоного Хреста, сексуальне насильство рідко відбувається ізольовано, воно завжди є частиною моделі жорстокого поводження на інші види насильства, що включає вбивства, вербування дітей, знищення власності та грабунок. Сексуальне насильство може використовуватися як форма помсти, щоб викликати страх або як форма тортур. Воно також може використовуватися систематично, як метод ведення війни, спрямований на руйнування соціальної тканини [270], основи суспільства. Так, у документі «Дії ООН проти сексуального насильства» Організація Об'єднаних Націй стверджує, що «згвалтування, скоєні під час війни, часто мають на меті тероризувати населення, розбити сім'ї, знищити громади та, у деяких випадках, змінити етнічний склад наступного покоління. Іноді його також використовують для навмисного зараження жінок ВІЛ або для того, щоб зробити жінок із цільової громади нездатними народжувати дітей» [264; 34, с. 21]. У деяких конфліктах, наприклад, перспектива отримати «сексуальних рабів» як винагороду за приєднання до групи є частиною стратегії озброєних груп щодо вербування нових бійців [219].

Однак, сексуальне насильство, що сталося під час війни чи збройних конфліктів, практично не фігурує в історичних хроніках. Наприклад, під час Другої світової війни, цей вид насильства був застосований усіма сторонами конфлікту, а тому жодна сторона не могла висунути звинувачення проти іншої після закінчення військових дій.

Підтвердження того, що сексуальне насильство не враховували при пред'явленні обвинувачення головним злочинцям Другої світової війни, нами було знайдено при аналізі документів Нюрнберзького та Токійського трибуналів.

Так, Статут Міжнародного військового трибуналу (або Нюрнберзька хартія) [135], який був доданий до Лондонської угоди 1945 року, окреслював статус, функції, юрисдикцію трибуналу й встановив перелік злочинів – «злочини проти миру», «воєнні злочини» та «злочини проти людяності» [295]. Але, що стосується розгляду справ про сексуальне насильство, то Нюрнберзький та Токійські трибунали хоча і отримали деякі докази жорстокого поводження сексуального характеру, однак сексуальні злочини, які були скоєні проти жінок, не мали чітких звинувачень і не згадувалися у відповідних рішеннях [18]. Жодна зі зґвалтованих жінок не була викликана для дачі свідчень [284]. У статутах цих двох трибуналів не давалось визначення «зґвалтування», а був термін «інші нелюдські дії», що опосередковано надавало жінкам захист від сексуального насильства під час збройного конфлікту. Пізніше Законом Контрольної ради № 10 «Покарання осіб, винних у воєнних злочинах, злочинах проти миру та проти людства» (мовою оригіналу – Control Council Law No. 10, Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes Against Peace and Against Humanity) [184] від 20 грудня 1945 року до переліку «Злочини проти людяності» додано: «...зґвалтування чи інші нелюдські акти, вчинені проти будь-якого цивільного населення» [184].

Крім того, обвинувальний процес ускладнювався тим фактом, що наприкінці 1940-х років сексуальні питання не обговорювалися легко чи відкрито. Зокрема й через те, що був відсутній сильний, мобілізований жіночий

рух, який би чинив тиск з метою захисту прав жертв сексуального насильства [284, с. 4].

Однак, Нюрнберзький та Токійський трибунали внесли вагомий внесок у розвиток міжнародного кримінального права. Протягом кількох десятиліть ці трибунали були єдиними прикладами міжнародних трибуналів щодо воєнних злочинів. Вони також слугували моделями для створення нової серії міжнародних кримінальних трибуналів на початку 1990-х років. Відзначимо, що вперше терміни «злочини проти миру», «воєнні злочини» та «злочини проти людяності» були визначені саме в Нюрнберзькій хартії, що стало значним світовим досягненням.

Важливо, що коли йдеться про сексуальне насильство та зґвалтування як гендерно-зумовлене насильство під час війни, це повторювана проблема в історії. Це був спосіб вихлостити ворога в багатьох війнах, від зґвалтування німецьких жінок наприкінці Другої світової війни, китайських жінок у 1937 році під час бійні в Нанкіні [253] до геноциду в Руанді [280]. Зґвалтування стає системною зброєю проти цивільного населення, як це було в багатьох країнах, таких як Демократична Республіка Конго чи Сирія. Ці та інші жахливі історії сексуальних насильств кінця XIX століття, скоєних в контексті збройного конфлікту, викликали увагу світової спільноти.

Це питання вперше виникло на міжнародному порядку денному з повідомленнями про табори для зґвалтувань у Боснії в 1990-х роках [285]. ЗМІ повідомляли, що зґвалтування та інше сексуальне насильство були частиною навмисної і систематичної військової стратегії боснійських сербів задля перемоги у війні [284, с. 2]. За оцінками міжнародних організацій у між 1992 і 1995 роками, було зґвалтовано від 20 000 до 50 000 жінок, дівчат, хлопців і чоловіків [34, с. 6]. Таку ж тактику використовує і російська федерація у війні проти України [139; 127; 28].

Лорен Вулф, у статті «Чому солдати гвалтують – і коли вони цього не роблять», опублікованій на веб-сайті жіночого медіа-центру, американської феміністської некомерційної організації, підкреслює ідею, що «зґвалтування

також створює те, що дослідники називають «згуртованістю підрозділу» – свого роду огидної соціалізації, у якій солдати знаходять щось жахливе, що тепер у них є спільним» [318].

Відповідно, зґвалтування та інші форми сексуального насильства заборонені міжнародним гуманітарним правом як під час міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів. Крім того, міжнародне кримінальне право передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність осіб, які вчинили сексуальні злочини [278]. Тим не менш, сексуальне насильство досі залишається широко застосовним під час сучасних збройних конфліктів. Це явище з руйнівними наслідками для жертв, а отже, вимагає належного реагування.

Так у 2008 році Рада Безпеки ООН засудила цю практику та вимагала заходів для протидії їй, включно з розміщенням радників із захисту жінок у миротворчих місіях, призначенням спеціального представника Генерального секретаря з питань сексуального насильства під час конфлікту та створенням Дії ООН (UN Action) [304], як програми запобігання та реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Ці дії встановили нормативні рамки, які санкціонують практику протидії сексуальному насильству під час збройного конфлікту.

Однак, визначення сексуального насильства в контексті збройного конфлікту також є проблематичним, адже не має його чіткого формулювання у міжнародних документах. Навіть із визначенням «зґвалтування», яке включене до переліку злочинів проти людяності не все зрозуміло. Оскільки воно проводить штучну межу між таким насильством, яке вчиняється під час війни, і поза нею. На противагу цьому деякі феміністки стверджують, що саме сексуальне насильство слід розглядати як акт політичного насильства, спричинений патріархальними структурами, інститутами та цінностями [285].

Вкрай важливо розуміти, що під час збройного конфлікту може вчинятися насильство не тільки те, що підпадає під порушення законів і звичаїв війни, але й інше, так зване побутове (наприклад, домашнє насильство чи

булінг (цькування)). Так, домашнє насильство нікуди не поділось, навпаки, випадків домашнього насильства менше не стає. До прикладу за інформацією Національної поліції за 5 місяців 2022 року на лінію «102» надійшло 110849 повідомлень; зареєстровано в Єдиному обліку заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством – 84015; зареєстровано в Єдиному реєстрі досудових розслідувань – 1118; а за результатами перевірки підтверджено насильство щодо жінок – 20708 [23].

Крім того непоодинокими фактами є сексуальне насильство в районах конфлікту з боку того, хто покликаний захищати місцеве населення в різних країнах. Так, за даними ООН з 2004 року більшість повідомлень та заяв про сексуальне насильство та домагання, були спрямовані проти миротворців цієї організації. Згідно із розслідуванням «Associated Press» у 2017 році, між 2004 і 2016 роками ООН отримала близько 2000 заяв про сексуальне насильство та злочини з боку миротворців [162; 34, с. 22]. Тому ООН почала приділяти більше уваги щодо ролі жінок-миротворців у боротьбі з проблемою систематичного сексуального насильства під час конфліктів. Вважається, що жінки-миротворці можуть позитивно впливати на поведінку чоловіків та підвищити рівень цивілізованості місій, завдяки своїй здатності краще поводитись у важких умовах. Тобто ООН зосереджує зусилля на зменшенні випадків сексуального насильства під час миротворчих місій, забезпечуючи більш активну участь жінок у цих процесах та підтримуючи їх високий статус [228].

Таким чином, аналізуючи насильство загалом, зокрема і сексуальне в контексті війни та миру, стає очевидним, що вони мають різний сенс для різних людей і містить в собі гендерний конструкт. Адже сексуальне насильство тепер визнається міжнародним правом, політикою та наукою, що робить його новою зброєю для ведення війни. І навіть попри відсутність достовірної статистики, яка б репрезентувала тенденції розвитку цього явища, безспірним буде твердження, що в збройних конфліктах сексуальне насильство і в подальшому буде мати місце. Можливо ще важливішим є те, що нове розуміння

сексуального насильства закладає підвалини для виникнення сумнівів щодо розмежування насильства в залежності від того чи вчинене воно під час збройного конфлікту чи миру, і на його загальній шкоді, яка за таких умов заподіюється населенню та індивідуалізованій жертві.

Тому, на нашу думку, необхідно врахувати у Національному плані відновлення України після війни [84] інтереси жертв насильства серед цивільного населення загалом та серед жінок і дівчат – зокрема. І ми погоджуємося з професорами О. Дроздом та Л. Сорокою, які визначили, що жінки беруть на себе основні обов'язки у відбудові зруйнованих війною суспільств, а програми постконфліктної відбудови не враховують прав та інтересів жінок і дівчат або враховують їх не належним чином. Крім того, професори наголошують на потребі використання у вітчизняному законодавстві міжнародних стандартів та рекомендацій щодо заходів реабілітації в програмах постконфліктної реконструкції України [28] (більш детально міжнародні стандарти допомоги та захисту жінок і дівчат від насильства під час збройного конфлікту буде розглянуто у наступному підрозділі роботи).

Наприкінці хотілось згадати визначення насильства, запропоноване професором Генріхом Кіреєвим «насильство – це особливий тип відносин між людьми, що склався на базі протилежного ставлення до природних, об'єктивних умов їх існування ... насильство існує там, тоді і остільки, де, має місце привласнення, придушення, підпорядкування волі людини, панування над нею» [40, с. 17; 30].

Власне, насильство під час збройних конфліктів завжди необхідно розглядати крізь призму складних та надзвичайних гуманітарних умов перебування потерпілих. Необхідно також підкреслити, що є зв'язок між особистими та міжнародними масштабами насильства, який існує як у мирний, так і у воєнний час, і тому необхідно визнати, що «мирний час» сам по собі є «місцем гендерного насильства». Різниця між війною та миром є штучною з точки зору насильства за статтю. Насильство по відношенню до жінок і дівчат корениться в різних соціальних взаємодіях, воно закладено в ієрархії відносин.

Насправді чоловічі образи та гендерна ієрархія у повсякденному житті загострюються під час збройного конфлікту. Держави є патріархальними інституціями, заснованими на інституціалізації чоловічого насильства, тому питання маскулінності постає як ніколи під час воєн. Джошуа С. Голдштейн, професор міжнародних відносин в Американському університеті, акцентує, що культурно сконструйована гендерна ідентичність сприяє війні. Дійсно, заклики до мужності використовуються, щоб допомогти подолати небажання чоловіків йти на війну. Чоловіки від природи не схильні до війни та конфліктів. Чоловіки змушені подолати страх і «претендувати на статус мужності» [221]. Насильство – це чоловічий інститут, відносини чоловіків один до одного розглядаються як результат насильства. Насильство, пов'язане з гендерно зумовленим насильством, потім вміщується в маскулінність, а питання маскулінності в гендерно зумовленому насильстві під час збройних конфліктів і воєн залишається недостатньо вивченим [169].

Таким чином проведений аналіз доречно узагальнити до наступного:

1) у міжнародних договорах, таких як Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року, не міститься офіційного визначення терміну «збройний конфлікт», однак ними окреслено чіткі правила ідентифікації інструментів забезпечення системи міжнародного порядку у випадку наявності збройного зіткнення між ворожими сторонами (наприклад, яку сукупність міжнародно-правових норм і принципів слід застосовувати – міжнародне гуманітарне право чи міжнародне право прав людини) та правові наслідки таких дій (наприклад, відповідальність за воєнні злочини чи порушення мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співробітництва);

2) збройний конфлікт – це вороже протистояння сторін із застосуванням збройної сили, яка спричиняє збройне насильство. Для кваліфікації видів збройного конфлікту має значення статус сторін, що протистоять одна одній (збройні сили держави чи недержавні організовані збройні групи) та рівень інтенсивності насильства;

3) насильство є найбільш крайньою формою вирішення конфлікту, оскільки більшість конфліктів закінчується без застосування насильства. Воно є поліморфним, адже може набувати різних форм, а отже, може бути фізичним або вербальним, смертельним або несмертельним, індивідуальним чи колективним, гендерним чи негендерним, навмисним чи випадковим, превентивним чи реактивним, політичним чи аполітичним, легітимним чи нелегітимним, патологічним чи раціональним. Для класифікації насильства на види має значення спосіб діяння та суб'єкт його вчинення;

4) сексуальне насильство набуває найбільш масштабних наслідків в умовах збройного конфлікту, адже використовується як «зброя» у фізіологічному та ментальному аспектах. Як правило, саме жінки і дівчата стають жертвами такого насильства у силу різноманітних факторів (здебільшого гендерно-зумовлених). Історичний аналіз останніх світових війн свідчить про обопільність його застосування сторонами конфліктних відносин, що унеможливило висунення відповідних звинувачень (зокрема захист прав постраждалих) після закінчення військових дій. Зокрема Нюрнберзький та Токійський трибунали внесли вагомий внесок у розвиток міжнародного кримінального права та послужили моделями для створення нової серії міжнародних кримінальних трибуналів на початку 1990-х років, у тому числі і при притягненні до відповідальності злочинців за сексуальне насильство під час війни у Югославії на початку 90-х років XX століття;

5) дискусія щодо наявності різниці між сексуальним насильством, вчиненим під час збройного конфлікту чи поза ним є конструктивною та такою, що потребує спеціальної уваги в контексті формування основ державної політики при плануванні відновлення країни після завершення збройного конфлікту.

Отже, насильство є суспільно-небезпечним феноменом, що досі залишається значною мірою недооціненим з точки зору його поширення та наслідків. Воно може бути схарактеризовано через два базових критерії – наявність впливу (фізичного, психічного тощо) одного суб'єкта на іншого та

спеціальної мети – придушити волю особи. Якщо розглядати насильство в контексті збройного конфлікту, це також використання більш вразливого стану потенційної жертви – підвищена ймовірність позбавлення життя. І таке насильство відповідно є колективним, а за способом вчинення – усі можливі його варіації й навіть такі специфічні, як, наприклад, кіберзалякування. Причому сексуальне насильство наразі є одним з найбільш згубних, таких, що здатне зруйнувати як особу-жертву, так і її сім'ю чи цілу громаду.

1.2. Міжнародні стандарти допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів

За звітом «Жінки ООН» та Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, щороку 245 мільйонів жінок і дівчат зазнають фізичного та/або сексуального насильства з боку інтимного партнера, а літні жінки стикаються з вищими рівнями бідності та насильства, ніж літні чоловіки. За дослідженням означених суб'єктів, лише 4% загальної двосторонньої допомоги виділяється на гендерну рівність і розширення прав і можливостей жінок, тому необхідні додаткові інвестиції для досягнення гендерної рівності до 2030 року. Причому такі інвестиції ними оцінюються в 360 мільярдів доларів США на рік [292]. Якщо вести мову про правову базу забезпечення гендерної рівності та подолання гендерно-обумовленого насильства, щонайменше 28 країн не мають законів, які надають жінкам рівні права вступати в шлюб та ініціювати розлучення. А 67 країн не мають законів, які забороняють пряму та непряму дискримінацію жінок. Цікаво, що там, де існує законодавство для сприяння гендерній рівності, його ефективне впровадження є проблематичним [292].

Тому питання дотримання країнами прийнятих міжнародних стандартів в частині надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства загалом й окремо – під час збройного конфлікту, є вкрай актуальними.

Сьогодні у світі створена доволі потужна база нормативно-правових актів, що вміщує міжнародні стандарти допомоги та захисту жінкам і дівчатам від насильства під час збройних конфліктів. Йдеться насамперед про наступні документи: Загальна декларація прав людини (1948) [307]; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949) [212]; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами (1949) [186]; Конвенція про згоду на шлюб, мінімальний шлюбний вік та реєстрацію шлюбів (1962) [187]; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) [235]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966) [236]; Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних ситуаціях і збройних конфліктах (1974) [197]; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (1977) [269]; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) [188]; Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок (1993) [195]; Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1999) [261]; Конвенція про права дитини (1989) [51]; Загальні рекомендації Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) 1992 [211], 2013 [209], 2017 [210]; Протокол про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000) [197]; Рекомендовані принципи та настанови щодо прав людини та торгівлі людьми: E/2002/68/Add.1 (2002) [273].

Також існує низка міжнародних конференцій та регіональних нормативно-правових актів, що встановлюють стандарти для надання зазначеної допомоги та захисту. Окремі з них є такими: Всесвітня конференція Міжнародного року жінок (Мехіко, 1975) [323]; Всесвітня конференція проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості (Дурбан, 2001) [238]; Резолюція Рада Безпеки ООН (S/RES/1325) про жінок, мир і безпеку (2000) [245]; Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу

з насильством щодо жінок і домашнім насильством (Стамбульська конвенція, 2011) [191].

Увесь масив нормативно-правових актів щодо допомоги та захисту жінок і дівчат під час збройного конфлікту входить до міжнародного гуманітарного права, міжнародного права з прав людини та міжнародного кримінального права. Такі міжнародні правові рамки можна розрізнити за юридичною силою: чи є вони обов'язковими для виконання, чи ні. За вказаним критерієм існує «жорстке право», яке є юридично обов'язковим для держав (наприклад, міжнародні договори та конвенції з прав людини, резолюції Ради Безпеки ООН), і «м'яке право», яке не є обов'язковим і відображає політичні та важливі моральні зобов'язання держав (наприклад, плани дій, декларації) [305, с. 333; 34, с. 9]. Попри зазначені відмінності, слід акцентувати, що міжнародні стандарти за своєю суттю покликанні забезпечити повагу до елементарних принципів гуманності та людської гідності стосовно всіх людей. Вони є надзвичайно гнучкими і здатними враховувати нові події та зміни в суспільстві, таким чином, надаючи широкі можливості для прийняття національних інклюзивних норм [82].

Зрозуміло, що в рамках одного дослідження неможливо проаналізувати всю нормативно-правову базу, що встановлює міжнародні стандарти допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройного конфлікту. Тож акцентуація наукового аналізу в межах цієї роботи буде здійснена на окремих з них.

Як нами вже зазначалось на попередньому етапі цього дослідження міжнародне гуманітарне право давно визнає та бере до уваги особливі ризики, з якими стикаються жінки і дівчата в ситуаціях збройного конфлікту. Першим кроком у цьому процесі було прийняття чотирьох Женевських конвенцій у 1949 році. Вони включали положення про запровадження мінімальних стандартів гуманності, яких, як сподівалося, будуть дотримуватись у майбутніх конфліктах. Щоб «розвинути та доповнити» ці стандарти, у 1977 році було прийнято Додатковий протокол II до Женевських конвенцій [82].

Найважливішим фундаментальним положенням, що є спільним для чотирьох Женевських конвенцій, – це принцип гуманного поводження. Він служить для захисту гідності кожного, а отже – захищає від будь-яких проявів насильства, створюючи основу для інших, більш конкретних гарантій.

Так стаття 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими встановлює, що «особи, які не беруть активної участі у військових діях... за будь-яких обставин повинні мати гуманне поводження» [32]. Абсолютний характер цього положення не залишає сумнівів у тому, що жодні причини чи обставини не можуть виправдати поводження, яке виходить за межі «мінімального стандарту» гуманності, тоді як точне значення самого терміну «гуманне поводження» має визначатися в кожному конкретному випадку [185]. Стаття 3 також перераховує низку явних заборон, які надають додаткового змісту основним гарантіям, що пропонуються для допомоги та захисту жінкам і дівчатам в умовах збройного конфлікту. До них зокрема, належать заборона щодо будь-якого насильства, жорстокого та іншого нелюдського поводження, посягання на особисту гідність [32]. І хоча норми Женевських конвенцій є загальними для всіх осіб незалежно від статті, як зазначають фахівці [296] необхідно враховувати також взаємозв'язок між статтю, порушенням здоров'я та віком.

Для прикладу розглянемо сценарій евакуації дитини під час збройного конфлікту. Зокрема Конвенція ООН про права дитини гарантує невід'ємне право дитини на життя, на виживання та розвиток, право дитини бути почутою, а також заборону розлучати дитину з батьками проти їх волі [51; 31]. Але при евакуації за згодою батьків дозволяється розлучити дитину з ними. Однак, якщо дитина має інвалідність, розлучення з її основними опікунами, навіть на короткий період часу, може мати ускладнення аж до серйозного психологічного стресу [296]. Крім того, передача дитини під опіку особам, які незнайомі з її вадами – фізичними, психічними чи іншими, – ризикує наразити їх на різні види фізичної шкоди. Ризик заподіяння шкоди зростає, якщо дитина є дівчинкою. Тому сторона конфлікту, яка здійснює евакуацію, має брати до

уваги такі ризики, зокрема і сексуальне насильство (та інші види гендерного насильства) [311; 58] та торгівлю людьми. Таким чином, наведена сукупність характеристик, таких як порушення здоров'я, вік та стать у такому випадку вимагає, що ця конкретна дівчина не повинна бути розлучена зі своїми батьками, оскільки це було б порушенням загальних норм Женевських конвенцій – навіть якщо вона, на перший погляд, не суперечить такій процедурі.

Необхідно також зазначити, що перший пункт статті 38 Конвенції про права дитини 1979 року декларує: «Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання» [51]. При розгляді другого пункту статті 38 Конвенції, важливо відзначити, що його формулювання могло б бути більш жорстким. Конкретно, цей пункт зазначає наступне: «Держави-учасниці вживають усіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях» [51]. Але ми погоджуємося із авторами, які вважають, що більш надійний захист могло б гарантувати формулювання «всі необхідні заходи», замість «всі можливі заходи» [282; 22].

Надзвичайно важливим актом після Женевських конвенцій є Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних ситуаціях і збройних конфліктах, яка була прийнята Резолюцією 3318 (XXIX) Генеральної Асамблеї 14 грудня 1974 року [197]. У зазначеній резолюції наголошується на відповідальності держав за майбутнє молодого покоління і матерів, які відіграють важливу роль у суспільстві, сім'ї та особливо у вихованні дітей та необхідності забезпечення їхнього особливого захисту під час збройного конфлікту як вразливої категорії цивільного населення [82].

Відразу слід вказати, що гендерно зумовлене насильство досить пізно почало турбувати міжнародні організації. ООН особливо зосередилася на цьому питанні в 1990-х роках, бажаючи надати пріоритет правам людини, здебільшого жінок і дівчат. По-перше, у 1993 році ООН прийняла Декларацію про

ліквідацію насильства щодо жінок [196], яка є першим міжнародним документом, який чітко визначає форми насильства щодо жінок.

Далі з метою дотримання гарантованих ООН обов'язків щодо забезпечення особливого захисту жінкам і дівчатам під час збройних конфліктів, 4 березня 1994 року Комісією з прав людини (її Резолюцією 1994/45) був створений інститут під назвою Мандат Спеціального доповідача з питань насильства над жінками [201, с. 5]. Установлення Мандату, як першого незалежного механізму захисту прав жінок від насильства, було важливим кроком в історії глобального жіночого руху за свої права. Крім визнання насильства над жінками як порушення прав людини, зазначений Мандат забезпечував включення цього питання у правозахисну систему та механізми ООН [82].

У 1995 році після мобілізації понад 40 000 урядових делегатів, експертів та представників громадянського суспільства на Четвертій всесвітній конференції з питань жінок, були прийняті консенсусом Пекінська декларація та Платформа дій [166]. Ці документи є далекоглядним планом для розширення прав і можливостей жінок, вони також створили базу для аналізу становища жінок у всьому світі та оцінки зусиль держав на підтримку розширення їхніх прав і можливостей.

Зокрема Платформа дій є відповіддю на спільні зусилля жінок і дівчат у всьому світі, які боролися за досягнення гендерної рівності та права жінок. Вона є продовженням зобов'язань міжнародного співтовариства подолати громадянську, політичну, соціальну, економічну та культурну нерівність. Залишаючись актуальною темою сьогодні, вона підтверджує, що права жінок є правами людини і що рівність між жінками та чоловіками [166] є суспільно корисною. Прогрес у виконанні Пекінської платформи дій переглядається Комісією зі статусу жінок (CSW) кожні п'ять років. Наразі було проведено п'ять оглядів – у 2000, 2005, 2010, 2015 та 2020 роках. За результатами кожного перегляду був прийнятий підсумковий документ у якому країни зобов'язуються продовжувати свої зусилля щодо досягнення глобальних зобов'язань щодо прав

жінок і дівчат. У підсумковому документі також визначено пріоритетні дії на наступні п'ять років [165].

Зазначимо також, що на Всесвітньому саміті ООН 2000 року були прийняті цілі розвитку тисячоліття (далі – ЦРТ) [255] – Декларація тисячоліття ООН. Вона зобов'язала світових лідерів боротися з бідністю, голодом, хворобами, неписьменністю, погіршенням навколишнього середовища та дискримінацією над жінками. ЦРТ встановлюють кілька рішучих посилянь на припинення насильства щодо жінок і дівчат у ситуаціях збройного конфлікту [34]. Передбачається, що насильство над жінками підриває зусилля щодо реалізації ЦРТ, які 189 глав держав і урядів зобов'язалися досягти до 2015 року [293]. Хоча припинення насильства щодо жінок є стратегічним пріоритетом для досягнення гендерної рівності та цілей у цілому, як самостійна ціль воно не було визначено в ЦРТ.

Наступним документом світового розвитку є «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [300], що був прийнятий Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. Це нова всесвітня програма, яка демонструє величезний масштаб та амбітність, про що свідчить 17 цілей у сфері сталого розвитку та 169 завдань і яка на перше місце поставила інтереси людини. Одним із її пріоритетів є новий світ без страху та насильства, де кожна дитина росте, не знаючи, що таке насильство та експлуатація. Зокрема у пункті 8 визначено, що всі країни повинні намагатися досягти «Світу, у якому кожна жінка та дівчинка користується повною гендерною рівністю і в якому усунуті всі юридичні, соціальні та економічні бар'єри на шляху розширення її прав і можливостей» ... «Справедливий, рівноправний, толерантний, відкритий та вільний від соціальних бар'єрів світ, в якому задовольняються потреби найбільш вразливих груп» [300, с. 4]. Запобігання та зменшення насильства також є основою Цілей сталого розвитку, зокрема Цілі 16 «Сприяти розвитку справедливих, мирних та інклюзивних суспільств». І хоча цілі і завдання, які країни визначили та прийняли є глобальними за своєю суттю та універсальними, але вони мають

рекомендаційний характер, як і більшість міжнародних документів. Крім того, цей документ, як і попередній, не включив у порядок денний боротьбу із насильством над жінками і дівчатами, а залишив старе формулювання «забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат» (Ціль 5) [82].

Отже, міжнародна спільнота визнає важливість вирішення унікальних проблем, з якими стикаються жінки та дівчата в ситуаціях збройних конфліктів, і прагне сприяти їхньому захисту, а також розширенню їхніх прав і можливостей. Загалом потреби жінок та дівчат як під час конфлікту, так і в постконфліктних контекстах є різноманітними, оскільки вони не утворюють однорідну групу. Якщо говорити про жінок, вони не є лише пасивними спостерігачами, жертвами або мішенями, а й активними учасниками конфлікту. Історично жінки виконували та продовжують виконувати роль комбатантів, частини організованого громадянського суспільства, захисників прав людини, учасників рухів опору та активних учасників як формальних, так і неформальних процесів розбудови миру та відновлення. Тому необхідні чіткі, зрозумілі та інклюзивні міжнародні стандарти для вирішення проблем такої вразливої групи цивільного населення [82].

Першим європейським новаторським документом, який дав визначення «насильству щодо жінок» та «насильству щодо жінок по гендерній ознаці» є Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбульська конвенція) 2011 року. Необхідно відмітити, що Стамбульська конвенція застосовується «як у мирний час, так і в ситуаціях збройних конфліктів» (ст. 2.3), а в Преамбулі визначається, під час збройних конфліктів, порушення прав людини можуть бути тривалими та відбуватися в формі систематичного згвалтування та сексуального насильства, що особливо стосується жінок. Крім того, існує потенціал для поширення насильства як під час, так і після закінчення конфлікту, що може негативно впливати на цивільне населення в цілому [52]. Зазначена конвенція встановила важливі стандарти у сфері протидії насильства щодо жінок і дівчат. Зокрема

йдеться про такі як: 1) сторони утримуються від вчинення будь-яких актів насильства стосовно жінок і забезпечують, щоб державні органи, посадові особи, представники, установи та інші учасники, які діють від імені держави, діяли відповідно до цього зобов'язання; 2) сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції та які вчинені недержавними учасниками [52].

Таким чином Конвенція вимагає від країн-учасниць прийняття законодавчих та інших заходів для забезпечення захисту жінок від насильства, а також для забезпечення покарання винних у його вчиненні. Крім того, вона встановлює стандарти для захисту жертв насильства, зокрема щодо забезпечення безпеки та компенсацій. Тобто Стамбульська конвенція є важливим кроком у боротьбі з насильством стосовно жінок і домашнього насильства, а також у захисті прав жінок. Однак, вона також є об'єктом суперечок та контрверсій у деяких країнах, де її ратифікація стала предметом політичних дискусій.

Окремо слід також зазначити про ще один важливий документ, який був прийнятий Радою Безпеки ООН – це Резолюція (S/RES/1325) про жінок, мир і безпеку (мовою оригіналу – WPS) від 31 жовтня 2000 року [245]. У ній визнається важлива роль жінок у запобіганні та вирішенні конфліктів, мирних переговорах, розбудові миру, підтримці миру, гуманітарному реагуванні та у постконфліктній відбудові і підкреслюється важливість їх рівноправної участі, повного залучення до всіх зусиль, спрямованих на підтримку та сприяння миру та безпеки. Резолюція також стала інституційною рамкою для інтеграції жінок до безпекового сектору. Зокрема основні положення резолюції визначають особливу важливість врахування потреб жінок та дівчат у конфліктних ситуаціях та особливу вразливість жінок перед негативними наслідками конфліктів [122]. Відповідно маємо підтвердження, що міжнародна спільнота визнає важливість вирішення унікальних проблем, з якими стикаються жінки та

дівчата в ситуаціях збройних конфліктів і прагне сприяти їх захисту та розширенню прав і можливостей.

Важливо, що дослідження нормативно-правових актів ООН, а також Резолюції 1325 проводили достатня кількість фахівців із різних галузей. Умовно їх можна поділити на дві групи. Тих, хто вважає цю Резолюцію прогресивним документом, яка створила основу для подальших резолюцій та ініціатив, спрямованих на врахування гендерних аспектів в миротворчих процесах та забезпечення участі жінок у вирішенні конфліктів й підтриманні миру і безпеки (прихильниками цієї позиції є: О. Дрозд [27], Н. Орловська і Ю. Степанова [81] тощо). Але є і друга група, до якої входять фахівці, які вважають Резолюцію 1325 та наступні «сестринські» документи вкрай деструктивними та такими, що нормалізують війну і мілітаризацію світу в цілому. До цієї групи входить А. Нікогосян, яка у межах своєї роботи «Привласнення фемінізму: гендер, мілітаризм і Резолюція ООН 1325» [78], наголошувала на революційності цього документу, який був прийнятий структурою вкрай маскулінізованою – Радою Безпеки ООН. Але при цьому дослідниця, опираючись на постструктуралістську феміністичну теорію, розглядає зазначену Резолюцію як «дискурсивну практику» та стверджує «як поняттєвий апарат ООН розуміє й інтерпретує концепти гендеру і безпеки, призводить до замовчування антимілітаристської критики та створює умови для привласнення державами радикального змісту Резолюції шляхом легітимації й нормалізації мілітаристської практики» [78]. М. Бастік та К. Дункансон також пишуть про ризики мілітаризації порядку денного «Жінки, мир і безпека» [164]. Х. Райт була ще більш радикальною в аналізі Резолюції. Вчена обстоює позицію, що вона не протидіє мілітаризму, а іноді служить для його нормалізації, тому, на її думку, – це демонструє обмеження політики WPS як засобу досягнення феміністичних антимілітаристських цілей [326; 6].

Отже, Резолюція 1325 хоч і є важливою в історичному дискурсі, оскільки вперше визнала важливу роль жінок у вирішенні конфліктів та у процесі

розбудови миру і безпеки, однак все ж таки є досить спірною та вимагає детального аналізу.

Уточнимо, що ухваленню Резолюції 1325 передувало проведення масштабних досліджень, які були ініційовані ООН. Це було зумовлено необхідністю включення у політичну сферу та практичні заходи розуміння того, що жінки переживають надзвичайні страждання від воєнних конфліктів та їхніх наслідків у непропорційному масштабі, одночасно залишаючись недостатньо представленими у процесах прийняття рішень і проведення мирних переговорів [81, с. 22]. Якщо коротко, то основні положення Резолюції ООН 1325 включають наступні положення: 1) визнання ролі жінок: Резолюція визнає важливу роль жінок у попередженні та вирішенні конфліктів, а також в процесі налагодження миру та підтримання безпеки; 2) участь жінок у мирних процесах: Резолюція закликає до забезпечення участі жінок до всіх етапів мирних процесів, включаючи переговори, медіацію, вирішення конфліктів та відновлення після конфлікту; 3) захист прав жінок: Резолюція закликає до захисту прав жінок і дівчат, включаючи захист від сексуального насильства та інших форм гендерної дискримінації під час конфліктів; 4) гендерно-чутливий підхід: Резолюція вимагає враховувати гендерні особливості у всіх аспектах роботи з миротворцями та у миротворчих операціях ООН. Також аналізована резолюція зобов'язала дотримуватися стандартів поведінки, які визначені у Кодексі поведінки миротворців [287], де встановлена заборона «вдаватися до аморальних актів сексуального, фізичного чи психологічного насильства або експлуатації місцевого населення або персоналу Організації Об'єднаних Націй, особливо жінок і дітей» [321, с. 85]. Причому наголошується на необхідності розповсюджувати інформацію про стандарти поведінки в миротворчих операціях та забезпечувати їх дотримання країнами, що надають війська, шляхом виконання політик та кодексів поведінки ООН щодо гендерної рівності. Ці стандарти також стосуються запобігання сексуальній експлуатації жінок та дівчат у миротворчих операціях. Для забезпечення їх виконання необхідно розробити адекватні механізми відповідальності та дисциплінарних заходів;

5) звітність і моніторинг: Резолюція вимагає від держав-членів ООН розробляти плани дій для виконання цих положень та звітувати перед ООН про їхні досягнення у цьому напрямі [6].

Крім того, з 2000 року, Рада Безпеки прийняла ще 9 резолюцій щодо WPS, а саме: 1820 (2008), 1888 (2008), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019) і 2493 (2019). Зазначені Резолюції вперше визначили, що сексуальне насильство є широко поширеним, систематичним або використовується як тактика війни, тому становить загрозу міжнародному миру та безпеці. Вони також стали основою багатьох національних політик і планів дій у країнах, постраждалих від конфлікту [34].

Також у червні 2007 року Політичний комітет Генерального секретаря схвалив «Дії ООН» як «важливу спільну загальносистемну ініціативу ООН для керівництва адвокацією, накопиченням знань, мобілізацією ресурсів і спільним програмуванням щодо сексуального насильства під час конфлікту» [304]. У всіх відповідних резолюціях Ради Безпеки було підкреслено, що «Дії ООН» – це критично важливий міжвідомчий координаційний форум для бороти з сексуальним насильством щодо жінок і дівчат під час збройного конфлікту. Дії ООН включають наступні напрямки: 1) захист і профілактика; 2) розвиток потенціалу та стратегічна взаємодія з носіями обов'язків; 3) інструкції, політика та інструменти; 4) дані; 5) координація [158].

Окремо слід вказати, що Резолюція Ради Безпеки 2467 (2019) [276] закликала держави-члени ООН реформувати сектор безпеки з метою підвищення спроможності військових структур у боротьбі та запобіганні злочинів, пов'язаними з сексуальним насильством під час збройних конфліктів. А також забезпечити створення гарантій недопущення такого насильства в майбутньому шляхом перевірок, щоб уникнути найму, утримання чи просування по службі осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством [304]. Після ухвалення Резолюції Ради Безпеки 2467 (2019), яка вважається новаторською, «Дії ООН» розробив нову Стратегічну

рамкову програму (2020 – 2025) [158], що орієнтована на тих, хто пережив таке насильство та недопущення його в майбутньому.

На підставі зазначених резолюцій Ради Безпеки та інших документів ООН, а також враховуючи висновки Ради Безпеки 2018 року щодо WPS, ЄС розробив регіональні стратегічні документи, зокрема серед іншого – Стратегічний підхід ЄС до WPS і його План дій (2019– 2024) [320], а також План дій ЄС щодо гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у зовнішній діяльності на 2021–2025 роки (GAP III). Загалом План дій щодо WPS визначає чіткі цілі та критерії виконання за ключовими пріоритетними напрямками: профілактика; захист; полегшення та відновлення; і три загальні та наскрізні принципи участі; гендерний мейнстрімінг і демонстрація прикладу [233].

Щодо GAP III, на нашу думку, це амбітний план щодо просування гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок через усі зовнішні дії ЄС. У ньому зазначено, що він був розроблений, щоб протидіяти тим викликам, які сьогодні існують у світі. Адже: «попри певний значний, але нерівномірний прогрес, досягнутий у просуванні прав жінок і дівчат, жодна країна у світі не йде шляхом досягнення гендерної рівності та розширення можливостей усіх жінок і дівчат до 2030 року» [206]. Він спрямований на прискорення прогресу в розширенні прав і можливостей жінок і дівчат та збереження досягнень у сфері гендерної рівності протягом 25 років після ухвалення Пекінської декларації та її Платформи дій. Крім того, одним із пріоритетних напрямків у ньому визначено боротьбу з гендерним насильством. Необхідно відмітити, що значним надбанням аналізованого плану є те, що його метою є знищення структурних причин гендерної нерівності та гендерної дискримінації. Основний акцент робиться на залученні чоловіків та хлопчиків до активної боротьби з гендерними стереотипами та нормами. Додатково план включає заходи щодо боротьби з усіма видами дискримінації, зокрема щодо жінок з обмеженими можливостями, жінок-мігрантів, а також ейджизмом або сексуальною орієнтацією [6].

Відповідно до документів, що були згадані, ЄС має різні цілі стосовно WPS, які можуть бути досягнуті за допомогою політичної та дипломатичної діяльності керівництва ЄС, а також шляхом включення гендерної перспективи, забезпечення участі та лідерства жінок у всіх аспектах, пов'язаних з миром та безпекою. Заплановано конкретні заходи, зокрема цільову підготовку військовослужбовців, представників правосуддя та сил безпеки. Планування було здійснене з використанням взаємодії між порядком денним WPS та іншими пріоритетами. Забезпечення постійного моніторингу та звітності WPS узгоджується з GAP III та повністю інтегрується в політичні рамки ЄС щодо гендерної рівності. Крім того, ЄС зобов'язується впроваджувати програму WPS у тісній співпраці зі своїми союзниками та партнерами, включаючи організації громадянського суспільства [6].

Однак, попри численні міжнародні, регіональні та національні інструменти та інституційні рамки, трактування насильства щодо жінок і дівчат у міжнародному праві є досить обмеженим і непрямим. На це наголошувала у своїй доповіді у Раді з прав людини у 2014 році Спеціальний доповідач Р. Манджу, яка висловила занепокоєння щодо серйозності нормативної прогалини, яка існує в міжнародному праві щодо насильства над жінками і дівчатами. Нинішня ситуація, за її словами, є «нормативність без законності», що відображається у схваленні принципів державами через резолюції, але без розробки та прийняття конкретних обов'язкових правових зобов'язань щодо насильства над жінками» [275].

Як зазначили інші експерти ООН [159; 201], окрім законів про відповідальність за зґвалтування, вкрай бракує в більшості країнах законів про гендерне насильство. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок діє вже понад 35 років, вона допомогла змінити ситуацію із захисту з «жахливої на відсутню» – але так і не вдалося підштовхнути правовий захист до необхідного стандарту [201, с. 6]. Ми погоджуємося із зазначеним, адже попри глобальні та національні зусилля у сфері подолання насильства щодо жінок і дівчат, мають місце і протилежні рухи у напрямку ретроградних тенденцій та

патріархальних уявлень. Це сприяє посиленню антижіночих настроїв та рухів. Тому, на нашу думку, необхідно приймати більш конкретні міжнародні стандарти щодо забезпечення ефективнішого моніторингу дотримання країнами своїх зобов'язань в контексті запобігання проявам будь-якого насильства, у тому числі щодо жінок і дівчат під час збройного конфлікту – зокрема.

Таким чином, опосередкований і обмежений характер міжнародних правових шляхів, доступних для боротьби з насильством над жінками і дівчатами (не залежно від наявності чи відсутності збройного конфлікту), дає можливість деяким країнам не приймати спеціального та обов'язкового законодавства, яке б визначало таке насильство як специфічне, серйозне та широко поширене у дискурсі порушення прав людини. Своєю чергою, Резолюція 1325 (попри свою революційність), залишала без відповіді багато питань, в тому числі щодо впливу збройного конфлікту на ступінь насильства щодо жінок; включення жінок у сферу безпеки і оборони, яка по суті покликана вчиняти насильство для захисту; мілітаризації фемінізму тощо [6].

Необхідно акцентувати, що особливістю збройних конфліктів ХХ та ХХІ століть, є активна участь жінок у конфліктах у якості комбатантів, що у свою чергу призводить до появи жінок-військовополонених. Найбільш інтенсивно намагаються захистити жінок-військовослужбовців сили НАТО, де їх служить у значній кількості. Саме нормативні акти, прийняті НАТО, першими почали регулювати окремі аспекти, пов'язані з гендерними питаннями несення військової служби жінками. Зокрема в 1976 році було створено Комітет із питань жінок у збройних силах НАТО, який у 2009 році отримав назву Комітет НАТО з гендерних питань [225]. Жінки користуються захистом як особи зі складу збройних сил у тому випадку, якщо вони захоплені в полон ворогом і знаходяться під вартою, так і представники цивільного населення у випадку інтернування [61, с. 302]. І Міжнародне гуманітарне право, безумовно, надає жінкам той мінімум захисту, якого потребує ця категорія полонених. На них поширюється дія як положень, які передбачають загальний захист жертв війни,

так і спеціальний захист. Однак, незважаючи на формальне закріплення питань щодо поліпшення становища жінок-військовополонених, залишається проблема їх фактичного дотримання, оскільки за даними Міжнародного Комітету Червоного Хреста, жінки є найменш захищеними саме під час збройних конфліктів [61, с. 303].

Стосовно нинішньої ситуації в Україні хочеться звернути увагу на Резолюцію Європарламенту про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022 року [205]. У ній Європарламент рішуче засудив військову агресію РФ проти України і констатував величезний вплив війни в Україні на жінок загалом, а також навів детальні приклади таких наслідків. Європарламент зазначив, що внаслідок війни жінки, що стали біженками та ті, що залишилися в Україні, зазнали порушення своїх прав та пережили складні ситуації. Вони особливо піддаються ризику гендерного та сексуального насильства, яке повинно каратися згідно з міжнародним правом. Європарламент осудив будь-які воєнні злочини проти цивільного населення, включаючи вчинені щодо жінок і дівчат. Також було зазначено, що торгівля людьми для сексуальної експлуатації та інших цілей є одним з найбільших ризиків для жінок і дітей, що переслідують мету втекти від війни в Україні.

Резолюція, яка була згадана, не є юридично зобов'язуючим документом і має лише рекомендаційний характер, тобто вона не передбачає жодних наслідків за її невиконання. Однак, вона вказує на те, який саме захист та підтримку потребують негайно жінки, що тікають від війни, а також ті, які повсякденно відчують на собі вплив війни. Крім того, у ній описано, як можна забезпечити такий захист та підтримку. Вона також визначила проблеми застосування Директиви тимчасового захисту [291], яка є інструментом до змін і заповнення прогалін національного законодавства держав-членів ЄС.

Ці деталізовані рекомендації можуть і мають згуртувати європейське співтовариство до активної співпраці у сфері боротьби з такими явищами, як: торгівля жінками і дітьми, сексуальне насильство, гендерне насильство і множинна дискримінація; надання системної допомоги Україні по фіксуванню

воєнних злочинів проти цивільного населення, зокрема проти жінок і дітей, і притягненню винних до відповідальності за національним та міжнародним правом. Наразі в Україні відсутні необхідні ефективні та всебічні механізми документування та фіксації злочинів сексуального насильства, пов'язаних із конфліктом. Окрім того, співробітники компетентних відділів правоохоронних органів та органів прокуратури не завжди знайомі із принципами та стандартами роботи із постраждалими від таких злочинів. Саме тому видається необхідним, щоб відповідні органи влади України забезпечували систематичний збір інформації щодо випадків вчинення актів сексуального насильства, пов'язаного із конфліктом, зокрема з метою передачі до Канцелярії прокурора Міжнародного кримінального суду [61, с. 304].

Отже, у забезпеченні захисту прав та свобод жінок та дівчат в умовах збройного конфлікту необхідно використовувати систему міжнародних норм, принципів та вимог, а також різноманітні правові та організаційні механізми (процедури), які б гарантували соціально-правовий захист для цієї категорії осіб. Адже ці міжнародні стандарти функціонують з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини в умовах збройного конфлікту.

Таким чином проведений аналіз доречно узагальнити до наступного:

1) гендерно-зумовлене насильство є серйозною та широко розповсюдженою проблемою в контексті конфліктів, що має значні наслідки для жертв та для суспільства в цілому. Тому не дивно, що протягом останнього десятиліття зростає міжнародний інтерес до взаємозв'язку між гендерно-зумовленим, зокрема сексуальним, насильством та збройними конфліктами. Вплив і наслідки насильства стосовно жінок породжують широкий спектр ініціатив, спрямованих на вирішення питань відповідальності і забезпечення покарання злочинців. Зокрема акцент робиться на забезпеченні доступу до правосуддя та підвищенні його ефективності. Але попри намагання, спрямовані на вирішення проблем гендерно-зумовленого насильства в конфліктних і

постконфліктних зонах та підвищення свідомості про цю проблему, вона залишається актуальною та серйозною;

2) у загальному вигляді можна представити наступні міжнародні стандарти допомоги та захисту жінок і дівчат від насильства в умовах збройного конфлікту:

– законодавчі – приведення національного законодавства до міжнародних стандартів (встановити індивідуальну кримінальну відповідальність за злочини проти миру, людяності та воєнні; скасувати для таких злочинів строки давності та інститут недоторканості; урахувати інтереси потерпілих та забезпечити для них всебічну підтримку у вигляді відшкодування збитків, медичної та психологічної допомоги, економічної та юридичної підтримки на рівні суспільства та громади);

– інституційні – створення спеціалізованих державних установ для боротьби і притягнення до відповідальності за насильство проти цивільного населення під час збройного конфлікту, у тому числі із певною спеціалізацією щодо насильства відносно жінок і дівчат;

– процесуальні – забезпечувати захист затриманих; не допускати перебування затриманих під вартою у незареєстрованих установах, встановлювати та забезпечувати дотримання протоколів допитів, що відповідають правам людини;

– координаційні – співпрацювати із різними міжнародними та європейськими установами з метою вироблення спільних стандартів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам від насильства в умовах збройного конфлікту;

– кадрові – забезпечити достатнє представництво жінок серед правоохоронців, осіб, які контактують з потерпілими або потенційними потерпілими від насильства і у миротворчих місіях;

– філософсько-парадигмальні – не мілітаризувати фемінізм, адже збільшення частки жінок у військових структурах та правоохоронних органах не вирішують проблему виникнення збройних конфліктів та насильства.

1.3. Нормативно-правові засади допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні

Від 1991 року, коли Україна стала незалежною і до 2014 року, коли розпочався військовий конфлікт на Сході, на території України не було збройних конфліктів. Відповідно законодавство країни не регулювало проблеми насильства щодо жінок і дівчат в контексті цих конфліктів. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стали активнішими зусилля у зміцненні гендерної рівності, запобіганні дискримінації та боротьбі з гендерно-обумовленим насильством, що було спричинено необхідністю гармонізувати законодавство країни з європейським. Ще одним чинником був початок тісної співпраці зі структурами ООН для вирішення гуманітарних проблем, пов'язаних із військовим конфліктом та намагання країни стати повноправним членом НАТО.

Тому не дивно, що в останні роки українська нормативно-правова база та інституційна система зазнали суттєвих змін, що позначились на рівні захисту та підтримки жінок і дівчат, які зазнали насильства. Зокрема ці зміни здебільшого були націлені на боротьбу з проблемами домашнього насильства. Однак, важливо зауважити, що проблема насильства над жінками та дівчатами під час збройних конфліктів залишається недостатньо законодавчо врегульованою, навіть попри наявний тривалий конфлікт в Україні.

Дійсно, нормативно-правова база України щодо запобігання та протидії насильству щодо жінок і дівчат загалом, у тому числі під час збройного конфлікту залишається порівняно новою сферою й досі еволюціонує. Відповідні зацікавлені сторони мають нові компетенції та стандарти, які варто застосовувати в новій сфері [65]. Адже обов'язком держави є забезпечення захисту та допомоги жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства як під час конфлікту, так і після його закінчення.

Уточнюючи зазначене, детальніше вкажемо, що з початку 2000 років Україна здійснила низку оптимізаційних законодавчих змін у сферах протидії різним видам насильства щодо жінок і дівчат. Зокрема були прийняті наступні базові нормативно-правові акти: Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV [96] в якому вперше на законодавчому рівні визначено такі терміни, як: «дискримінація за ознакою статі», «сексуальні домагання», «насильство за ознакою статі», «запобігання насильству за ознакою статі», «протидія насильству за ознакою статі» тощо; Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 8 серпня 2005 року № 2866-IV [95], яким, наприклад, було криміналізовано «домашнє насильство», «примусова стерилізація», «примушування до шлюбу», «сексуальне насильство» та змінено визначення терміну «згвалтування» [7].

Беззаперечно, позитивна динаміка щодо створення правової бази для викорінення насильства є, адже всі зазначені зміни були направлені на подолання дискримінації в гендерній сфері. Однак питання насильства в умовах збройного конфлікту вирішувались опосередковано. Так першим спеціалізованим актом, який стосувався саме врегулювання питань запобігання та протидії насильству був Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII [97]. Ним були встановлені організаційно-правові принципи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, а також основні напрями державної політики з означеної сфери. Ключовим є те, що ці напрями були спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. На його реалізацію було прийнято ряд підзаконних нормативно-правових актів, таких як: Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22 серпня 2018 року № 658, «Про

затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22 серпня 2018 року № 654 [107]. У свою чергу, на їхній підставі розроблювалась та приймалась низка відомчих нормативно-правових актів, наприклад, спільний наказ Міністерства соціальної політики та Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства» від 13 березня 2019 року № 369/180 [106].

Окремо слід вказати й про прийняття ряду стратегічних документів, які за основний пріоритет мають вирішення гендерних питань та протидію дискримінації й насильству у суспільстві загалом. Такими є наступні документи: укази Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 2 червня 2021 року № 225 [110], «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» від 24 березня 2021 року № 119 [111]; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 5 серпня 2020 року № 695 [98], «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року» від 24 лютого 2021 року № 145 [83], «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» від 3 березня 2021 року № 179 [101]; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» від 16 вересня 2020 року № 1128 [114], «Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності» від 16 грудня 2020 року № 1578 [103], «Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2021-2022 роках» від 24 лютого 2021 року № 149 [102], «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» від 14 квітня 2021 року № 366 [115], «Державна Стратегія забезпечення рівних

прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року» від 12 серпня 2022 року № 752-р [113].

І хоча усі вищезазначені документи прямо не врегулювали питання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту, але як стратегічні документи у гуманітарній сфері вони створюють умови для викорінення таких негативних явищ як: дискримінація, нерівність, порушення прав і свобод людини, домашнє насильство та насильство за ознакою статті, зuboжіння населення тощо [7].

Противагу таким документам складають два профільних законодавчих акти, – Національні плани дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» в яких серед головних цілей було визначено захист жінок і дівчат, які стали жертвами конфліктів, зокрема від сексуального насильства. Оскільки саме Україна є першою країною в світі, у якій прийнято ці документи в умовах перебігу збройного конфлікту, доцільним є звернення особливої уваги на їх зміст загалом та сутність окремих положень.

Перший Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» було затверджено на період до 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року № 113-р (у редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2018 року № 637-р) [99].

За результатами його виконання відбулися вагомi зміни, серед яких зокрема: скасовано заборону для жінок сержантського складу займати бойові посади у Збройних Силах; прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06 вересня 2018 року № 2523-VIII [94]; дозволено набір дівчат на навчання до військових та військово-морських ліцеїв; проведено ряд навчальних заходів для фахівців сектору безпеки і оборони, просвітницьких заходів для населення; продовжено фахову підготовку кадрів центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань порядку денного

«Жінки, мир, безпека»; удосконалено систему захисту жінок і дівчат, які постраждали від конфлікту (ідентифікація, надання допомоги, інформування про допомогу) [99; 124].

Однак, попри позитивні зміни, передбачені до впровадження заходи не знайшли свого втілення в чинному законодавстві, а тому були включені до другого Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року [100]. Означений документ був розроблений Мінсоцполітики у тісній співпраці з центральними та місцевими органами виконавчої влади, міжнародними партнерами та 18 громадськими організаціями. Він набув нової якості, орієнтованої на результат, консолідував зусилля 56-ти органів державної влади на національному та місцевому рівнях, органів місцевого самоврядування, міжнародних та громадських організацій, сфокусувавши увагу на 17-ти основних цільових групах жінок і чоловіків. Документ включає конкретні кроки, покликані створити умови для забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у подоланні конфліктів, встановленні миру, процесах відновлення, протидії безпековим викликам, системній протидії насильству за ознакою статі та насильству, пов'язаному з конфліктом [122]. Але головне, що однією зі стратегічних цілей було визначено: «забезпечення захисту від насильства за ознакою статі, сексуального насильства (в умовах збройного конфлікту та в мирний час)» [100].

Варто наголосити, що у Верховній Раді України нещодавно було зареєстровано проєкт Закону №7290 від 15 квітня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» [118], яким пропонується привести положення кримінального та кримінального процесуального законодавства України у відповідність з положеннями міжнародного гуманітарного та кримінального права [124]. Зазначений законопроект частково дублює інший законопроект, що був прийнятий Верховною Радою України і направлений на підпис Президенту України 07 червня 2021 року [117]. Попри це, необхідно відмітити, що чинне

національне законодавство не надає можливості органам національного розслідування та судовій системі класифікувати воєнні злочини і злочини проти людяності як міжнародні злочини, що не мають строків давності. Уточнимо, що криміналізація цих злочинів має значення в контексті подання Україною позовів проти російської федерації з метою притягнення до відповідальності агресора та отримання компенсації за завдану шкоду. І, у першу чергу, це стосується тих складів злочинів, які встановлюють відповідальність за насильство (сексуальне насильство) під час збройного чи військового конфлікту щодо цивільного населення, комбатантів та полонених [7].

Однак з огляду на те, що законодавчі зміни порівняно нещодавні і їхнє застосування на практиці ще не набуло поширеності й не стало послідовним та системним, є сподівання, що ці та інші ключові питання будуть обов'язково взяті до уваги нормотворцями. Зокрема необхідними є зміни до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за використання сексуального насильства як інструмента ведення війни. Адже цей вид насильства несе у собі найбільш руйнівні наслідки як для особи, так і громади, відповідно й для країни в цілому. Які, до речі, цілком імовірно проявляться у майбутньому [7].

Втім не можна говорити про відсутність динаміки щодо вирішення означеного питання, адже на подолання окремих з таких наслідків, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752-р була схвалена «Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року». Її прийняття було зумовлено необхідністю забезпечення реалізації єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства, вдосконалення механізмів її реалізації [113].

Зазначена стратегія, є усестороннім документом, який визначає основні пріоритети для дій уряду, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та підприємств щодо зменшення гендерної нерівності в усіх сферах

життєдіяльності суспільства. Документ зосереджується на чотирьох стратегічних цілях, які включають створення національного механізму для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, боротьбу з усіма формами насильства, забезпечення рівних прав і можливостей людського розвитку та підтримку рівної участі жінок і чоловіків у різних сферах економіки.

Окрім того, разом із Стратегією був затверджений і операційний план з її реалізації на 2022-2024 роки. Власне на реалізацію Стратегічної цілі 2 «Жінки та чоловіки вільні від насильства, зокрема пов'язаного з воєнними діями та збройними конфліктами, мають рівний доступ до правосуддя та беруть рівну участь у розбудові миру та постконфліктному відновленні», передбачено виконання шести завдань, а саме: 1) удосконалення механізму координації взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі (передусім між обласними, Київською міською держадміністраціями, загальними та спеціалізованими службами підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, закладами освіти, охорони здоров'я, правоохоронними органами, центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, судами, громадськими об'єднаннями, приватними надавачами послуг), для ефективного запобігання, реагування та покращення якості надання підтримки постраждалим від всіх форм насильства за ознакою статі; 2) створення дієвої системи спеціалізованих послуг для осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, з урахуванням потреб постраждалих; 3) удосконалення системи збору, оброблення та моніторингу даних з розподілом за статтю, віком та іншими характеристиками, а також проведення досліджень для виявлення рівня поширеності різних форм і проявів усіх видів насильства за ознакою статі, зокрема домашнього насильства, сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, особливостей ставлення громадян до насильства за ознакою статі; 4) здійснення методичного

забезпечення суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, з питань запобігання та протидії насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом; 5) формування «нульової» толерантності суспільства до всіх видів насильства за ознакою статі, зокрема домашнього насильства, а також неупередженого ставлення населення до постраждалих від такого насильства; б) протидія кібернасильству [113].

Зокрема досить важливо, що кібернасильство (також застосовним є термін «цифрове насильство» [133]) визначено як самостійне проблемне питання, яке хоч і є відносно новим протиправним явищем для українського суспільства, однак потребує якнайшвидшого нормативного забезпечення у протидієвому контексті. Адже дослідження, що були проведені Всесвітньою організацією з охорони здоров'я [194], демонструють, що кожна третя жінка протягом свого життя стикалася з певною формою насильства і попри відносну новизну означеного феномену, за її оцінками, протягом останніх 15 років, кожна десята жінка вже стикалася з різними формами кібернасильства [5].

З усім тим, наразі законодавчі норми, які б чітко визначили цей феномен та окреслили форми і методи щодо протидії йому – відсутні. Однак це не свідчить про повну відсутність нормативних рамок піднятого питання. Зокрема в аналізованому Плані для вирішення проблем, пов'язаних із розповсюдженням кібернасильства та кіберзалякування над жінками та дівчатами, передбачаються наступні види протидії: 1) проведення контент-аналізу інтернет-ресурсів на предмет поширеності сексистських висловлювань та пропаганди насильства, кібербулінгу та висвітлення результатів аналізу; 2) проведення досліджень з питань кібернасильства стосовно жінок і чоловіків [113]. Втім, на нашу думку, таких заходів недостатньо. Тому ми погоджуємося із думкою професора Л. Сороки, яка зазначила, що необхідно підходити до вирішення зазначеної проблеми комплексно: розробити стандартизовані визначення, методології, показники та принципи моніторингу; інвестувати в якісні дослідження, які є ключовими для виявлення нових форм цифрового насильства; навчати

навичкам виявлення та фіксації цифрового насильства і створити національну правову базу на підставі міжнародних принципів і стандартів [133].

Причому важливо розуміти, що оскільки цифрове середовище постійно розвивається, – нові технології неодмінно породять нові та різноманітні прояви насильства. Тобто думка, що віртуальне явище є менш впливовим і шкідливим для своїх жертв – хибна. Насправді цифровий (онлайн) і фізичний (офлайн) простори все більше і більше інтегруються та сприймаються як єдина та переплетена реальність. Як зазначено в дослідженні, проведеному на замовлення Комітету FEMM Європейського парламенту, цифрове – гендерно-зумовлене насильство часто відображає (або є попередником) форми жорстокого поводження та віктимізації у фізичному світі, які здійснюються та/або посилюються за допомогою цифрових засобів [194]. Крім фізичної і психічної шкоди, кібернасильство матиме й економічні негативні наслідки. Зокрема за підрахунками Європейської парламентської дослідницької служби: кількісна оцінка вартості гендерно-зумовленого кібернасильства складає від 49,0 до 89,3 млрд євро [172, с. 6].

Отже, нами висунуто гіпотезу, що для подолання зазначеного негативного явища знадобляться довготривалі дослідження, які вивчатимуть вплив як індивідуальних характеристик, так і групових процесів його розвитку, а також те, як вони з часом будуть взаємодіяти між собою. Наприклад, якщо особа буде залучена до участі у кібернасильстві цілком ймовірно, що з часом стане очевидною її індивідуальна схильність до насильства загалом (причому незалежно від використання такою особою соціальних мереж). Таким чином, розробка ефективних стратегій запобігання та втручання в кібернасильство вимагає узгоджених дій усіх зацікавлених акторів у довгостроковій перспективі. Вони повинні включати вимірювання кібернасильства як обов'язкового компонента при використанні соціальних мереж.

Аналіз чинних нормативно-правових актів показав, що наразі, крім Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та другого Національного плану дій з виконання

резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року в національному законодавстві відсутні програмно-стратегічні документи, які б встановлювали нормативно-правові засади надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства в умовах та після збройного конфлікту.

Отже, на сьогодні нормативно-правове забезпечення має тільки діяльність, пов'язана з протидією домашньому та гендерно-обумовленому насильству.

Тому, на нашу думку, необхідно розробити окрему Стратегію надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту, а План щодо її реалізації включити у План відновлення України. Крім того необхідно прийняти спеціальний закон, який визначатиме статус постраждалих та механізм надання допомоги та захисту, в тому числі невідкладної компенсації.

Для кращого розуміння того, яким чином необхідно формувати державну політику та розробляти нормативно-правові акти щодо допомоги та захисту жінкам і дівчатам від насильства після закінчення збройного конфлікту та у період відбудови нами було проаналізовано досвід країн, які пережили збройний конфлікт і відбудувались. Такими країнами є: Боснія та Герцеговина (1992–1995), Азербайджан (дві Карабахські війни, перша в 1988–1994 роках, друга – 27 вересня 2020 року, яка тривала 44 дні), Грузія (перший період – військові конфлікти в Грузії навколо двох регіонів Південної Осетії (1990–1991) і Абхазія (1992–1993) та другий період – грузинсько-російська війна в 2008 році).

Нормативно-правові засади та політики	Азербайджан	Боснія та Герцеговина	Грузія
1. Чи враховувалися потреби жінок і дівчат	На урядовому рівні бракувало уваги до того, як 44-денна війна вплинула на	Здебільшого про жінок згадують у контексті війни, коли йдеться про кількість	Внутрішньо переміщені жінки залишаються

	жінок, оскільки більшість послуг (особливо психологічної підтримки), принаймні на початковому етапі одразу після війни, були спрямовані на поранених солдатів війни [266]	згвалтованих (звіти міжнародних акторів свідчать, що між 1992 і 1995 роками йдеться про 20 000 – 50 000 жінок, дівчат, хлопців і чоловіків [266]). За інших обставин жінки згадуються рідко.	дуже відірваними від політичних процесів у постконфліктній Грузії.
2. Чи були присутні жінки у переговорних процесах	Жінки не були присутні в переговорних процесах, які привели до припинення вогню, і жодна жінка не брала участі у мирних зустрічах.	На підписанні Дейтонської угоди не було жодної жінки.	Так само жодна жінка, яка постраждала від конфлікту, наразі не бере участі в існуючому процесі політичних переговорів. Загалом лише двоє з 12 представників Грузії на Женевських міжнародних дискусіях є жінками [294].
3. Чи ратифікована Стамбульська конвенція	Ні	Так, у 2017 році	Так, у 2022 році
4. Документи та зусилля	Закон Азербайджанської Республіки № 1058-IIIQ «Про боротьбу з домашнім насильством» 2010 року [163], охоплює насильство, вчинене широким колом осіб. Він	Закон про захист від домашнього насильства (LoPDV) був прийнятий округом Брчко Боснії та Герцеговини у 2018 році [168]. Закон використовувався для забезпечення виконання заходів захисту проти винних у домашньому	Грузія була першою країною в регіоні, яка прийняла Закон про домашнє насильство в 2006 році, після чого було адаптовано 29 національних

	<p>містить положення про правову допомогу та соціальний захист осіб, які постраждали від домашнього насильства. Цей закон також охоплює профілактичні заходи, які включають правові, соціальні та інформаційні заходи.</p>	<p>на насильстві шляхом прийняття до нього підзаконних актів, до яких належать: Положення про порядок застосування та місце застосування запобіжного заходу примусового лікування від алкогольної залежності, наркоманії чи інших психотропних речовин для винних у домашньому насильстві; Правил застосування та місця застосування запобіжного заходу примусового психосоціального лікування осіб, які вчинили насильство в сім'ї та Правил застосування запобіжного заходу до компетенції поліції. До кінця 2018 року було сформовано дев'ять кантональних координаційних органів, прийнято шість кантональних програм заходів, а також десять кантональних і 56 муніципальних протоколів про співпрацю.</p>	<p>і законів і законодавчих документів. Згодом насильство щодо жінок і домашнє насилля були визнані кримінальними. Комісія з питань гендерної рівності, насильства щодо жінок та домашнього насильства (ІАС) була створена у 2017 році в уряді Грузії, який очолює радник прем'єр-міністра з прав людини.</p>
<p>5. Індeksi гендерної рівності [156; 156]</p>	<p>Індекс гендерної нерівності Рейтинг: 70</p>	<p>Індекс гендерної нерівності Рейтинг: 38</p>	<p>Індекс гендерної нерівності Рейтинг: 66 Рейтинг у</p>

	Рейтинг у глобальному індексі гендерного розриву: 101	Рейтинг у глобальному індексі гендерного розриву: 73	глобальному індексі гендерного розриву: 55
--	---	--	--

Таблиця 2

Висновки щодо аналізу наявності нормативно-правової бази в представлених вище країнах: 1) ці країни прийняли закони про протидію домашньому насильству, у яких визначили види такого насильства та шляхи протидії і захисту від нього; 2) Стамбульську конвенцію не ратифікував Азербайджан; 3) ці країни не включали у переговорний процес жінок і не враховували їх інтереси та потреби при вирішенні питань подолання наслідків збройного конфлікту; 4) це країни із сильними патріархальними традиціями щодо керівної ролі чоловіків у сім'ї та суспільстві.

Таким чином, у контексті допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, чинне законодавство (враховуючи міжнародні документи, які регулюють права та гарантії захисту цієї цільової групи, а також забезпечують їх безпеку, запобігають вчиненню фізичних чи психологічних посягань щодо них тощо) повинно враховувати наступні аспекти: 1) нульова толерантність до будь-яких проявів насильства, з особливою неприпустимістю його застосування щодо жінок і дівчат; 2) наявність спеціалізованих положень, що визначають інтеграційну систему допомоги та захисту жертв цього суспільно-небезпечного явища, а також правові й організаційні засади діяльності спеціальних служб, центрів підтримки, особливості надання лікарсько-психологічної допомоги для жінок і дівчат; 3) безпека жертв має базуватись на забороні психологічного, фізичного та сексуального насильства, невідворотності притягнення винних до відповідальності і наданні права на компенсацію; 4) практична дієвість принципу гендерної рівності, про що має свідчити відсутність дискримінації над жінками та дівчатами, їхня активна участь у прийнятті рішень та вирішенні конфліктів; 5) допомога та захист прав жінок та дівчат в контексті збройних

конфліктів є відмінною від мирного часу, а будь-які прояви насильства – є актом агресії щодо всього народу, адже попри індивідуалізованість, його наслідки можуть впливати на невизначене коло осіб.

Отже, проведений аналіз доречно узагальнити до того, що чинна нормативно-правова база України створила необхідні умови для здійснення допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту та після його завершення. Для цього заплановано ряд заходів із проведення навчань та тренінгів, розроблення індикаторів для кращого моніторингу, збільшення на місцях «гарячих ліній», виявлення й подолання прогалів у взаємодії зацікавлених сторін, проведення опитування та аналізу скоєних проступків, моніторинг прийнятих нормативно-правових актів в тому числі і стратегічних з метою корегування плану вчинення необхідних дій. Крім того заплановано здійснення ряду аналітичних досліджень щодо ефективності: навчальних курсів/програм з питань запобігання та протидії різних видів насильству, застосування до кривдників спеціальних заходів, програм відновлення для постраждалих осіб, інструментарію для оброблення інформації за формами звітування тощо.

Однак, попри наявні позитивні зміни в законодавчому врегулюванні надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту, Україні конче необхідним є законодавство, що безальтернативно забороняє будь-які прояви насильства. Зокрема, відповідні норми мають чітко диференціювати його види, встановлювати міру відповідальності за його вчинення, наділяти жертв відповідними правами (у тому числі – на компенсації) та передбачати чіткі механізми та процедури їх захисту, а особливо – під час збройних конфліктів.

Висновки до Розділу 1

1. Визначено, що війна та конфлікти мають диференційований негативний вплив на жінок, чоловіків, хлопців і дівчат. Акцентується, що загальновизнаною є необхідність забезпечення належного захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства, зумовленого збройним конфліктом.

2. З'ясовано, що за сучасних умов оголошення війни не є актуальною практикою. Здебільшого організовуються так звані «спецоперації», які передбачають здійснення збройних дій, без фактичного юридичного статусу воєнних. У рамках правового поля це зумовлює виникнення низки протиріч, зокрема які норми необхідно застосовувати: норми міжнародного гуманітарного права, міжнародного права з прав людини чи міжнародне кримінальне право?

3. Виявлено, що найбільш постраждалими регіонами від збройних конфліктів є Близький Схід і Північна Африка (сумарно налічується понад 45 збройних конфліктів). Причому більшість з таких були «не міжнародними» за характером, відбувалися між озброєними недержавними збройними суб'єктами або між однією чи кількома державами та одним чи кількома озброєними недержавними суб'єктами.

4. Здійснено спробу визначити поняття та ознаки збройного конфлікту. Наголошено, що у міжнародних договорах (таких як Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року), не міститься офіційного визначення терміну «збройний конфлікт». Відповідно, інтерпретація та пояснення цього поняття залишаються у царині практик національних держав, міжнародного прецедентного права та досліджень вчених. Проаналізовано зазначені дискурси з позиції вибіркового аналізу. Уточнено, що мовою міжнародних документів збройні конфлікти охоплюють два види відносин – внутрішні і зовнішні.

5. Виявлено, що важливим для ідентифікації конфлікту як внутрішній збройний конфлікт/не міжнародний (тобто регулювання суспільних відносин у його межах здійснюється нормами міжнародного гуманітарного права) є інтенсивність рівня насильства. Уточнено, що як категорія, інтенсивність рівня

насильства, є доволі спірною; саме від неї залежить вирішення питання того, які норми міжнародного права будуть застосованими. З'ясовано, що основою міжнародного гуманітарного права є Женевська конвенція 1949 року та Протоколи до неї. Ці акти регулюють становище військовослужбовців, військовополонених і цивільного населення під час збройного конфлікту та війни (навіть у випадку, коли одна зі сторін не визнає, що це війна). Щодо міжнародного збройного конфлікту зазначено, що міжнародне гуманітарне право є застосовним до врегулювання відносин у його межах без кореляції виду, ступеня чи інших характеристик застосовного насильства.

6. У результаті аналізу міжнародних та національних актів, існуючої міжнародної практики та ґрунтуючись на парадигмі кримінального правосуддя й правоохоронної діяльності узагальнено, що збройний конфлікт має наступні ознаки: є протистоянням сторін, де застосовується збройна сила, яка спричиняє збройне насильство. Для кваліфікації видів збройного конфлікту на міжнародний збройний конфлікт і неміжнародний має значення статус сторін, що протистоять одна одній (збройні сили держави чи недержавні організовані збройні групи) та рівень інтенсивності насильства. Однак уточнено, що незалежно від причин війни чи різних видів збройного конфлікту, їхні результати здебільшого є однаковими. Це жахливі втрати серед цивільного населення, масове їх переміщення, порушення прав людини та норм міжнародного гуманітарного права.

7. Наголошено, що на рівні світової спільноти акцентується, що різні види насильства щодо цивільних осіб є грубим порушенням прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, а особливо – щодо жінок і дівчат. Проаналізовано сутнісні ознаки категорії «насильство» через призму небезпечного соціального феномену, а також з'ясовано його кореляцію з наявністю чи відсутністю збройного конфлікту. Отримані результати свідчать про те, що:

– у певному сенсі насильство є найбільш крайньою формою вирішення конфлікту, оскільки більшість конфліктів закінчується без його застосування;

– сучасна доктрина апелює терміном «гендерне насильство» у розумінні насильства, яке спрямоване проти особи за ознакою статі. Його визнано глобальним явищем і грубим порушенням прав людини, яке у найпоширенішій формі стосується представниць жіночої статі. Зобов'язання держав реагувати на насильство щодо жінок і дівчат закріплено в ряді глобальних конвенцій, угод і резолюцій, а також в національних нормативно-правових актах конкретної країни. Причому мовою міжнародних документів насильство щодо жінок і дівчат у конфліктних ситуаціях є самостійним різновидом його проявів;

– «насильство» є поліморфним, адже може набувати різних форм, а отже, може бути: фізичним або вербальним, смертельним або несмертельним, індивідуальним чи колективним, гендерним чи негендерним, навмисним чи випадковим, превентивним чи реактивним, політичним чи аполітичним, легітимним чи нелегітимним, патологічним чи раціональним. Для класифікації насильства на види має значення спосіб діяння та суб'єкт його вчинення. Відповідно до способу вчинення насильство є фізичне, психічне, економічне, політичне, культурне, релігійне тощо. А за суб'єктом впливу – індивідуальним, міжособистісним, колективним. Як суспільному феномену йому характерні такі риси: наявність впливу (фізичного, психічного тощо), суб'єкта впливу та спеціальної мети – придушити волю іншої (потерпілої) особи. Якщо розглядати насильство в контексті збройного конфлікту, це також використання більш вразливого стану потенційної жертви в умовах складних надзвичайних гуманітарних ситуацій (підвищена імовірність позбавлення життя). І таке насильство відповідно є колективним, а за способом вчинення – усі можливі його варіації і навіть такі специфічні, як, наприклад, цифрове насильство та кіберзалякування;

– сексуальне насильство набуває найбільш масштабних наслідків в умовах збройного конфлікту, адже використовується як «зброя» у фізіологічному та ментальному аспектах. Проте сексуальне насильство, що сталося під час війни чи збройних конфліктів, практично не фігурує в історичних хроніках (наприклад, під час Другої світової війни цей вид

насильства був застосований усіма сторонами конфлікту, а тому жодна сторона не могла висунути звинувачення проти іншої після закінчення військових дій). Наразі сексуальне насильство досі залишається широко застосовним під час сучасних збройних конфліктів як явище з руйнівними наслідками для постраждалих;

– Нюрнберзький та Токійський трибунали внесли вагомий внесок у розвиток міжнародного кримінального права. Протягом кількох десятиліть ці трибунали були єдиними прикладами міжнародних трибуналів щодо воєнних злочинів. Вони також слугували моделями для створення нової серії міжнародних кримінальних трибуналів на початку 1990-х років. Зокрема вперше терміни «злочини проти миру», «воєнні злочини» та «злочини проти людяності» були визначені саме в Нюрнберзькій хартії, що стало значним світовим досягненням;

– під час збройного конфлікту може вчинятися насильство не тільки те, що підпадає під порушення законів і звичаїв війни, але й інше, так зване побутове (наприклад, домашнє насильство чи булінг (цькування)).

8. Узагальнено, що насильство загалом, зокрема і сексуальне в контексті війни та миру, має різний сенс для різних людей і містить в собі гендерний конструкт. Адже сексуальне насильство тепер визнається міжнародним правом, політикою та наукою, що робить його новою зброєю для ведення війни. І навіть попри відсутність достовірної статистики, яка б репрезентувала тенденції розвитку цього явища, безспірним є твердження, що у збройних конфліктах сексуальне насильство і в подальшому буде мати місце. Можливо ще важливішим є те, що нове розуміння сексуального насильства закладає підвалини для виникнення сумнівів щодо розмежування насильства в залежності від того чи вчинене воно під час збройного конфлікту чи миру, і на його загальній шкоді, яка за таких умов заподіюється населенню та індивідуалізованій жертві. Відповідно, дискусія щодо наявності різниці між сексуальним насильством, вчиненим під час збройного конфлікту чи поза ним є конструктивною та такою, що потребує спеціальної уваги в контексті

формування основ державної політики при плануванні відновлення країни після завершення збройного конфлікту.

9. Доведено, що насильство під час збройних конфліктів завжди необхідно розглядати крізь призму складних та надзвичайних гуманітарних умов перебування потерпілих. Наголошено, що є зв'язок між особистими та міжнародними масштабами насильства, який існує як у мирний, так і у воєнний час, і тому необхідно визнати, що «мирний час» сам по собі є «місцем гендерного насильства». Різниця між війною та миром є штучною з точки зору насильства за статтю. Насильство по відношенню до жінок і дівчат корениться в різних соціальних взаємодіях, воно закладено в ієрархії стосунків.

10. Визначено, що сьогодні у світі створена доволі потужна база нормативно-правових актів, що вміщує міжнародні стандарти допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів. Уточнено, що йдеться як про декларації, конвенції, рекомендації, пакти та протоколи до них (наприклад, Женевські конвенції, Додатковий протокол до Женевських конвенцій щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру чи Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок), так і міжнародні конференції та регіональні нормативно-правові акти, що встановлюють стандарти для надання зазначеної допомоги та захисту (наприклад, Всесвітня конференція проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості (Дурбан, 2001 рік)).

11. Уточнено, що увесь масив нормативно-правових актів щодо допомоги та захисту жінок і дівчат під час збройного конфлікту входить до міжнародного гуманітарного права, міжнародного права з прав людини та міжнародного кримінального права. Такі міжнародні правові рамки можна розрізнити за юридичною силою: чи є вони обов'язковими для виконання, чи ні. Однак загалом за своєю суттю вони покликані забезпечити повагу до елементарних принципів гуманності та людської гідності стосовно всіх людей. Будучи надзвичайно гнучкими і здатними враховувати нові події та зміни в суспільстві,

вони надають широкі можливості для прийняття національних інклюзивних норм.

12. Проаналізовано положення окремих складових нормативно-правової бази, що встановлює міжнародні стандарти допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройного конфлікту. У ході аналізу виявлено:

– міжнародне гуманітарне право давно визнає та бере до уваги особливі ризики, з якими стикаються жінки і дівчата в ситуаціях збройного конфлікту. Першим кроком у цьому процесі було прийняття чотирьох Женевських конвенцій у 1949 році. Вони включали положення про запровадження мінімальних стандартів гуманності, яких, як сподівалося, будуть дотримуватись у майбутніх конфліктах. Щоб «розвинути та доповнити» ці стандарти, у 1977 році було прийнято Додатковий протокол II до Женевських конвенцій. Найважливішим фундаментальним положенням, що є спільним для чотирьох Женевських конвенцій – це принцип гуманного поводження. Він служить для захисту гідності кожного, а отже, – захищає від будь-яких проявів насильства, створюючи основу для інших, більш конкретних гарантій;

– попри загальний характер статті 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, її положення слід трактувати як такі, що передбачають врахування взаємозв'язку між статтю, порушенням здоров'я та віком. Наприклад, у конкретному випадку такий захід як розлучення батьків з дитиною під час евакуації може розглядатись у дискурсі порушення загальних норм Женевських конвенцій (навіть якщо вона, на перший погляд, не суперечить такій процедурі);

– Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних ситуаціях і збройних конфліктах (3318 (XXIX), 1974 рік) містить акцентуацію на відповідальності держав за майбутнє молодого покоління і матерів, які відіграють важливу роль у суспільстві, сім'ї та особливо у вихованні дітей та необхідності забезпечення їхнього особливого захисту під час збройного конфлікту як вразливої категорії цивільного населення;

– у 1993 році ООН прийняла Декларацію про ліквідацію насильства щодо жінок, яка є першим міжнародним документом, який чітко визначає форми насильства щодо жінок. Далі був створений інститут під назвою Мандат Спеціального доповідача з питань насильства над жінками як перший незалежний механізм захисту прав жінок від насильства, що стало важливим кроком в історії глобального жіночого руху за свої права. Крім визнання насильства над жінками як порушення прав людини, зазначений Мандат забезпечував включення цього питання у правозахисну систему та механізми ООН. Згодом у 1995 році Пекінська декларація та Платформа дій стали далекоглядним планом для розширення прав і можливостей жінок; вони також створили базу для аналізу становища жінок у всьому світі та оцінки зусиль держав на підтримку розширення їхніх прав і можливостей. Наступним ключовим документом є Декларація тисячоліття ООН, яка хоч не містить як окрему ціль припинення насильства щодо жінок, однак визнає її стратегічним пріоритетом. У 2015 році був прийнятий Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року, який на перше місце поставив інтереси людини, зокрема і побудову нового світу без страху та насильства, де кожна дитина росте, не знаючи що таке насильство та експлуатація. Попри те, що цілі і завдання, які країни визначили та прийняли у межах цього документу, є глобальними за своєю суттю та універсальними, але вони мають рекомендаційний характер (як і більшість міжнародних документів). Крім того, цей документ, як і попередній, не включив в порядок денний боротьбу із насильством над жінками і дівчатами, а залишив старе формулювання «забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат» (Ціль 5).

13. Окремо визначено, що першим європейським новаторським документом, який дав визначення «насильству щодо жінок» та «насильству щодо жінок по гендерній ознаці» є Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбульська конвенція) 2011 року. Вона вимагає від країн-учасниць прийняття законодавчих

та інших заходів для забезпечення захисту жінок від насильства, а також для забезпечення покарання винних у його вчиненні. Крім того, вона встановлює стандарти для захисту жертв насильства, зокрема щодо забезпечення безпеки та компенсацій. Уточнено, що Стамбульська конвенція є важливим кроком у боротьбі з насильством стосовно жінок і домашнього насильства, а також у захисті прав жінок, однак вона також є об'єктом суперечок та контроверсій у деяких країнах, де її ратифікація стала предметом політичних дискусій.

14. Акцентується, що Резолюція (S/RES/1325) про жінок, мир і безпеку (WPS) від 31 жовтня 2000 року є однією з основоположних у межах аналізу міжнародних стандартів ідентифікації ролі жінки у збройному конфлікті та постконфліктній відбудові. Виявлено, що з точки зору наукової доктрини наявними є два дискурси розкриття сутності цієї Резолюції: а) це прогресивний документ, який створив основу для подальших резолюцій та ініціатив, спрямованих на врахування гендерних аспектів в миротворчих процесах та забезпечення участі жінок у вирішенні конфліктів й підтриманні миру і безпеки (прихильниками цієї позиції є, наприклад: О. Дрозд, Н. Орловська і Ю. Степанова тощо); б) Резолюція 1325 та наступні «сестринські» документи є вкрай деструктивними та такими, що нормалізують війну і мілітаризацію світу в цілому (цю наукову течію підтримують, наприклад: А. Нікогосян, М. Бастік та К. Дункансон, Х. Райт та інші).

15. Виявлено, що окрім Резолюції (S/RES/1325) на рівні ООН було прийнято ще дев'ять важливих резолюцій у схожій площині, а також схвалено «Дії ООН», які стали важливим нормативним джерелом для активізації боротьби з сексуальним насильством щодо жінок і дівчат під час збройного конфлікту.

16. Уточнено, що стратегічні документи ЄС базуються на врахуванні основних положень та векторів дій, проголошених ООН. Зокрема виявлено, що План дій ЄС щодо гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у зовнішній діяльності на 2021–2025 роки є досить амбітним щодо просування гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок через усі зовнішні

дії ЄС. Він спрямований на прискорення прогресу в розширенні прав і можливостей жінок і дівчат та збереження досягнень у сфері гендерної рівності протягом 25 років після ухвалення Пекінської декларації та її Платформи дій. Крім того, одним із пріоритетних напрямків в ньому визначено боротьбу з гендерним насильством. Причому значним надбанням цього плану є те, що його метою є знищення структурних причин гендерної нерівності та гендерної дискримінації. Основний акцент робиться на залученні чоловіків та хлопчиків до активної боротьби з гендерними стереотипами та нормами. Додатково план включає заходи щодо боротьби з усіма видами дискримінації, зокрема щодо жінок з обмеженими можливостями, жінок-мігрантів, а також ейджизмом або сексуальною орієнтацією.

17. Стверджується, що Стратегічний підхід ЄС до WPS і його План дій (2019–2024), а також План дій ЄС щодо гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у зовнішній діяльності на 2021–2025 роки визначають конкретні цілі, які можуть бути досягнуті за допомогою політичної та дипломатичної діяльності керівництва ЄС, а також шляхом включення гендерної перспективи, забезпечення участі та лідерства жінок у всіх аспектах, пов'язаних з миром та безпекою.

18. Доведено, що попри численні міжнародні, регіональні та національні інструменти та інституційні рамки, трактування насильства щодо жінок і дівчат у міжнародному праві є досить обмеженим і непрямим. Проблемою є також наявність ретроградних тенденцій та патріархальних уявлень, які сприяють посиленню антижіночих настроїв та рухів. Акцентується на необхідності прийняття більш конкретних міжнародних стандартів щодо забезпечення ефективнішого моніторингу дотримання країнами своїх зобов'язань в контексті запобігання проявам будь-якого насильства, у тому числі щодо жінок і дівчат під час збройного конфлікту.

19. Узагальнено, що опосередкований і обмежений характер міжнародних правових шляхів, доступних для боротьби з насильством над жінками і дівчатами (не залежно від наявності чи відсутності збройного конфлікту), дає

можливість деяким країнам не приймати спеціального та обов'язкового законодавства, яке б визначало таке насильство як специфічне, серйозне та широко поширене у дискурсі порушення прав людини. Своєю чергою, Резолюція 1325 (попри свою революційність) залишала без відповіді багато питань, в тому числі щодо впливу збройного конфлікту на ступінь насильства щодо жінок; включення жінок у сферу безпеки і оборони, яка по суті покликана вчиняти насильство для захисту; мілітаризації фемінізму тощо.

20. Сформовано таку систему міжнародних стандартів допомоги та захисту жінок і дівчат, постраждалих від насильства в умовах збройного конфлікту: а) законодавчі – приведення національного законодавства до міжнародних стандартів (встановити індивідуальну кримінальну відповідальність за злочини проти миру, людяності та гуманізму; скасувати для таких злочинів строки давності та інститут недоторканності; урахувати інтереси потерпілих та забезпечити для них всебічну підтримку у вигляді відшкодування збитків, медичної та психологічної допомоги, економічної та юридичної підтримки на рівні суспільства та громади); б) інституційні – створення спеціалізованих державних установ для боротьби і притягнення до відповідальності за насильство проти цивільного населення під час збройного конфлікту, у тому числі із певною спеціалізацією щодо насильства відносно жінок і дівчат; в) процесуальні – забезпечувати захист затриманих; не допускати перебування затриманих під вартою у незареєстрованих установах, встановлювати та забезпечувати дотримання протоколів допитів, що відповідають правам людини; г) координаційні – співпрацювати із різними міжнародними та європейськими установами з метою вироблення спільних стандартів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства в умовах збройного конфлікту; д) кадрові – забезпечити достатнє представництво жінок серед правоохоронців, осіб, які контактують з потерпілими або потенційними потерпілими від насильства і в миротворчих місіях; е) філософсько-парадигмальні – не мілітаризувати фемінізм, адже

збільшення частки жінок у військових структурах та правоохоронних органах не вирішують проблему виникнення збройних конфліктів та насильства.

21. Уточнено, що від 1991 року, коли Україна стала незалежною і до 2014 року, коли розпочався військовий конфлікт на Сході, на території України не було збройних конфліктів. Відповідно законодавство країни не регулювало проблеми насильства щодо жінок і дівчат в контексті цих конфліктів. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стали активнішими зусилля у зміцненні гендерної рівності, запобіганні дискримінації та боротьбі з гендерно-обумовленим насильством, що було спричинено необхідністю гармонізувати законодавство країни з європейським. Ще одним чинником був початок тісної співпраці зі структурами ООН для вирішення гуманітарних проблем, пов'язаних із військовим конфліктом та намагання країни стати повноправним членом НАТО. Тому не дивно, що в останні роки українська нормативно-правова база та інституційна система зазнали суттєвих змін, що позначились на рівні захисту та підтримки жінок і дівчат, які зазнали насильства. Зокрема ці зміни здебільшого були націлені на боротьбу з проблемами домашнього насильства, опосередковано стосуючись питань насильства в умовах збройного конфлікту.

21. Визначено базові законодавчі та стратегічні акти, які за основний пріоритет мають вирішення гендерних питань та протидію дискримінації й насильству у суспільстві загалом. Узагальнено, що вони прямо не врегулювали питання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту, але як основоположні документи у гуманітарній сфері створюють умови для викорінення таких негативних явищ, а саме як: дискримінація, нерівність, порушення прав і свобод людини, домашнє насильство та насильство за ознакою статі, зубожіння населення тощо.

22. Окрему увагу звернено на положення двох профільних документів, – Національних планів дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», які серед головних цілей визначають захист жінок і дівчат, що стали жертвами конфліктів, зокрема від сексуального насильства.

Обґрунтовано таку необхідність фактом того, що Україна є першою країною у світі, у якій прийнято ці документи в умовах перебігу збройного конфлікту.

23. Виявлено, що чинне національне законодавство не надає можливості органам національного розслідування та судовій системі класифікувати воєнні злочини і злочини проти людяності як міжнародні злочини, що не мають строків давності. Уточнюється, що криміналізація цих злочинів має значення в контексті подання Україною позовів проти російської федерації з метою притягнення до відповідальності агресора та отримання компенсації за завдану шкоду. І, у першу чергу, це стосується тих складів злочинів, які встановлюють відповідальність за насильство (сексуальне насильство) під час збройного чи військового конфлікту щодо цивільного населення, комбатантів та полонених. Наголошено на необхідності внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за використання сексуального насильства як інструмента ведення війни.

24. Визначено, що Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року є усестороннім документом, який визначає основні пріоритети для дій уряду, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та підприємств щодо зменшення гендерної нерівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Документ зосереджується на чотирьох стратегічних цілях, які включають створення національного механізму для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, боротьбу з усіма формами насильства, забезпечення рівних прав і можливостей людського розвитку та підтримку рівної участі жінок і чоловіків у різних сферах економіки..

24. З'ясовано, що наразі законодавчі норми, які б чітко визначили феномен кібернасильства та окреслили форми і методи протидії йому – відсутні. Однак уточнено, що це не свідчить про повну відсутність нормативних рамок для цього питання, адже щонайменше операційний план з реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

на період до 2030 року на 2022-2024 роки передбачає певні шляхи його вирішення.

25. Висунуто гіпотезу, що для подолання кібернасильства знадобляться довготривалі дослідження, які вивчатимуть вплив як індивідуальних характеристик, так і групових процесів його розвитку, а також те, як вони з часом будуть взаємодіяти між собою. Наприклад, якщо особа буде залучена до участі у кібернасильстві цілком ймовірно, що з часом стане очевидною її індивідуальна схильність до насильства загалом (причому незалежно від використання такою особою соціальних мереж). Таким чином, розробка ефективних стратегій запобігання та втручання в кібернасильство вимагає узгоджених дій усіх зацікавлених акторів у довгостроковій перспективі. Вони повинні включати вимірювання кібернасильства як обов'язкового компонента при використанні соціальних мереж.

26. Узагальнено, що наразі крім Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та другого Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року в національному законодавстві відсутні програмно-стратегічні документи, які б встановлювали нормативно-правові засади надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства в умовах та після збройного конфлікту.

27. Доведено, що на сьогодні нормативно-правове забезпечення має тільки діяльність, пов'язану з протидією домашньому та гендерно-обумовленому насильству. Запропоновано розробити Стратегію надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту, а План щодо її реалізації включити у План відновлення України. Крім того обґрунтовується необхідність прийняття спеціального закону, який визначатиме статус постраждалих та механізм надання допомоги та захисту, у тому числі невідкладної компенсації.

28. З метою виявлення векторів розвитку нормативно-правового забезпечення у цій сфері проаналізовано досвід країн, які пережили збройний

конфлікт і відбудувались. Такими країнами є: Боснія та Герцеговина (1992–1995 роки), Азербайджан (дві Карабахські війни, перша в 1988–1994 роках, друга – 27 вересня 2020 року, яка тривала 44 дні), Грузія (перший період – військові конфлікти в Грузії навколо двох регіонів Південної Осетії (1990–1991) і Абхазія (1992–1993) та другий період – грузинсько-російська війна в 2008 році). У результаті запропоновано йти власним шляхом, однак враховувати, що: а) базовим нормативно-правовим актом є Закон про протидію домашньому насильству; б) ці країни не включали у переговорний процес жінок і не враховували їх інтереси та потреби при вирішенні питань подолання наслідків збройного конфлікту, адже є представниками держав із сильними патріархальними традиціями щодо керівної ролі чоловіків у сім'ї та суспільстві.

29. Визначено, що у контексті допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, чинне законодавство (враховуючи міжнародні документи, які регулюють права та гарантії захисту цієї цільової групи, а також забезпечують їх безпеку, запобігають вчиненню фізичних чи психологічних посягань щодо них тощо) повинно враховувати наступні аспекти: а) нульова толерантність до будь-яких проявів насильства, з особливою неприпустимістю його застосування щодо жінок і дівчат; б) наявність спеціалізованих положень, що визначають інтеграційну систему допомоги та захисту жертв цього суспільно-небезпечного явища, а також правові й організаційні засади діяльності спеціальних служб, центрів підтримки, особливості надання лікарсько-психологічної допомоги для жінок і дівчат; в) безпека жертв має базуватись на забороні психологічного, фізичного та сексуального насильства, невідворотності притягнення винних до відповідальності і наданні права на компенсацію; г) практична дієвість принципу гендерної рівності, про що має свідчити відсутність дискримінації над жінками та дівчатами, їхня активна участь у прийнятті рішень та вирішенні конфліктів; д) допомога та захист прав жінок і дівчат у контексті збройних конфліктів є відмінною від мирного часу, а будь-які прояви насильства – є актом

агресії щодо всього народу, адже попри індивідуалізованість, його наслідки можуть впливати на невизначене коло осіб.

30. Доведено, що чинна нормативно-правова база України створила необхідні умови для здійснення допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту та після його завершення. Для цього заплановано ряд заходів із проведення навчань та тренінгів, розроблення індикаторів для кращого моніторингу, збільшення на місцях «гарячих ліній», виявлення й подолання прогалин у взаємодії зацікавлених сторін, проведення опитування та аналізу скоєних проступків, моніторинг прийнятих нормативно-правових актів, у тому ж випадку, і стратегічних, з метою корегування плану вчинення необхідних дій. Крім того заплановано здійснення ряду аналітичних досліджень щодо ефективності навчальних курсів/програм з питань запобігання та протидії різних видів насильству, застосування до кривдників спеціальних заходів, програм відновлення для постраждалих осіб, інструментарію для оброблення інформації за формами звітування тощо. Однак, попри наявні позитивні зміни в законодавчому врегулюванні надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту, Україні конче необхідним є законодавство, що безальтернативно забороняє будь-які прояви насильства. Зокрема, відповідні норми мають чітко диференціювати його види, встановлювати міру відповідальності за його вчинення, наділяти жертв відповідними правами (у тому числі – на компенсації) та передбачати чіткі механізми та процедури їх захисту, а особливо – під час збройних конфліктів.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ЖІНКАМ І ДІВЧАТАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Сутність та структура юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів

Підводячи підсумки попередніх розвідок, можна впевнено стверджувати, що допомога та захист жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів є державним обов'язком, закріпленим положеннями Конституції України, адже: «В Україні як демократичній, правовій державі людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (статті 1, 3 Основного Закону України) [55; 123].

Власне, «конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі» [123] – уточнює Конституційний суд України.

Тобто, держава зобов'язана створити та забезпечити функціонування механізмів реалізації допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів. Причому з конституційного

дискурсу йдеться про організаційно-правові механізми реалізації прав і свобод людини і громадянина, які в загальнотеоретичному контексті як правило, трактуються у вияві сукупності: 1) форм, методів та інструментів управління, організаційних структур, а також правових норм [29, с. 387]; 2) інституцій, які створені для розв'язання певних суперечностей, подолання чи попередження проблем у суспільстві та діють на основі конституційно-правових норм, прийнятих у державі [73, с. 17]; 3) взаємопов'язаних принципів, методів, інструментів, процедур, організаційних структур, а також правового регулювання [149, с. 24]. У контексті розуміння сутності організаційно-правового механізму заслуговує на увагу позиція В.Мороз: «Зміст будь-якого організаційно-правового механізму розкривається через призму його традиційних складників (цілей, принципів, функцій) і функціональних, або фахових (методів та інструментів правового й організаційного впливу)» [71, с. 112; 11, с. 25].

Не заперечуючи зазначені наукові погляди, вбачаємо за необхідне вказати, що, на нашу думку, організаційно-правові механізми загалом спрямовані на забезпечення функціонування та розвитку правової системи в державі у конкретно заданому векторі. Наприклад, досліджуваній сфері слід вести мову про забезпечення охоплення правовим впливом сукупності суспільних відносин, пов'язаних з ефективним наданням належної допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які зазнали насильства під час збройних конфліктів з метою відновлення соціальної справедливості та правопорядку, реабілітації постраждалих, запобіганню виникненню подібних ситуацій у майбутньому.

Тому доречним буде твердження, що організаційно-правові механізми є комплексним правовим явищем, які мають власні різновиди та особливості, залежно від конкретних умов та цілей їх застосування.

Уточнюючи зазначене, необхідно розкрити доктринальне тлумачення слова «механізм», що є основою розуміння всіх вихідних від нього правових концептів. Якщо звернутися до давньогрецької, під «механізмом» розумілась система тіл, що призначена для перетворення руху одного або декількох тіл у

потрібний рух інших тіл [68]. У сучасному світі значення «механізму» суттєво не змінилося. Так тлумачний словник сучасної української мови слово «механізм» пояснює наступним чином: пристрій; внутрішня будова, система чого-небудь або сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [15, с. 523]. Тобто, механізм - це, в першу чергу, система, яка складається з певних частин, що працюють злагоджено для досягнення певної цілі.

Якщо поняття «механізм» тлумачити з філософської точки зору, то його значення можна трактувати наступним чином: це складна сукупність внутрішньої будови об'єкта дослідження (певного суспільного явища чи інституції); як системної, узгодженої організації його елементів (компонентів); як здатності динамічного цілеспрямованого функціонування сукупності елементів; як здібності забезпечувати функціонування явища, керуючись засадами самоорганізації або зовнішнього управління [59, с. 62; 35, с. 18; 1]. У праві під правовим механізмом розуміють внутрішній устрій, систему процесу, організації тощо, врегульованих нормами права або ж про сукупність процесів, на яких ґрунтується певне юридично значиме явище [48, с. 41]. Т. Тарахонич категорію «правовий механізм» визначає як певну конструкцію, котра передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретну юридичну ціль з дотриманням відповідної процедури [138, с. 13]. Відповідно, «механізм» у філософсько-правовій інтерпретації – це сукупність самоорганізованих чи організованих елементів, процесів, що об'єднані спільною метою, для досягнення якої використовуються правові засоби та процедури.

Як правильно зазначає Л. Золотухіна, застосування категорії «механізм» є досить «популярним» засобом визначення сутності державно-правових явищ як у межах адміністративної науки, так і в межах інших галузевих юридичних наук. Ми погоджуємося із зазначеним, адже у науковому обігу, поряд із словосполученням «механізм допомоги та захисту» зустрічаються також наступні категорії: «державний механізм», «механізм управління державою», «державні механізми управління», «механізми державного управління»,

«механізм захисту прав», «механізм органів державної влади», «адміністративно-правовий механізм», «механізм адміністративно-правового регулювання» тощо. Всі зазначені терміни в більшості випадків описують систему або певну сукупність за допомогою якої в державі впорядковуються суспільні відносини і задовольняється державний (публічний) інтерес.

Ведучи мову про публічний інтерес як загальнодержавну ціль та захист прав і свобод людини та громадянина, можна назвати саме такою загальнодержавну ціль. Тому не дивно, що категорія «механізм захисту прав і свобод людини та громадянина» є центральною в сучасній правовій доктрині та практиці.

Однак примітно, що як категорія юридичної науки, вона трактується по-різному: як система й комплекс послідовних дій, спрямованих на захист прав людини та громадянина; як складова механізму забезпечення прав людини, що являє собою заходи, спрямовані на відновлення порушених прав; як система органів, засобів, закріплених у Конституції, що забезпечують найбільш повний та ефективний захист прав і свобод людини та громадянина [69, с. 53; 129, с. 190]; як можливість здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав та свобод [92]. Якщо вести мову про міжнародний механізм захисту прав людини (як більш загальне явище,) то це система міжнародних (міждержавних) органів і організацій, які безпосередньо займаються захистом прав людини [70]. Такі організації ще називають правозахисними (більш детально про означене буде вказано на наступних етапах цього дослідження).

Таким чином, реалізація людиною права на захист може здійснюватися через різні рівні механізму захисту прав. У першу чергу їх поділяють на дві великі групи – національні та міжнародні механізми захисту прав. Національні (внутрішньодержавні) механізми захисту прав мають свої особливості у кожній країні, у той час як міжнародний механізм захисту прав є однаковим для всіх, незалежно від національності та громадянства [130, с. 33]. Однак саме по собі дослідження особливостей юридичного закріплення та захисту прав людини як на загальному міжнародно-правовому рівні, так і на рівні кожної окремо взятої

національної правової системи не дає повної відповіді про ефективність сучасних способів захисту прав особи, його позитивні риси чи недоліки, оскільки до уваги не береться міждержавний (або проміжний) рівень їх забезпечення, який можна дослідити за допомогою порівняльно-правового методу. При цьому загальний міжнародно-правовий рівень варто розглядати через призму такої науково-філософської категорії як загальне; міждержавний рівень забезпечення і захисту прав людини – як часткове, а рівень національної правової системи забезпечення прав людини – як одиничне. У такому співвідношенні провідна роль належить міждержавному (проміжному) рівню забезпечення і захисту прав людини, який є єдиною ланкою між національним (одиничним) та міжнародним (загальним) механізмами захисту прав людини. Саме завдяки міждержавному (проміжному) рівню відбувається зближення національних та загальних міжнародних механізмів забезпечення і захисту прав людини, тобто глобалізація у цій сфері, уніфікація та підвищення ефективності гарантій правового статусу особи [42, с. 122; 129, с. 190-191]. Дійсно, міжнародний та національний рівень мають велике значення для забезпечення належного механізму захисту жінок і дівчат, постраждалих від насильства під час збройного конфлікту, проте, на нашу думку, не менш актуальним є механізм захисту на рівні громад, що забезпечує використання індивідуального підходу.

Отже, можемо узагальнити, що загалом механізм захисту жінок і дівчат, постраждалих від насильства під час збройного конфлікту функціонує задля максимально оперативного реагування на факти насильства та забезпечення всебічної підтримки постраждалим.

Інший аспект піднятих питань – механізм надання допомоги жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройного конфлікту. Тут варто уточнити, що надання допомоги саме собою централізується навколо підтримуючих дій. Таким чином, є суттєва спорідненість із захисними діями. Однак варто розуміти, що допомога є першопочатковою відносно захисту. Йдеться зокрема про те, що особа має визнати необхідність отримання

допомоги у контексті процедур реалізації своїх прав і свобод (зокрема і права на захист), згодитись на її отримання, тим самим активізувати захисні механізми. Відповідно, механізм надання допомоги може включати різноманітні її прояви, починаючи від надання медичної допомоги, психологічної підтримки та безпечного притулку у невідкладних ситуаціях, закінчуючи юридичним супроводом чи сприянням у соціалізації. Своєю чергою, механізм захисту доповнює систему таких заходів можливістю ініціації судових процесів, фінансовою підтримкою чи, наприклад, подальшим включенням у програми спеціальної реабілітації (у тому числі закордоном).

Таким чином, механізм допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів сукупно репрезентує комплексну систему, яка має на меті забезпечення всебічної підтримки та реалізації законних прав та інтересів цієї категорії осіб.

Продовжуючи попередньо зазначене про рівні реалізації захисних дій, які, як правило, поглинають підтримуючі дії загалом, доречно вказати, що Європейський Союз та його країни-члени вжили конкретних заходів для надання допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів. Зокрема можна назвати такі кроки як: 1) прийняття рекомендацій для керівних політик щодо подолання насильства щодо жінок і дівчат, у тому числі під час збройних конфліктів (як основа для дій ЄС у постраждалих від конфлікту районах, що акцентують на необхідності запобігання проявам насильства, захисту постраждалих та підзвітності в межах реалізації відповідних дій); 2) розробка правових та політичних рамок, наприклад, План дій ЄС з прав людини та демократії (2020-2024) [230], який підкреслює важливість запобігання та боротьби з насильством щодо жінок і дівчат у всьому світі, у тому числі під час збройних конфліктів; 3) врахування гендерних аспектів у гуманітарній допомозі (тобто приділення уваги спеціальним потребам і вразливості як ознаці жінок і дівчат на всіх етапах гуманітарного реагування, включно з районами, постраждалими від конфлікту). Й загалом ЄС прагне забезпечити інтеграцію запобігання гендерному

насильству та реагування на нього в гуманітарних програмах; 4) фінансування та підтримка діяльності організацій громадянського суспільства, які займаються правами жінок і гендерною рівністю, включно з тими, які займаються боротьбою з насильством щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів. Власне, ця підтримка допомагає зміцнити спроможність місцевих організацій надавати допомогу та захист жертвам насильства; 5) навчання працівників гуманітарних організацій, місцевих органів влади та організацій громадянського суспільства удосконалювати їхні знання та навички у боротьбі з гендерним насильством в умовах конфлікту. Йдеться про спроможність забезпечення гендерно чутливого та зосередженого на жертвах підходу щодо допомоги та захисту; 6) підтримано участь та розширено права і можливості жінок при розв'язанні конфліктів та розбудові миру (адже активна участь жінок має вирішальне значення для усунення основних причин насильства та забезпечення сталого миру). Зокрема ЄС підтримує ініціативи, які посилюють лідерство жінок, їхню роль у прийнятті рішень і розширення прав і можливостей у постраждалих від конфлікту районах; 7) реформування систем підзвітності і правосуддя, з акцентуацією на важливості притягнення до відповідальності за злочини, вчинені проти жінок і дівчат під час збройних конфліктів, шляхом підтримки зусиль зі зміцнення національних і міжнародних механізмів правосуддя (це включає підтримку процесів правосуддя перехідного періоду та Міжнародного кримінального суду).

На нашу думку, ці кроки відображають зобов'язання ЄС та його держав-членів комплексно боротися з насильством щодо жінок і дівчат у конфліктних ситуаціях. Зосереджуючись на попередженні, захисті, розширенні можливостей і підзвітності, ЄС прагне сприяти більш інклюзивному та гендерно-чутливому підходу до гуманітарної допомоги та захисту під час та після збройних конфліктів.

Щодо міждержавного рівня доречно вказати про наявність угод про співробітництво. Наприклад, між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Республіки Польща у 1992 році було укладено

угоду про співробітництво в боротьбі із злочинністю. З-поміж іншого сторони зголосились співробітничати і надавати один одному допомогу в забезпеченні громадської безпеки і правопорядку, попередженні, розслідуванні і розкритті злочинів, зокрема і в питаннях боротьби із злочинами проти життя, здоров'я честі й гідності особи, а також її власності чи боротьби з торгівлею людьми та сутенерством [142]. Також актуальною є угода про додаткові заходи зміцнення довіри та безпеки, підписана між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща у 2004 році. Вона передбачає, що на додаток до вже існуючих угод між обома державами про заходи військового співробітництва, сторони домовилися, наприклад, за 42 чи більше доби інформувати одна одну про військову діяльність сил, яка запланована до здійснення в зоні застосування й про яку, необхідно робити повідомлення. Якщо ця діяльність здійснюється без завчасного повідомлення про відповідні війська, то Сторони інформують одна одну з початком діяльності [141]. Окрім того, Міністр соціальної політики України Марина Лазебна та Міністр сім'ї та соціальної політики Республіки Польща Марлена Малонг підписали Політичну декларацію про соціальний захист дітей, що постраждали від воєнних дій та збройних конфліктів 30 червня 2022 року [143]. Зокрема сторони заявили про взаємне бажання захистити права дітей, які виїхали з України до Республіки Польща, а також взаємне бажання зберегти і захистити життя і добробут українських дітей. Окрім іншого, Республіка Польща намагається надавати безкоштовну правову допомогу українським дітям, які користуються тимчасовим захистом на території Республіки Польща, у зв'язку з усіма процедурами, пов'язаними з наданням статусу тимчасового захисту або його припиненням, відповідно до національного законодавства та процедур Республіки Польща [85].

Ще одним актуальним прикладом є роль інших держав в механізмах обміну полоненими. Звісно, такі домовленості, як правило, є конфіденційними, оскільки вони стосуються конкретних ситуацій та взаємодії між різними сторонами в конфлікті. Однак вони мають значний вплив на те, яка допомога та

захист надаються жінкам і дівчатам, у випадку їхнього безпосереднього звільнення від перебування під контролем противника.

Ведучи мову про національний рівень об'єктивізації механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства в умовах збройного конфлікту, варто вказати, що як різновид організаційного-правового, йому приманні загальні та спеціальні особливості. Останні з таких також можна диференціювати ще на видові та індивідуальні.

Уточнюючи зазначене, Конституція України передбачає можливість здійснення громадянами дій, спрямованих на захист їх прав і свобод, зокрема таких як: захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань; об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод; проводити збори, мітинги та демонстрації; направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади; захищати в суді свої права і свободи; звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або органів [55; 92]. Крім того, Основний закон України встановив чіткий перелік суб'єктів, які зобов'язані захищати права і свободи людини, а саме: Президент України, Верховна Рада України, Уряд, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України.

Тобто з організаційно-правового боку механізм допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройного конфлікту – це система, яка складається із сукупності правових норм та гарантій, а також міжнародних та національних суб'єктів, які на підставі цих норм використовують взаємоузгоджені стандарти та процедури з метою забезпечення всебічної підтримки та реалізації законних прав та інтересів цієї категорії осіб.

Грунтуючись на визнанні особливої вразливості, як характеристики жінок і дівчат в умовах конфлікту, і необхідності цілеспрямованих заходів для вирішення та запобігання насильству щодо них, загалом структура механізму надання допомоги та їхнього захисту включає:

– нормативну основу – це комплексна правова база, яка забороняє та протидіє насильству щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів. Вона включає міжнародне гуманітарне право, міжнародні конвенції та угоди із захисту прав людини та національне законодавство, яке конкретно криміналізує діяння, що мають ознаки будь-яких проявів насильства;

– профілактичну діяльність – сукупність проактивних заходів, застосованих з метою запобігання насильству щодо жінок і дівчат, включаючи кампанії з підвищення обізнаності, освітні та навчальні програми, які спрямовані як на постраждалі громади, так і на відповідних зацікавлених сторін, таких як військовий персонал, миротворці та гуманітарні працівники;

– захисні та підтримуючі дії – це адекватні заходи для забезпечення фізичного, психологічного та соціального благополуччя жінок і дівчат, які постраждали від збройних конфліктів, що включає створення безпечних місць, доступ до основних послуг, таких як медичне обслуговування та психосоціальна підтримка, а також надання екстреної допомоги;

– процедури відправлення правосуддя та притягнення кривдників до відповідальності – це діяльність щодо забезпечення невідворотності покарання, яка передбачає розслідування злочинів, переслідування та покарання винних у насильстві щодо жінок і дівчат, у тому числі через спеціалізовані суди або трибунали, програми захисту свідків і співпрацю з міжнародними механізмами кримінального правосуддя;

– порядки координації та співпраці – наявність забезпеченої взаємодії між різними суб'єктами, які беруть участь у реагуванні на насильство щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів (між гуманітарними організаціями, миротворчими місіями, національними органами влади, організаціями громадянського суспільства та мережами постраждалих тощо) для забезпечення

комплексної та скоординованої відповіді на способи, масштаби та наслідки існування цього негативного явища;

– інформаційно-аналітичну та моніторингову діяльність – це систематичний збір даних про випадки насильства щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів для оцінки масштабу та характеру проблеми, моніторингу тенденцій і інформування про політику та програми, що ґрунтуються на фактах.

Отже, можемо узагальнити, що досліджуване правове явище є системою, яка складається з основоположних компонентів, що характеризується діалектичною взаємозалежністю, де кожен з таких займає певне місце і здійснює певні функції у ньому [129]. Однак означені елементи в самодостатньому аспекті мають можливість до розширення базових характеристик. Йдеться зокрема про доцільність виокремлення адміністративно-правового, соціально-економічного, медико-санітарного, інформаційно-освітнього, правоохоронного, правозахисного тощо механізмів допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів. Причому всі вони є різновидами організаційно-правового.

Окремої уваги заслуговує юридико-психологічний механізм як різновид попередньо зазначеного, який має специфічний фокус на інтеграції юридичних та психологічних аспектів для досягнення ефективного правового регулювання і підтримки психологічного стану жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів.

Зокрема, за нашим баченням, він уявляється як комплексна система заходів та інструментів, що включає: 1) юридичні заходи – наприклад, розробка та впровадження законодавчих нормативів, зокрема й щодо правил, стандартів та рекомендацій діяльності суб'єктів надання допомоги та захисту цій категорії осіб; правореалізаційна діяльність органів влади (суб'єктів владних повноважень) в контексті застосування інструментів для захисту прав, свобод та інтересів постраждалих; забезпечення доступу до правосуддя та юридичної допомоги тощо; 2) психологічні заходи – наприклад, надання психологічної

підтримки, експертиз та консультувань, зокрема кризової допомоги для стабілізації емоційного стану; врахування психологічних особливостей поведінки постраждалих при прийнятті індивідуальних рішень, що стосуються їхнього захисту та реабілітації; 3) інтеграційні заходи – спільна робота правозахисників та психологів для комплексного аналізу ситуацій та прийняття рішень; розробка міждисциплінарних підходів до надання допомоги, що враховують як юридичні, так і психологічні потреби постраждалих; створення координаційних центрів, які об'єднують зусилля різних організацій та установ, залучених до надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів (наприклад, проведення просвітницької роботи, впровадження програм з попередження правопорушень, підтримка соціальних ініціатив тощо).

Відповідно, інтеграція юридичних та психологічних заходів дозволяє забезпечити не лише відновлення прав постраждалих, але й сприяє їхній реабілітації та соціальній інтеграції.

Маємо вказати, що з початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, усі зацікавлені сторони активізували наявні механізми надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам.

У першу чергу необхідно було надати можливість задовольнити базові потреби (через притулки, місця обігріву тощо), де люди мають доступ до їжі, прихистку, медичної та психологічної допомоги. Діяльність жіночих правозахисних організацій та груп активістів у перші тижні війни залежала і наразі залежить від їхнього розташування відносно лінії фронту, відстані від стратегічних об'єктів, вразливості від обстрілів та основних маршрутів руху внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, Центр «Жіночі перспективи» розташований у місті, яке мало найбільше в Україні скупчення внутрішньо переміщених осіб – у Львові. У перші тижні війни багато з них хотіли в Європу, а хто й залишився у Львові та області. У цих умовах організація почала відкривати притулки для жінок і дітей. Одну з них відкрили біля головного вокзалу в перші дні війни, де можна було зупинитися на кілька днів, щоб

визначитись щодо подальших дій. Там надавали харчування та психологічну кризову підтримку. Крім того для жінок, які вирішили залишитися у Львові, Центр «Жіночі перспективи» відкрив ще шість притулків . Щоб люди могли готувати собі їжу, кухні були обладнані необхідною технікою і постійно поповнювалися основними необхідними продуктами харчування, посудом та ін.[266]

Наступним кроком було надати усю необхідну інформацію. З самого початку Центр «Жіночі перспективи» разом із мережею «Жінки проти насильства Європа» (мовою оригіналу – WOMEN AGAINST VIOLENCE EUROPE або «WAVE») розробили короткі, прості інформаційні матеріали про те, куди внутрішньо переміщені жінки можуть звернутися в різних країнах, щоб уникнути небезпечних ситуацій, таких як наражатися на шахрайство чи торгівлю людьми. Матеріали містили українською мовою основні телефони довіри, контакти жіночих організацій, україномовних психологів тощо [266].

Зазначимо, що механізм допомоги та захисту, який розроблений мережею WAVE, спрямований на створення спеціальних умов для різних категорій жінок, таких як жінки, які зазнали насильства на війні, жінки з обмеженими можливостями пересування, багатодітні жінки та інші. Це свідчить про важливість інклюзивного підходу до захисту прав жінок у ситуаціях кризи та конфлікту. WAVE на територіях різних держав має спеціалізовані притулки для жінок, які мають проблеми з психічним здоров'ям та зазнають домашнього насильства, разом із наданням медичної підтримки в цих притулках. Крім того фахівці цієї організації надають допомогу у відновленні суб'єктності, яка включає оформлення та переоформлення документів, надання простору для самовираження та створення умов для самостійного життя. Це підтверджує попередньо сформульований тезис про важливість не лише фізичного, але й психологічного здоров'я, а також належної соціалізації жінок, які зазнали насильства та інших травматичних ситуацій.

Наразі ж постало питання щодо репарацій. Примітно, що люди найчастіше думають, що репарації – це виключно грошова форма виплат

відшкодування або компенсацій [25]. Це не дивно, адже щонайменше на державному рівні йдеться про, що одним із ключових елементів для відновлення прав постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, мають стати репарації, – «державна спільно з громадянським суспільством та недержавними організаціями під час війни напруцьовує кроки з виплати невідкладних проміжних репарацій» ... «запускаємо пілотний проект з виплати невідкладних проміжних репарацій, який передбачає виявлення та ідентифікацію постраждалих від сексуального насильства, визначення відповідності кожного окремого випадку критеріям сексуального насильства, а також безпосередню виплату проміжних компенсацій ідентифікованим постраждалим» [79].

Насправді міжнародні практики передбачають кілька форм репарацій. Одна з них – сатисфакція. Наприклад, люди, які зазнали сексуального насильства в умовах конфлікту, під час кількох досліджень підкреслювали, що для них вкрай важливо, щоб держава визнала їхній статус постраждалих від такого виду воєнного злочину на законодавчому рівні. А в деяких країнах, зокрема в Косово, Боснії і Герцеговині, Колумбії, де були збройні конфлікти і здійснювалося сексуальне насильство, для нагадування про постраждалих від нього встановлені пам'ятні знаки, проводяться різні кампанії. Це робиться для того, щоб підкреслити, скільки людей постраждало, яким чином це вплинуло на їхнє життя і щоб суспільство, у якому ці люди живуть, розуміло, з якими викликами люди стикаються [25].

Власне, така необхідність почута суб'єктами законодавчої ініціативи. Так 13 листопада 2023 року Верховною Радою України одержано законопроект № 10256, який розроблено з метою забезпечення створення Державного реєстру осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (далі – Реєстр постраждалих осіб), в якому здійснюватимуться: 1) облік громадян, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України; 2) інформаційні обміни між державними інформаційними системами, в частині обмінів інформацією про фіксацію шкоди

життю та здоров'ю громадян, якої було завдано внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України; 3) облік видатків державного та місцевих бюджетів, бюджетів соціальних фондів, пов'язаних з наданням допомоги та підтримки громадянам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України [91]. Річ у тім, що в Україні вже діє Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, що дозволяє фіксувати порушення майнових прав громадян. Водночас, ще й досі відсутній реєстр шкоди, завданої немайновим правам громадян внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, зокрема шкоди, спричиненої смертю (загибеллю) особи або зникненням безвісти за особливих обставин; пораненням (контузією, травмою або каліцтвом) та захворюванням; стійкою втратою працездатності та встановленням інвалідності; насильством (фізичним чи сексуальним), катуванням та жорстоким поводженням; торгівлею людьми; ув'язненням, перебуванням у полоні; примусовою працею; депортацією, примусовим переміщенням, депортацією або викраденням дітей; психічними розладами внаслідок психологічної травми; втратою (смертю (загибеллю), неможливістю виконання обов'язків щодо виховання та утримання дитини) дитиною батьків, інших законних представників дитини; втратою доступу до послуг з охорони здоров'я та лікування, до освітніх послуг; втратою доходу та засобів для існування; моральною шкодою, фізичними стражданнями, емоційним напруженням, дискомфортом; іншими порушеннями особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, або міжнародного права людини та міжнародного гуманітарного права [91].

Також однією з важливих форм репарацій є реабілітація. Вона включає соціальну, медичну, психологічну допомогу у відновленні постраждалих, для можливості людини навчатися та працювати. Такі програми допомагають людям інтегруватися в суспільство і продовжити те життя, яке мали до війни. Бо інколи діти чи студенти та студентки, які зазнали насильства, через стан

здоров'я не можуть продовжувати навчання. Або людина не може працевлаштуватися. За свідченням однієї з постраждалих від сексуального насильства, їй важко перебувати в колективах. Вона виявилася настільки психологічно травмованою, що не здатна комунікувати [25].

І остання, не менш серйозна форма репарацій, яка називається «гарантії неповторення». Глобальний фонд виживання (мовою оригіналу – Global Survival Fund або «GSF») – впродовж 2014-2015 років проводив дослідження серед українців і українок, які потерпіли від сексуального насильства в результаті воєнних дій. І респонденти зазначали, що готові свідчити, якщо їхні діти матимуть гарантії, що ніколи не страждатимуть від подібних злочинів. І така гарантія неповторення, зокрема залежить від державних механізмів, які створюватимуться для забезпечення безпеки, превенції, посилення Збройних Сил України. Це також залежить від міжнародних інституцій. Ми говоримо про те, що країни НАТО, Євросоюзу, інші країни мають зробити все, щоб більше таких міждержавних збройних конфліктів не відбувалося [25].

Власне, згідно до Інструкції Генерального Секретаря ООН щодо репарацій у випадку сексуалізованого насильства, пов'язаного з конфліктом, – «необхідно докласти зусиль для подальшого визначення «гарантії неповторення» її зв'язку з сексуалізованим насильством, пов'язаним з конфліктом. Гарантії неповторення слід розробляти з увагою до причин сексуалізованого насильства з метою ефективного запобігання йому в майбутньому. У зв'язку з цим заходи повинні бути визначені в залежності від конкретних обставин кожної країни і конфліктної / постконфліктної ситуації. Комісії з питань істини та інші установи знаходяться в унікальному становищі, щоби визначити основні причини конфліктів, в тому числі сексуалізованого насильства, пов'язаного з конфліктом, а також давати рекомендації для їх вирішення.» [36]

Таким чином, проведений аналіз доречно узагальнити до наступного:

1) з організаційно-правового боку механізм допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту – це система, яка складається із сукупності правових норм та гарантій, а також міжнародних та національних суб'єктів, які на підставі цих норм використовують взаємоузгоджені стандарти та процедури з метою забезпечення всебічної підтримки та реалізації законних прав та інтересів цієї категорії осіб. Інші дискурси, зокрема його характеристики з адміністративно-правового, соціально-економічного, медико-санітарного, інформаційно-освітнього, правоохоронного, правозахисного, юридико-психологічного погляду, розширюють сутність його організаційно-правових основ конкретною специфікою;

2) юридико-психологічний механізм допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів має специфічний фокус на інтеграції юридичних та психологічних аспектів для досягнення ефективного правового регулювання і підтримки психологічного стану постраждалих. Причому його роль полягає не лише у відновленні прав постраждалих, але й у забезпеченні їх реабілітації та соціальної інтеграції.

Отже, нами крізь призму обов'язку держави необхідно створити та забезпечити функціонування механізмів реалізації допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів розкрито конституційний дискурс необхідності охоплення правовим впливом сукупності суспільних відносин, пов'язаних з відновленням соціальної справедливості та правопорядку, реабілітації постраждалих, запобіганню виникненню подібних ситуацій у майбутньому з виокремленням серед таких інтеграційних, що актуалізують потребу об'єктивізації юридичних та психологічних заходів для досягнення ефективного правового регулювання і підтримки психологічного стану постраждалих.

2.2. Система суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів та місце і роль психологів у ній

Маючи загальне уявлення про суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам та дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів, маємо вказати, що це питання більш специфічне, чим може здатися на перший погляд. Зокрема першочергово слід враховувати, що сукупно вони іменуються як «система», яка за сутністю репрезентує наявність вихідних координат (базових та спеціальних), врахування яких є обов'язковим при розкритті змісту правових явищ.

Тому доречно уточнити, що термін «система» широко вживаний як у науковій літературі, так і в повсякденному житті. Під системою розуміють сукупність об'єктів, розглядувану як єдине ціле. Саме в такому сенсі говорять про систему виробництва, систему управління економікою, торговельну систему, систему кровообігу, обчислювальну систему, систему математичних рівнянь тощо [150]. Елементи системи характеризуються тільки зовнішніми проявами у вигляді взаємодії з іншими елементами, що зумовлюється наявністю зв'язків між ними [150].

Тлумачні словники дають декілька визначень слова «система», – порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь; продуманий план; заведений, прийнятий порядок; форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ і т. ін.); форма суспільного устрою; формація; сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; сукупність принципів, які є основою певного вчення; сукупність способів, методів, прийомів здійснення чого-небудь; технічний комплекс, що складається із взаємозв'язаних споруд, механізмів, машин і т. ін.; сукупність господарчих одиниць, установ, об'єднаних організаційно [132].

Отже, система – це сукупність, утворення з кінцевої множини елементів, між якими існують визначені відносини. У загальному випадку можуть існувати системи, що містять ізольовані елементи або групи елементів, які не мають відносин з іншими елементами системи. Та й самі поняття «система» і «елемент» є відносними, тому що система завжди є елементом іншої системи (метасистеми) більш високого порядку, а елемент (підсистема) сам складається з елементів (підсистем) іншого, більш низького рівня [47].

Таким чином, система є структурованою, має організовану складність, характеризується єдністю елементів та цілісністю, обмежуючись зовнішнім середовищем.

При формуванні системи беруться до процедурного аспекту необхідність слідування певної етапності, зокрема: постановка мети, декомпозиція мети на підціль, визначення функцій, що забезпечують досягнення мети, синтез структури, що забезпечує виконання функцій. Цілі виникають, коли існує так звана проблемна ситуація (проблемна ситуація – це ситуація, яку не можна вирішити наявними засобами). Мета – стан, до якого спрямована тенденція руху об'єкту. Середовище – сукупність всіх систем, крім тієї, яка реалізує задану мету. Причому жодна система не є абсолютно замкнутою. Взаємодія системи з середовищем реалізується через зовнішні зв'язки, де елемент системи – частина системи, що має певне функціональне значення. Зв'язки можуть бути вхідними і вихідними. Вони поділяються на: інформаційні, ресурсні (керуючі) [87].

Якщо усе вище зазначене використати при формуванні визначення «система суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту», можна констатувати наступне: це структурована сукупність державних і недержавних суб'єктів, органів та установ, діяльність яких спрямована на запобігання та усунення наслідків від вчинених усіх форм насильства під час збройного конфлікту та після нього.

Нагадаємо, що положення Стамбульської конвенції визначають ключових учасників і принципи підтримки та захисту, зобов'язуючи держав-членів захищати жінок і дівчат від насильства під час і після війни та забезпечувати взаємну співпрацю та координацію в наданні допомоги та захисту жертвам і свідкам усіх форм насильства. Особливо наголошується на таких ключових суб'єктах як: судова влада, прокуратура, правоохоронні органи, місцеві та регіональні органи влади, неурядові організації та інші відповідні організації. Стамбульська конвенція роз'яснює, що список суб'єктів, які можуть бути залучені до підтримки та захисту, є відкритим, щоб уможливити співпрацю з будь-якою іншою організацією, яку країна-член вважає необхідною [134].

Оскільки механізм надання допомоги та захисту жінкам і дівчам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту поділяється на види залежно від рівнів вчинення підтримуючих заходів (деталізуючи означене, на нашу думку, це: міжнародний (міждержавний), регіональний, національний (загальний, локальний та індивідуальний)), доречно при класифікаційних градаціях відштовхуватися саме від цього критерію диференціації досліджуваних суб'єктів.

Розпочнемо з того, що міжнародні організації створюються державами-членами для виконання життєво важливих функцій і обов'язків від їх імені, а в деяких випадках і від імені світової спільноти в цілому. Вони створені, щоб запропонувати спільні та узгоджені підходи до глобальних викликів і проблем, які мають високі шанси бути вирішеними шляхом багатосторонніх дій. Для досягнення своїх цілей, міжнародним організаціям їхні держави-члени надають певні привілеї та імунітет (наприклад, юрисдикційний імунітет, який захищає їх від судового процесу) [257]. Причому багато таких організацій є міжурядовими. Міжурядові організації виникають з кількох урядів, які утворюють міжнародну організацію. У світі існує понад 300 міжурядових організацій [237].

Своєю чергою, міждержавні органи відрізняються тим, що вони створюються за взаємною згодою кількох держав, як правило, оформленою міжнародною угодою, діють у межах такої угоди, яка визначає їхні

повноваження і спеціальні правила процедурного характеру. Відповідно міждержавні організації відрізняються тим, що: 1) вони дійсно мають вплив на уряди; 2) найчастіше їхні рішення обов'язкові для виконання, і в будь-якому випадку їхню думку не можна зігнувати; 3) вони змушують міжнародне співтовариство звертати увагу на порушення прав людини [70].

Здебільшого система міжнародних (міждержавних) органів та організацій, діють з метою впровадження міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення в разі їх порушення.

З усім тим, багато країн створюють регіональні міждержавні організації з військовими, економічними чи політичними цілями [237] або якщо її учасниками є держави, що розташовані в межах певного регіону земної кулі, наприклад, Європи, Африки чи Південної Америки [70]. Водночас національні та місцеві суб'єкти діють на території певної країни чи громади [130, с. 34]. Ну а суб'єкти на індивідуальному рівні надають допомогу і захист конкретній особі по індивідуальному запиту (наприклад, адвокат-правозахисник чи психолог).

Схематично всі правозахисні організації за юридичною силою можна розподілити на дві групи: загальні та локальні. Загальні правозахисні суб'єкти – це органи й організації, які поширюють свою діяльність на увесь світ, незалежно від державних і регіональних кордонів [70]. Так, при ООН створені і діють договірні органи з прав людини – це комітети незалежних експертів, які спостерігають за виконанням основних міжнародних договорів у галузі прав людини. Кожна держава-учасниця якогось договору бере на себе зобов'язання вживати необхідних заходів для забезпечення загального користування правами, закріпленими у відповідному договорі. Існує десять договірних органів з прав людини, які складаються з незалежних експертів, які призначаються та обираються державами-учасницями на чотирирічний термін з можливістю продовження повноважень [152]. Ними є: 1) Комітет з ліквідації расової дискримінації (мовою оригіналу – «CERD») [178], який контролює виконання Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової

дискримінації (від 4 січня 1969 року); 2) Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (мовою оригіналу – «CESCR») [175], що контролює виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (від 3 січня 1976 року); 3) Комітет з прав людини (мовою оригіналу – «CCPR») [231], який контролює виконання Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (від 23 березня 1976 року) та факультативних протоколів до нього; 4) Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (мовою оригіналу – «CEDAW») [177], що контролює виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (від 18 грудня 1979 року) та факультативного протоколу до неї (від 3 вересня 1981 року); 5) Комітет проти катувань (мовою оригіналу – «CAT») [174], що контролює виконання Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження (від 26 червня 1987 року); 6) Комітет з прав дитини (мовою оригіналу – «CRC») [181], який контролює виконання Конвенції про права дитини (від 2 вересня 1990 року) та факультативних протоколів до неї; 7) Комітет у справах трудящих-мігрантів (мовою оригіналу – «CMW») [179], що контролює виконання Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей (від 1 липня 2003 року); 8) Підкомітет з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету проти катувань (мовою оригіналу – «SPT») [288], який заснований відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти тортур (мовою оригіналу – «OPCAT») (від 22 червня 2006 року); 9) Комітет з прав людей з обмеженими можливостями (мовою оригіналу – «CRPD») [180], що здійснює моніторинг виконання Міжнародної конвенції про права людей з інвалідністю (від 3 травня 2008 року); 10) Комітет з насильницьких зникнень (мовою оригіналу – «CED») [176], який здійснює моніторинг виконання Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (від 23 грудня 2010 року) [301].

Усі зазначені договірні органи в тій чи іншій мірі сприяють допомозі та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного

конфлікту. Проте також існують спеціальні органи, які прямо відповідають за реалізацію цього завдання. Всі вони є постійно-діючими органами при ООН, що були створені на підставі конвенцій чи договорів [8]. Наприклад: Управління Верховного комісара ООН з прав людини (мовою оригіналу – «OHCHR») [26], що включає Робочу групу ООН щодо дискримінації проти жінок і дівчат (мовою оригіналу – «Working Group on discrimination against women and girls») [322], яка займається виявленням, документуванням та звітністю про насильство проти жінок під час конфліктів. Зазначена Група також сприяє розробленню та рекомендаціям щодо політик та заходів захисту прав жінок.

Інший орган – це «ООН-Жінки» (мовою оригіналу – «UN Women») [313], який є ключовим міжнародним органом, що працює для підтримки прав жінок та гендерної рівності. Він також здійснює роботу щодо забезпечення захисту прав жінок, включаючи тих, що постраждали від насильства під час конфліктів та сприяє розвитку політик та програм для їхньої підтримки.

Так, згідно останніх досліджень, що були проведені на замовлення «ООН-Жінки»: жодна країна не може викоринити насильство з боку інтимного партнера, і лише 27 країн мають комплексні системи відстеження та виділення бюджетних коштів на гендерну рівність і розширення прав і можливостей жінок; кількість жінок і дівчат у конфліктних ситуаціях значно зросла, що призвело до катастрофічних наслідків, у 2022 році кількість жінок і дівчат, які живуть у таких умовах, сягнула 614 мільйонів, що на 50 відсотків більше, ніж у 2017 році [265]. Тому «ООН-Жінки» запропонував «невідкладні, скоординовані зусилля, а саме: збільшення фінансування, відстеження даних, реформи політики та інклюзивне партнерство як ключові рушійні сили трансформаційних змін» [218].

Крім зазначеного, у нинішньому глобальному контексті миру та безпеки, з багатьма новими загрозами, пов'язаними з насильницьким екстремізмом, зміною клімату, тривалими насильницькими конфліктами, торгівлею людьми, а також безпрецедентними та тривалими біженством і гуманітарними кризами,

зусилля «ООН-Жінки» направлені на реалізацію ініціативи «Жінки, мир та безпека». Адже, посилення участі жінок у справі сталого миру вимагає комплексного підходу, який би одночасно займався запобіганням, розв'язанням і відновленням конфліктів, посилюючи при цьому національну відповідальність і забезпечуючи захист жінок від усіх форм порушень прав людини, включаючи сексуальне та гендерне насильство.

«ООН-Жінки» працює в таких сферах, щоб досягти трансформаційних змін, а саме: медіація та запобігання конфліктам; розбудова миру та відновлення; миротворчість; протидія насильницькому екстремізму; національні плани дій; координація та звітність ООН; взаємодія з Радою Безпеки; каталітичне фінансування [263].

Наступним спеціалізованим органом, що входить в систему суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту є Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (мовою оригіналу – «CEDAW»). Він був створений на підставі Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, яку прийняла Генеральна Асамблея ООН у 1979 році [49]. Цей Комітет складається з незалежних експертів, що представляють різні країни, а його головна мета полягає у забезпеченні дотримання конвенційних норм та сприянні їх реалізації у всіх країнах-учасницях. Кожна держава, яка ратифікувала Конвенцію, повинна регулярно звітувати перед Комітетом про заходи, які вона приймає для забезпечення рівних прав жінок та боротьби з дискримінацією. У свою чергу, Комітет аналізує звіти держав-учасниць, проводить діалоги з урядовими делегаціями та видає рекомендації щодо поліпшення ситуації з дотриманням прав жінок. Особливістю цього органу є те, що він може вирішувати індивідуальні скарги жінок на держави, що порушують їхні права відповідно до Конвенції.

Таким чином, CEDAW відіграє важливу роль у сприянні захисту прав жінок, включаючи тих, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів. Він спонукає держави до прийняття законів, політик та програм,

спрямованих на запобігання насильству та забезпечення захисту та підтримки жінок і дівчат [8].

Міжнародний кримінальний суд (мовою оригіналу – «ІСС») [302], є міжнародним суб'єктом, який створений для переслідування і притягнення до відповідальності осіб, що вчинили злочини проти людяності, військові злочинів та злочини проти миру. Як суд останньої інстанції, він прагне доповнити, а не замінити національні суди. У своїй діяльності керується Римським статутом. Він також розглядає випадки насильства проти жінок та дівчат, що сталися в контексті збройних конфліктів.

Отже, у світі створено достатню кількість міжнародних суб'єктів для надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам від насильства під час збройного конфлікту. Однак, проведений нами аналіз діяльності зазначених суб'єктів дає змогу констатувати, що існуючий міжнародний механізм захисту прав стикається з кількома проблемами:

1) відсутність керівництва високого рівня, відданого інтеграції прав жінок, у тому числі під час переговорів Ради Безпеки та мирних переговорів. Така відсутність означає, що жінки часто залишаються осторонь і як правило, відходять на другий план у політиці та програмах, часто залишаючись поза процесами прийняття рішень [281]. Тому ефективне виконання зобов'язань щодо інтеграції прав жінок потребує політичної волі з боку політиків і активного громадської позиції з боку різних верств населення;

2) виключення із проектів і програм щодо запобігання та вирішення конфліктів та з постконфліктних перехідних процесів і процесів реконструкції;

3) недостатність міжнародної судової практики щодо притягнення винних до відповідальності за сексуальні злочини під час збройного конфлікту. Досвід війни в Боснії та Герцеговині показав, що міжнародна система захисту та притягнення винних до відповідальності за вчинення зазначених злочинів є слабкою [34, с. 20]. Якщо жінки повідомляють про гендерно-зумовлене насильство під час збройного конфлікту, вони виступають проти патріархальних норм та стереотипних очікувань щодо ролі жінок і чоловіків у

суспільстві. Вони часто звинувачують чоловіків, які здійснюють інші військові злочини, та іноді вважаються героями у своїй місцевій громаді. Необхідно створити постійний міжнародний кримінальний суд для переслідування винних у сексуальному насильстві під час збройного конфлікту;

4) недостатнє представництво жінок у миротворчих місіях та заходах. Так, відсоток жінок у миротворчих операціях різниться залежно від типу особового складу. У 2020 році приблизно із 95 000 миротворців – жінки становили 4,8% військового контингенту, 10,9% жінок було у поліцейських підрозділах і 34% – входили до складу персоналу юстиції та пенітенціарних установ у миротворчих місіях ООН [319]. Тобто, попри те, що було докладено значну кількість зусиль для збільшення участі жінок у миротворчих операціях (у тому числі на ролях, пов'язаних із протидією гендерному насильству), представництво жінок у таких операціях залишається відносно низьким.

Таким чином, наявну систему міжнародних суб'єктів для надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам від насильства під час збройного конфлікту не слід вбачати як таку, що є достатньо функціональною. Узагальнюючи, більшою мірою це пов'язано з практичним аспектом реалізації принципу гендерної рівності, що має прояв недостатньою представленістю їхніх інтересів у процесі прийняття глобальних рішень. Для покращення ситуації потрібно зосередитися на політичній волі міжнародних діячів, активній громадській підтримці, створенні постійного міжнародного кримінального суду для переслідування сексуальних злочинів вчинених під час конфліктів і збільшенні представництва жінок у всіх аспектах діяльності, пов'язаної із запобіганням і реагуванням на гендерне насильство, що має прояв у межах перебігу збройного конфлікту [8].

Якщо вести мову про регіональних суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам від насильства під час збройного конфлікту, першочергово необхідно зазначити про діяльність європейської системи, яка діє в рамках Ради Європи, членом якої Україна є від 1995 року. Головний європейський правозахисний орган – Європейський суд прав людини. Рішення цього Суду

впливають на формування не тільки європейських, але і світових стандартів прав людини [70]. Зокрема як негайна відповідь на повномасштабне військове вторгнення Росії проти України, 4 березня 2022 року Рада Європейського Союзу прийняла імплементаційне рішення Ради [190], вперше вводячи в дію Директиву ЄС про тимчасовий захист (мовою оригіналу – «TPD») [189]. Крім того Європейська Комісія створила «Платформу солідарності» [203] для координації оперативного реагування між державами-членами та підтримки їх у впровадженні TPD.

Досліджуючи експертні оцінки [202; 232] щодо проблем наслідків війни в Україні, можна виокремити наступний загальний висновок: держави-члени ЄС переходять від режиму негайного реагування на кризу до розробки сталого підходу до прийому та інтеграції постійних потоків біженців з України. Це стало ще більш актуальним у світлі підвищених ризиків «торгівлі людьми, експлуатації та гендерного насильства щодо біженців», які розвиваються в нерегульованому середовищі, що потребує офіційного контролю та механізмів підтримки. Це викликає особливе занепокоєння, оскільки більшість біженців складається з уразливих груп населення, а жінки стикаються з підвищеним ризиком сексуальної експлуатації та насильства за ознаками статті.

Громади, громадянське суспільство та уряди мобілізуються, щоб покласти край практикам, які завдають шкоди здоров'ю, гідності, безпеці та незалежності жінок і негативно впливають на суспільство в цілому. Наприклад, ще у 2009 року тодішній Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун започаткував Мережу чоловіків-лідерів, які зайняли публічну позицію щодо викорінення насильства щодо жінок. Серед членів Мережі – бразильський письменник Пауло Коельо, прем'єр-міністр Іспанії Хосе Луїс Родрігес Сапатеро, колишній президент Чилі Рікардо Лагос, лауреат Нобелівської премії миру архієпископ Десмонд Туту з Південної Африки та багато інших видатних людей [306].

Необхідно відзначити, що постраждалі від насильства жінки можуть звернутися не до всіх міжнародних правозахисних інстанцій, а тільки до чотирьох: Комітету з прав людини, Комітету проти катувань, Європейського

суду прав людини і Комітету із свободи асоціацій МОП [70]. Тому національні суб'єкти також відіграють значну роль у механізмі допомоги та захисту жінок, постраждалих від насильства в контексті збройного конфлікту.

В Україні система суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту прямо не визначена, але є два основних закони, які визначають систему суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, а також суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV у статті 7-1 визначені суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі. Йдеться про спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади, зокрема уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, місцеві державні адміністрації (у тому числі їх структурні підрозділи з питань сім'ї, служби у справах дітей, органи управління освітою, органи охорони здоров'я тощо); органи місцевого самоврядування (у тому числі виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад та їх структурні підрозділи з питань сім'ї, служби у справах дітей, органи управління освітою, органи охорони здоров'я тощо); центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; суди; прокуратура; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [96].

До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади та установи, які, у тому числі, надають допомогу постраждалим особам (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), центри соціально-психологічної допомоги, територіальні

центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) тощо). До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від домашнього насильства, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від домашнього насильства [96].

У здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, виявленні фактів насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам можуть брати участь підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми [96].

Відповідно статті 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є:

- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [97].

Спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є

- 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації,

у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

4) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. У свою чергу, до інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать 1) служби у справах дітей; 2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; 3) органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти; 4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 6) суди; 7) прокуратура; 8) уповноважені органи з питань пробації [97].

Окремо в аналізованому законі визначені загальні та спеціальні суб'єкти, що надають підтримку постраждалим особам.

До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади, які, у тому числі, надають допомогу постраждалим особам, зокрема це 1) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; 2) притулки для дітей; 3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей; 4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); 5) центри соціально-психологічної допомоги; 6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); 7) інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам. А до спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать: 1) притулки для постраждалих осіб, 2) центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, 3) кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, 4) мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також, 5) заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі [97].

Призначенням спеціальних суб'єктів є те, що до їх повноважень входить надання допомоги та захисту постраждалим від насильства особам, у тому числі за ознакою статі у всіх його формах об'єктивізації, зокрема сексуального, пов'язаного із збройним конфліктом. Так, наприклад, відповідно до «Положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 655 та внесеними змінами постановою Кабінету Міністрів України № 1372 від 9 грудня 2022 року притулок має право визначити можливість надання допомоги особам, які постраждали від будь-яких форм насильства, зокрема насильства, спричиненого збройним конфліктом, торгівлею людьми, сексуальним домаганням [108].

Однак не в усіх з таких є обов'язковою вимогою наявність у штаті психологів, що, нашу думку, є неприпустимим. Наприклад, звернення до правоохоронних органів після насильства – це дуже особистий вибір. Є багато причин, чому жінки вирішують (або не вирішують) дзвонити в правоохоронні та державні органи. І якщо правоохоронці не розуміють, наскільки жорстоким є насильство, яке зазнає жінка, вони навряд чи відреагують ефективно. Це залишає тих, хто вижив, постійно під загрозою насильства або навіть феміциду. Недооцінка насильства, якого зазнають жінки, свідчить про притаманну нашому суспільству мізогінію. Але це також відображає нездатність правоохоронних органів ефективно синтезувати інформацію, надану постраждалими [290]. Тому потрібна присутність психологів, а працівники правоохоронних органів також повинні проходити спеціальну підготовку та отримати знання щодо психології насильства.

Про необхідність забезпечення належної підготовки спеціалістів, які працюють з жертвами (та кривдниками) визначено у статті 15 Стамбульської Конвенції. Власне, спеціалісти, які працюють у притулках, – це, як правило, соціальні працівники та психологи. Крім того, для них пропонуються спеціалізовані тренінги для роботи з жертвами та особами, які пов'язані з гендерно-зумовленим та домашнім насильством. Такі тренінги проводяться

неурядовими організаціями. Однак, видається, що ці тренінги не є систематичними та тривалими (навчання без відриву від роботи). Той факт, що вони надаються неурядовими організаціями, посилює цю ідею. Крім того, базова підготовка з питань насильства щодо жінок та домашнього насильства повинна постійно супроводжуватися процесом підвищення кваліфікації. Тому необхідно запровадити якісну рівномірну навчальну програму, яка б охоплювала аспекти, про які йдеться в Стамбульській конвенції: запобігання та виявлення такого насильства, рівноправ'я жінок і чоловіків, потреби та права жертв і способів запобігання вторинній віктимізації [148, с. 26].

Тобто умовно психологи є своєрідною ланкою досліджуваного механізму, що мають власну роль у процедурах підтримки жінок і дівчат, що постраждали від насильства в контексті збройного конфлікту. Примітно, що їхня участь у механізмі надання допомоги та захисту цієї категорії осіб чітко не передбачена. Це попри те, що фахівці з психічного здоров'я, включаючи психологів, можуть та здійснюють

1) посттравматичну та психологічну підтримку – надають консультаційні та терапевтичні послуги жертвам насильства, розглядаючи психологічний вплив їхнього досвіду та допомагаючи їм впоратися з травмою;

2) спеціалізовану підготовку для фахівців, які працюють у цій галузі для працівників правоохоронних органів, соціальних працівників, медичних працівників та юридичного персоналу, щоб покращити їхнє розуміння психологічних аспектів насильства щодо жінок і дівчат, а також можуть залучатись до навчань місцевих постачальників соціальних послуг і волонтерів як джерело знань задля розвитку їхніх навичок ефективного застосування підходів до надання допомоги з урахуванням травм, необхідної психосоціальної підтримки та гендерних аспектів з метою якнайкращого задоволення потреб постраждалих;

3) адвокацію та участь у розробці політик вирішення проблем насильства – їхній вклад є важливим з огляду на наявність досвіду вирішення психологічних проблем постраждалих; вони сприяють підвищенню обізнаності

про важливість психологічної підтримки, а також можуть впливати на розробку і впровадження програм та стратегій, які включають психологічні аспекти допомоги жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів;

4) дослідження та збір даних, спрямовані на розуміння психологічних наслідків насильства щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів. Такі дослідження можуть бути інструментами для розробки ефективних заходів протидії насильству про жінок і дівчат в умовах конфлікту;

5) розробку загальних та індивідуальних програм психологічної підтримки – спеціалізований підхід до вирішення проблем жінок і дівчат, постраждалих від збройних конфліктів забезпечує ефективність здійснення індивідуальних чи групових консультацій, втручання, орієнтування на травму, психосоціальної підтримки та реалізації заходів з розширення можливостей, щоб допомогти постраждалим відновити своє життя та впоратися з психологічними наслідками насильства;

6) співпрацю з неурядовими організаціями – щоб забезпечити скоординовану та комплексну відповідь на потреби постраждалих психологи мають постійно самовдосконалюватись у професійному аспекті, зокрема і залучати до процесів своєї діяльності неурядові організації, які своєю участю можуть сприяти досягати якнайкращих результатів щодо покращення психологічного здоров'я постраждалих, розширенню доступу до послуг, моніторингу та оцінці програм допомоги тощо;

7) збір та документування порушень – отримані ними дані та відомості можуть свідчити про динаміку дотримання прав людини, репрезентувати закономірності та тенденції, які можуть стати основою для адвокації та розробки відповідних політик.

Тобто, формально роль психологів є допоміжною, однак при більш ґрунтовному вивченні цього питання можна з'ясувати, що їхній вклад у процедури надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів є надзвичайно важливим. Вони

забезпечують комплексну підтримку, яка має включати терапевтичні, просвітницькі, освітні, аналітичні та адвокаційні заходи, спрямовані на зниження наслідків травматичного досвіду та сприяння відновленню постраждалих. Без чіткого визначення та інтеграції їхньої ролі в загальну систему допомоги, ефективність підтримуючих дій може бути знижена. Визнання та формалізація ролі психологів у системі є необхідними для забезпечення всебічної та своєчасної допомоги жінкам і дівчатам, які зазнали насильства в умовах збройного конфлікту.

Тобто не можна нехтувати колективним аспектом піднятого питання, адже тільки спільні зусилля між психологами, фахівцями з питань психічного здоров'я, політиками та гуманітарними організаціями сприяють досягненню реальних результатів, забезпечуючи комплексність та цілісність заходів задоволення потреб постраждалих.

Окремо слід вказати і про компенсаційний аспект, де роль психологів також визначається як одна з провідних, адже забезпечує підтвердження факту наявності шкоди, яка підлягає стягненню з особи винуватця.

Зазначимо, що при Міжнародному кримінальному суді створений Цільовий фонд для потерпілих. Його місія полягає в підтримці та реалізації програм, які стосуються шкоди, спричиненої геноцидом, злочинами проти людства, військовими злочинами та агресією [279]. Станом на початок 2023 року звинувачення в сексуальних і гендерних злочинах були висунуті в 70 відсотках справ у ІСС [259]. Однак, знову ж таки, притягнути до міжнародної відповідальності за воєнні злочини чи злочини проти людяності й миру в контексті сексуального насильства проти жінок і дівчат надзвичайно складно, через небажання потерпілих свідчити. Тому скористатися Фондом для відшкодування заподіяної шкоди без винесення рішення по справі неможливо.

В Україні також вже давно ведеться дискусія щодо створення спеціального державного фонду, коштами якого здійснювалося б відшкодування потерпілим особам, в тому числі і жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту. Адже, як свідчить,

правореалізаційна практика в Україні, жертви насильницьких злочинів дуже рідко отримують адекватне відшкодування з боку винних осіб. Це зумовлено тим, що, як правило, особи, які були визнані винними у злочині чи правопорушенні, є непрацюючими або такими, що не мають власного доходу.

Крім того є випадки, коли немає можливості встановити особу правопорушника протягом тривалого часу. Такі випадки почастишали через складність або неможливість ідентифікації злочинця у випадках сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Це є перепорою для пред'явлення позову про відшкодування шкоди за чинним законодавством, тому постраждала особа не має можливості реалізувати своє право на сатисфакцію [54].

На сьогодні у Верховній Раді України зареєстровано декілька законопроектів, в яких йдеться про запровадження механізму надання державою компенсації потерпілим від насильницьких злочинів, а саме: № 3149, 3150, 3892, 3893, 3894. Не доречним вбачається здійснення аналізу усіх їх положення, адже особливий інтерес цього дослідження становлять норми, що визначають статус суб'єкта, що буде регулювати питання компенсації. Так, законопроект № 3892 «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» [116] визначає орган, відповідальний за забезпечення формування державної політики з питань здійснення відшкодування такої шкоди. Таким органом, за пропозицією його розробників, повинно стати Міністерство юстиції України (стаття 9), його ж визначено і головним розпорядником коштів державного фонду відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень (стаття 10).

І це логічно, адже, наприклад, при Міністерстві юстиції США створено Управління для потерпілих від злочинів [157]. Зазначене Управління розпоряджається коштами, перерозподіляє їх між штатами, здійснює співпрацю із зацікавленими сторонами, координує діяльність

державних суб'єктів та надає технічну допомогу штатам, органам місцевого самоврядування та іншим державним і приватним організаціям або міжнародним установам, залученими до діяльності, що пов'язана з надання допомоги жертвам злочинів.

На нашу думку, у законопроекті необхідно більш чіткіше визначити завдання Міністерства юстиції, а не обмежуватися фразою «забезпечення формування державної політики». Крім того, вважаємо, що запропонована назва закону суттєво звужує сферу його дії. Більш доречним його назвати «Про статус потерпілих від насильницьких правопорушень» в якому вирішити питання статусу таких потерпілих та механізм відшкодування заподіяної шкоди не тільки від злочинів, а від кримінальних та адміністративних проступків.

Наразі ж, згідно до пілотного проєкту з невідкладних проміжних репараціях для постраждалих від сексуального насильства під час війни, ідентифікована жертва має право на одноразову проміжну компенсацію (таку можливість передбачено для 500 осіб). Ініціатива функціонування такого проєкту йшла від Офісу Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України спільно з Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики та Глобальним фондом тих, хто пережили насильство (мовою оригіналу – «Global Survivors Fund»). Він реалізується в співпраці з Офісом Генерального Прокурора, Міжнародним Реєстром Збитків і Міністерством юстиції.

Таким чином, проведений аналіз доречно узагальнити до наступного:

1) попри те, що система суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів розгалужена та достатньо чітко формалізована, місце психологів у ній недостатньо визначене. Їхня участь в аналізованих процесах фактично є тіньовою, що зумовлює необхідність: а) встановлення чітких процедур і стандартів для обов'язкової участі психологів у наданні допомоги та захисту постраждалим жінкам і дівчатам; б) нормативної ідентифікації ролі

психологів у цій системі, що дозволить краще координувати їхні дії з іншими суб'єктами; в) створення механізмів моніторингу та оцінки ефективності роботи психологів як елементів цієї системи з метою оптимізації підходів до процедур надання допомоги та захисту цій категорії осіб;

2) достатньо багато аспектів реалізації механізму надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів наразі є недоопрацьованими або такими, що обмежують його функціональність. Найважливіший аспект – відсутність усталеної громадської позиції про неприпустимість толерування насильства загалом, у тому числі щодо жінок і дівчат як прорахунок в діяльності суб'єктів, уповноважених забезпечувати правопорядок і захист прав людини. Це вказує на недостатню ефективність заходів, спрямованих на зміну суспільних норм і поведінки. Актуальним у цьому контексті є продовження реалізації спільних зусиль міжнародної спільноти у векторі як формування громадської думки (освітні та інформаційні кампанії, залучення ЗМІ до висвітлення випадків насильства та проблем, з якими стикаються постраждалі тощо), так і розвитку правових механізмів боротьби з проявами цього суспільно-небезпечного явища (наприклад, запровадження механізмів використання інформаційно-аналітичної діяльності психологів у практиці прийняття стратегічних рішень або ж створення спеціалізованих судів, які об'єднуюватимуть цивільних та військових як представників правосуддя, для розгляду справ про насильство під час збройних конфліктів (важливо, що такі суди мають бути укомплектовані фахівцями, які розуміються на психологічних та соціальних аспектах насильства)).

Отже, психологи повинні бути залучені на всіх рівнях цього процесу, забезпечуючи ефективну підтримку постраждалих та сприяючи справедливому притягненню винних до відповідальності.

2.3. Особливості взаємодії психологів з державними та громадськими інституціями щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів

У продовження зазначеного щодо недоцільності нехтування колективним аспектом піднятих питань, доречно більш спеціалізовано звернути увагу на проблематику взаємодії психологів з державними та громадськими інституціями щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів, адже її належна реалізація є критично важливою для ефективності сформованих систем захисту та реабілітації.

Власне, поняття «взаємодія» не має однозначного трактування у праві. З погляду філософії, поняття «взаємодія» вживається для фіксації впливу об'єктів один на одного, визначається їх спільною обумовленістю і породженням одним об'єктом іншого [16]; яка тісно пов'язана з поняттям взаємозв'язку і розглядається як одна з форм останнього; суть взаємодії полягає у зворотному впливі предмета чи явища на інший предмет [144]. Великий тлумачний словник сучасної української мови дає наступне визначення: «взаємодія – це взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь, взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху» [15; 120].

У сучасній літературі (як вітчизняній, так і зарубіжній), коли йде мова про трактування терміну «взаємодія» (interaction), для його пояснення використовують такі слова як: співіснування (coexistence), комунікація (communication), координація (coordination), кооперація (cooperation) і співпраця (collaboration). Зазначені 5 «С», одні автори називають формами взаємодії [171], інші – рівнями [216].

У своїй праці «Спонування агентств працювати разом. Практика і теорія управлінської майстерності» (мовою оригіналу – «Getting Agencies to Work Together. The Practice and Theory of Managerial Craftsmanship») [204] Юджин

Бардах вказував, що коли йде мова про взаємодію та міжвідомчу співпрацю, необхідно дбати про потенціал участі у спільній діяльності, а не про саму діяльність. Однак при цьому він вважає, що взаємодія і співпраця між державними установами є протиприродним актом, яку здійснюють дорослі без згоди. Юджин Бардах стверджує, що сьогоднішній клімат громадської думки, буде сприяти більш орієнтованому на результат уряду, що зробити взаємодію набагато природнішою, хоча це все ще нелегко.

Що ж необхідно зробити, щоб взаємодія між психологами, громадськими інституціями та державними органами була ефективною і результативною? Для відповіді на поставлене питання необхідно звернутися до теорії управління.

Для початку проаналізуємо позицію Кіт Х. Герман, який вище зазначені 5 «С» назвав рівнями взаємодії. У своєму дисертаційному дослідженні «Interagency interaction: exploring the facilitators and inhibitors of interagency interaction in the U.S. national security system» [216] автор вважає, що першим рівнем взаємодіє є співіснування, яке відбувається коли принаймні два актори присутні в спільному середовищі. Дійсно, нашу думку, взаємодія, що відбувається на цьому рівні, здійснюється з метою сприяння взаєморозумінню між сторонами. Кіт Х. Герман визначає, що якщо додати до співіснування свідоме спільне виробництво інформації щодо потенційної вигоди для існування у такому середовищі – це допоможе перейти до наступного вищого рівня взаємодії: комунікації. На цьому рівні актори використовують активні чи пасивні заходи для передачі інформації іншим у спільному середовищі [216]. Тобто на рівні співіснування сторони лише знаходять спільну мову і припускають, що в майбутньому вони можуть взаємодіяти, а вже на другому етапі вони створюють різні види інформативного матеріалу про себе, свої цілі та плани, щоб знайти точки дотику в можливості досягнення спільних цілей.

Наступний рівень взаємодії – координація, яка відбувається коли учасники спільного середовища взаємодіють, намагаючись організувати свою діяльність на основі певних критеріїв (наприклад, часу, розміру або вартості). Це найнижчий рівень ієрархії, який передбачає цілеспрямовану взаємодію між

акторами в спільному середовищі. Найвищою метою взаємодії на цьому рівні є підвищення впорядкованості чи послідовності діяльності учасників [216]. Цей рівень переходить у наступний – кооперацію. Кооперація має місце, коли робота чи дія виконуються спільно з іншими учасниками. Найвищою метою взаємодії на цьому рівні є підвищення спроможності учасників досягати своїх індивідуальних цілей шляхом використання навичок, ресурсів або знань інших учасників. Після означеного відбувається активна співпраця, де учасники взаємодії спільно працюють над досягненням визначених цілей, інтегруючи свої ресурси, знання та навички для забезпечення найбільш ефективного результату.

Таким чином, враховуючи вище зазначене можна визначити, що взаємодія не є самоціллю, а скоріше, це процес, який надає можливість появи взаємообумовлених рішень та вироблення спільних цілей шляхом використання навичок, ресурсів або знань усіх учасників такого процесу.

Інтерпретуючи зазначене до специфіки цього дослідження, можемо визначити, що в загальному на першому рівні має об'єктивуватись усвідомлення необхідності залучення психологів до вирішення конкретної проблеми, зокрема, наприклад, у вияві розроблення/наявності положень у нормативно-правових актах, які встановлюють вимогу/право суб'єкта надання допомоги чи захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів залучити психолога у відповідну програму. Далі активізується волевиявлення сторін щодо пошуку одне одного з боку контрагентів у цій справі. Зокрема ініціатива може бути односторонньою, де конкретна сторона пропонує залучитись до сформованого механізму реалізації цієї діяльності конкретного психолога з деталізацією причин чому це актуально/необхідно (наприклад, для виконання приписів нормативно-правових актів чи вирішення індивідуального питання, що передбачає доцільність такого залучення). На етапі координації психологи та відповідні інституції домовляються про конкретні заходи та розподіляють обов'язки у вияві розробки спільних планів дій. Після цього психологи обмінюються методиками

та практиками з соціальними працівниками, медичними фахівцями та правоохоронцями або, наприклад, створюють спільні тренінгові програми. На останньому етапі реалізуються спільні попередньо обговорені підтримуючі заходи, зокрема проведення реабілітаційних програм, психологічних консультацій та юридичної підтримки, реалізація довгострокових проєктів з реінтеграції постраждалих у суспільство тощо.

У контексті того як насправді реалізовується така взаємодія маємо зазначити, що необхідність її забезпечення вже є доведеним фактом з огляду на масштаби психологічного впливу війни на цивільне населення. Зокрема такий вплив величезний. Останні дослідження показали, що люди в різних країнах і умовах, які зазнали вплив травматичних подій, пов'язаних із збройним конфліктом, демонструють симптоми посттравматичного стресового розладу (15–42%), депресії (16–68%), тривоги (60–72%) та інших психічних розладів [256]. І ці симптоми вказують на те, що це глобальна проблема, яка пов'язана саме із збройним конфліктом і може мати місце в будь-якій країні, незалежно чи це країна, що розвивається, чи вже розвинена.

Симптоми, що включають «спалахи гніву, емоційне заціпеніння, ізоляцію і відчай, недовіру і параною, гіперпильність і постійні думки про ворога», якщо вони дуже поширені в суспільстві, можуть призвести до продовження конфлікту [242]. Дослідження, які були присвячені безпосередньому та довгостроковому впливу конфліктів на смертність, показали, що, хоча чоловіки, як правило, страждають від безпосередньої смертності під час збройного конфлікту, наслідки цього конфлікту у довгостроковій перспективі будуть негативно впливати на смертність жінок так само, як і на чоловіків [248]. Діти також відчувають серйозні психологічні наслідки війни, включаючи тривогу, депресію, посттравматичний стресовий розлад, гнів і безнадію [283].

Якщо вести мову про проблеми в сім'ї, то члени сім'ї, що пережили насильство, яке мало місце під час збройного конфлікту, можуть також застосувати його щодо близьких, а зловживання батьками психоактивними речовинами, це ще додатковий стрес для психічного здоров'я дітей.

Насильство, яке мало місце в громаді під час активних бойових дій чи окупації, може також призвести до агресії та антисоціальної поведінки як у дорослих, так і у дітей. І така агресія може мати місце не залежно від того чи були вони свідками чи жертвами такого насильства й відбуватися як безпосередньо після насильства, так і через роки.

Деякі дослідження також показують, що психологічна шкода може передаватися від батьків до дітей, особливо від батьків з посттравматичним стресовим розладом, поширюючи травму війни на наступне покоління [247; 297].

Вчені О. Опанасенко та С. Кубіцький доводять, що насильство, а тим більше сексуальне по відношенню до жінок і дівчат під час збройного конфлікту може мати серйозні тривалі емоційні, психологічні наслідки для жертви, включаючи почуття тривоги, шоку, страху і гніву, депресію, суїцидальні думки, а також деформацію структури особистості [80]. Своєю чергою, В. Синишина та О. Смуk констатують, що переживання актів насильства є стресовою ситуацією для особистості, оскільки воно пов'язане з контролем та владою над нею [131].

Попри вагомий вклад науковців у дослідження питання гендерно-обумовленого насильства та інших видів насильства щодо жінок і дівчат на сьогодні у рамках даної теми не отримали належного теоретичного та практичного опрацювання питання надання психологічної допомоги постраждалим від насильства під час збройного конфлікту, зокрема жінкам і дівчатам. Тим не менш, вітчизняне правове поле закріпило закладений у ратифікованій Стамбульській конвенції підхід, орієнтований на потреби постраждалої особи. Це дало змогу започаткувати неабиякі якісні кроки до реалізації соціальних та правових заходів у сфері запобігання та протидії гендерному насильству [131, с. 34-35]. Однак, ще існує багато нагальних нерозв'язаних проблем щодо взаємодії психологів та фахівців з психологічного здоров'я із державними та громадськими інституціями. Тим більше, що в Стамбульській конвенції передбачається створення відповідних механізмів для

забезпечення ефективного співробітництва між усіма відповідними зацікавленими сторонами та державними органами у справі захисту та допомоги жертвам насильства щодо жінок та дівчат під час збройного конфлікту [148, с. 25].

Для покращення взаємодії із громадянським суспільством щодо розроблення законодавчих пропозицій, надання консультаційної та експертної допомоги у сфері запобігання та протидії дискримінації та забезпечення гендерної рівності наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 7 серпня 2018 року № 40/02-18 була створена Координаційна рада з питань недискримінації, гендерної рівності, запобігання та протидії домашньому насильству, захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми та затверджено її Положення [112; 57]. Також створений інститут Представника Уповноваженого з прав громадян, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України [93]. Крім зазначених документів, Кабінетом Міністрів України був розроблений і прийнятий спеціальний Порядок, який визначив механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Він був прийнятий постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [105].

У цьому Порядку йде мова про рівні координації, які існують при взаємодії суб'єктів, а саме, що на загальнодержавному рівні діяльність суб'єктів координує Міністерство соціальної політики України; на регіональному рівні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації; на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці – районні, районні у м. Києві і Севастополі держадміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад [105]. Окремо йде мова про місцевий рівень, де за

забезпечення реалізації різних заходів та моніторинг їх виконання щодо запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі відповідальними є відповідні координатори, посади яких були створені в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування.

На жаль, питання взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації та громадськими й іншими неурядовими організаціями як національними, так і міжнародними даний Порядок не регулює. У ньому зазначено, що «громадські об'єднання, іноземні неурядові організації, міжнародні організації, інші заінтересовані юридичні та фізичні особи можуть брати участь в заходах у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі за власною ініціативою та/або залучатися до них суб'єктами» [105]. Таким чином, держава у такий спосіб майже дала «карт бланш» для взаємодії усіх зацікавлених суб'єктів, не створюючи додаткових адміністративних перепон. Однак, одночасно, діяльність недержавних суб'єктів була обмежена нормами статті 17 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII та 14 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV.

Стаття 17 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [97] від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII встановлює перелік соціальних послуг до яких суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству можуть залучати інших заінтересованих суб'єктів, а отже, і взаємодіяти з ними (але тільки з тими, які надають соціальні послуги із запобігання та протидії домашньому насильству). Поняття соціальних послуг та порядок їх надання регулюються окремими нормативно-правовими актами, а саме: Законом України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII, Постановою Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 року № 587 та рядом інших.

Водночас стаття 14 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV визначає права громадських об'єднань та іноземних неурядових організацій у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобіганні та протидії насильству за ознакою статі [96]. Зокрема вони можуть приймати участь у розробленні тільки рішень, які приймаються органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування. Тобто, у розробленні, наприклад, нормативно-правових актів вони не можуть приймати участь. Виключення становлять представники громадських об'єднань та науково-експертного середовища, які відповідно до «Положення про Координаційну раду з питань недискримінації та дотримання гендерної рівності» входять у її склад саме для розроблення законодавчих пропозицій та надання консультаційної й експертної допомоги. Тобто психологів можуть запросити для надання експертної допомоги чи консультації якщо буде йти мова про розроблення законодавчих пропозицій в частині надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів. Але це є не обов'язковою умовою, що, нашу думку, є хибною позицію. Наведемо декілька аргументів.

Нами були проаналізовані звіти представників офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, які здійснювали моніторингові перевірки місць компактного поселення внутрішньо переміщених осіб та органів соціального захисту населення в Київській області. Усього на офіційному сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було розміщено 47 звітів [39] результатів проведення таких перевірок у першій половині 2023 року. І можна констатувати, що у жодному звіті не з'ясувався психічний стан таких осіб та рівень ефективності наданої допомоги. У них йшла мова про налагодження взаємодії між представниками адміністрації місць проживання внутрішньо переміщених осіб із представниками міської ради та поліції. У жодному не йшла мова про взаємодію із психологами та спеціалістами психічного здоров'я.

Надання «дашу над головою» та засобів для існування – це дуже важливо, але надання психологічної допомоги, тим більше для тих, хто пережив акти насилля під час перебування в окупації є не менш важливим фактором, який необхідно з'ясувати під час моніторингових перевірок.

Той факт, що при перевірці не надійшло жодної скарги – свідчить про те, що в комісії не було психолога або людини, яка б пройшла психологічну підготовку і мала б навички роботи із жертвами насильства.

Тому, на нашу думку, необхідно, розробити і затвердити «Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють моніторингові перевірки у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту», у якому окремий розділ присвятити їхній взаємодії із психологами та фахівцями у сфері психічного здоров'я. Має також міститися зобов'язання щодо обов'язкової участі психолога у процедурах реалізації таких перевірок. Крім того необхідно розробити і прийняти Методичні рекомендації щодо проведення бесід із постраждалими особами під час здійснення моніторингових перевірок у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту (для з'ясування необхідності надання додаткової допомоги та захисту постраждалим жінкам і дівчатам від насильства під час збройного конфлікту).

Ми також переконані, що має функціонувати структурний підрозділ Департаменту моніторингу рівних прав і свобод Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Зокрема Відділ додержання прав осіб, які постраждали від домашнього насильства і торгівлі людьми доцільно переформувувати (ввести посаду штатного психолога із навичками роботи із жертвами насильства) та змінити його назву на «Відділ додержання прав осіб, які постраждали від насильства і торгівлі людьми». Основними функціями цього відділу мають бути здійснення моніторингу додержання конституційних прав і свобод осіб постраждалих від домашнього насильства, гендерно-обумовленого насильства та насильства під час збройного конфлікту; здійснення аналізу проєктів та чинних законів і підзаконних нормативно-правових актів, розгляд в установленому порядку звернення громадян з питань

щодо додержання прав осіб, які постраждали від насильства та торгівлі людьми.

Позитивним прикладом щодо правового врегулювання взаємодії психологів з питань надання психологічної допомоги є затверджений Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 липня 2023 року № 594 «Порядок взаємодії психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях з питань надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій». У ньому, крім самого механізму взаємодії, визначено рівні та етапи такої взаємодії.

Так, взаємодія психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України здійснюється на державному рівні – між керівниками підрозділів психологічного забезпечення Державної служби України з надзвичайних ситуацій та поліції та на регіональному рівні – між керівниками підрозділів психологічного забезпечення територіальних органів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та поліції. А організація спільних заходів щодо надання психологічної допомоги складається з етапів попередньої та оперативної підготовки [104].

Слід вказати, що зарубіжний досвід свідчить про актуальність взаємодії між усіма зацікавленими акторами, адже це допомагає у вирішенні проблем щодо надання ефективної, своєчасної допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час та після збройних конфліктів. А залучення до цих процесів фахівців з психологічного здоров'я та психологів, – значно покращує її результати. Означене є логічним, адже саме фахівці з психологічного здоров'я та психологи вміють визначати проблеми, виявляти ризики, розробляти та тестувати стратегії профілактики, а також впроваджувати та контролювати програми реабілітації. Ці навички та підходи, а також додаткові сфери знань можна розвивати та використовувати як у короткочасних стратегіях, так і в довготривалих, спрямованих на побудову тривалого миру.

Одним із позитивних прикладів спільного підходу у зарубіжних практиках є поява наприкінці 1980-х років сфери «правосуддя перехідного періоду» та створення Міжнародного центру правосуддя перехідного періоду (мовою оригіналу – «International Center for Transitional Justice») [241], який об'єднав представників правничих шкіл, політичних та адміністративних акторів, економістів, істориків та психологів навколо ідеї пошуку рішень для примирення після порушень прав людини.

Перш за все, правосуддя перехідного періоду стосується жертв. Воно зосереджується на їхніх правах і гідності як громадян і людських істот і вимагає відповідальності, визнання та відшкодування за шкоду, якої вони зазнали. Ставлячи жертв у центр та їхню гідність на першому місці, правосуддя перехідного періоду сигналізує про шлях вперед для оновленого суспільного договору, до якого включені всі громадяни та права кожного захищені [315].

Аналогічним чином співпраця між психологами, фахівцями з охорони здоров'я, психіатрами, правоохоронними органами та представниками публічної адміністрації призвела до створення стратегій та мереж зменшення шкоди. Так, наприклад, була створена програма Всесвітньої організації охорони здоров'я «Здоров'я і Мир» (мовою оригіналу – «Health & Peace») [226], адже як зазначено в Оттавській хартії, – зміцнення здоров'я [262], мир є першими із переліку передумов і фундаментальних умов здоров'я (разом із житлом, освітою, їжею, доходом, стабільною екосистемою, стійкими ресурсами, соціальною справедливістю та рівністю). До забезпечення функціональності цієї програми було залучено багато акторів, зокрема і психологи разом із фахівцями психічного здоров'я. Причому концепція здоров'я як моста до миру з'явилася в 1980-х роках як частина підходу Всесвітньої організації охорони здоров'я до надання постконфліктної медичної допомоги. У 1990-х і на початку 2000-х років Всесвітня організація охорони здоров'я брала участь у кількох ініціативах, спрямованих на вплив як на здоров'я, так і на мир, а також втручалася в конкретні ситуації, виходячи з передумови, що здоров'я має

потенціал для виходу за межі суперечок між сторонами конфлікту та може навіть сприяти соціальній згуртованості через спільні дії [226].

Потрібно наголосити, що досліджувана взаємодія має також організаційний аспект в контексті вигодових результатів її здійснення. Зокрема її організація є доцільною щодо отримання фахівцями спеціальних знань, джерелом яких є практикуючий психолог. Тому важливою є їхня взаємодія із освітніми установами, які здійснюють підготовку таких фахівців.

Наразі в провідних університетах світу існує кілька університетських програм, які служать потенційними моделями для одночасного навчання з питань конфліктів, побудови миру та охорони здоров'я. Такі програми можна легко перенести на навчальну програму охорони здоров'я про війну та мир. Наприклад, програма Корнельського університету з вивчення миру присвячена дослідженню та викладанню проблем війни та миру, контролю над озброєннями та роззброєння та, загалом, випадків колективного насильства [222]. Зазначена програма розширяє знання фахівців охорони здоров'я з таких тем, як права людини та міжнародне право, новітні методи дослідження, інноваційні способи збору достовірної інформації про здоров'я населення під час конфлікту та ефективні методи донесення цієї інформації.

Інститут миру та справедливості Джоани Б. Крок (Сан Дієго) пропонує міждисциплінарну програму з питань миру та справедливості, яка спрямована на підготовку випускників, які можуть брати участь у вирішенні реальних проблем, що включають регіональні та міжнародні конфлікти [240]. Австралійський університет Нового Південного Уельсу має програму охорони здоров'я, конфліктів та миробудівництва, яка вивчає політику на перетині систем охорони здоров'я, запобігання конфліктам, постконфліктного відновлення та побудови миру. При університеті створено Центр «Здоров'я під час гуманітарних криз», який об'єднує понад 200 членів, які працюють у різних галузях та регіонах, щоб покращити здоров'я населення, яке постраждало від гуманітарних криз. Його метою є спільне проведення досліджень, наприклад, у рамках міждисциплінарного та міжнародного партнерства, або використання

нових методів для спільного виробництва, а також пошуку інноваційних способів подолання складних ситуацій та отримання доказів у гуманітарному контексті [324]. Деякі з його проектів включають навчання з питань психічного здоров'я в складних надзвичайних ситуаціях та розробку таких ресурсів, як онлайн-посібники з епідеміологічних інструментів для населення, що постраждало від конфлікту. Ці програми та ресурси можуть служити моделями для шкіл громадського здоров'я та освітніх програм у галузі охорони здоров'я, які прагнуть розвивати навички практикуючих лікарів у сприянні побудови миру та реагування на війну [297].

Але на сучасному етапі використання зазначеного досвіду в Україні є досить проблематичним через брак фінансових ресурсів, адже для проведення дослідження та впровадження новітніх програм необхідні великі кошти. Так, для прикладу, Інститут вивчення миру та конфліктів Джудіт Реппі Корнельського університету як грантоотримувач мав 4 459 589 доларів США в період з 1994 по 2013 роки (5 грантів) [222]. Тому необхідна співпраця як із провідними інститутами світу, так і з міжнародними фінансовими установами.

Окремо зазначимо, що підняте питання також стосується вже практикуючих спеціалістів, що працюють у сфері надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів. Тут йдеться про раніше зазначений тезис, що психологи можуть здійснювати спеціалізовану підготовку для фахівців, які працюють у цій галузі (зокрема працівників правоохоронних органів, соціальних працівників, медичних працівників та юридичного персоналу, щоб покращити їхнє розуміння психологічних аспектів насильства щодо жінок і дівчат), а також залучатись до навчання місцевих постачальників соціальних послуг і волонтерів як джерело знань задля розвитку їхніх навичок ефективного застосування підходів до надання допомоги з урахуванням травм, необхідної психосоціальної підтримки та гендерних аспектів з метою якнайкращого задоволення потреб постраждалих.

Наприклад, фахівці факультету психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника на прохання управління Патрульної поліції Івано-Франківської області розробили комплекс тренінгів для поліцейських, які стартували з 20 квітня 2021 року на базі Прикарпатського національного університету. Метою серії практичних тренінгів є формування професійних навичок, які необхідні у роботі патрульної поліції, зокрема: 1) вирішувати проблеми, пов'язані із домашнім насиллям (йдеться про психологію жертви, технологію спілкування із дитиною, яка є свідком насилля); 2) розв'язувати питання психологічної маніпуляції; 3) опанувати основи психології конфлікту, шляхів його вирішення, попередження конфліктних ситуацій, зокрема із особами, з якими працюють поліцейські, а також в колективі (у тому числі збереження власного психологічного здоров'я); 4) роботі з натовпом (опанувати натовп, управляти ним, попереджати і прогнозувати дії натовпу) [145] тощо.

Аналогічно, у рамках меморандумів про співпрацю Полтавської політехніки з Головним управлінням Державної служби України з надзвичайних ситуацій України в Полтавській області, Українською асоціацією представниць правоохоронних органів, Управлінням патрульної поліції, реалізуються заходи у сферах наукової, методичної, навчальної, інформаційної та іншої діяльності. Зокрема нещодавно реалізований проєкт – тренінг з підвищення психологічної стійкості для поліцейських, рятувальників і викладачів. Учасниками тренінгу стали співробітники Управління патрульної поліції Департаменту патрульної поліції у Полтавській області, Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій України у Полтавській області, Територіального управління судової охорони у Полтавській області та науково-педагогічні працівники Полтавської політехніки. Захід ініційований учасниками міжвідомчого круглого столу з питань психологічної реабілітації військовослужбовців та осіб, постраждалих від російської агресії, який відбувся на базі Полтавської політехніки. Ухвалена резолюція передбачала якісну співпрацю та налагодження наукової та практичної взаємодії між Національним

університетом «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» та установчими організаціями міста Полтава з метою якісної практичної підготовки висококваліфікованих фахівців та організації психосоціальної підтримки населення [140].

Інший бік піднятого питання – підвищення кваліфікації психологів. Наприклад, у 2014 році була запроваджена «Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику», розробниками якої був Міжнародний благодійний фонд «Українська фундація громадського здоров'я» в рамках проекту «Свобода від насильства: розширення прав та можливостей дівчат і жінок у складних життєвих обставинах» за підтримки Агенції ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки) та Трастового фонду ООН з викорінення насильства щодо жінок. Безпосередній розробці цієї Програми передувало проведення дослідження «Попередження насильства над жінками, які перебувають у складних життєвих обставинах: стан розвитку та забезпечення діяльності» (на прикладі м. Києва), одним з предметів якого було визначення соціального портрету та потреб жінок, які пережили/переживають насильство [50]. Її положення й нині забезпечують інформаційно-методичний супровід діяльності психологів щодо діагностики психоемоційного стану жінок і дівчат, які пережили насильство або належать до групи ризику, а також реалізації корекційно-реабілітаційної роботи з постраждалими.

Також актуально зазначити про програми підвищення кваліфікації. Наприклад, з 30 квітня 2024 по 02 липня 2024 року проходить курс «Психологічна допомога військовим та їх родинами у дні війни. Військова психологія», який передбачає підготовку волонтерів, психологів, психотерапевтів, студентів, держслужбовців, капеланів, фахівців допомагаючих професій для роботи з учасниками бойових дій, військовими та їх близькими. Автори курсу підготували теоретичні основи та практичні поради для врегулювання різних гострих реакцій у військовослужбовців [121] Або ж курс для психологів «Модель когнітивної поведінкової терапії», опанування знань у

межах якої є ефективним методом лікування психічних розладів, таких як: депресія, панічні атаки, obsесивно-компульсивний розлад, соціальна тривожність, шизофренія, посттравматичний стресовий розлад, розлади харчової поведінки [76].

Таким чином, проведений аналіз доречно узагальнити до наступного:

1) сутність терміну «взаємодія» з науково-доктринального дискурсу залежить від обрання дослідником підходу до інтерпретації її характеристик. Здебільшого дискусія зосереджена навколо визнання співіснування, комунікації, координація, кооперації і співпраці у якості рівнів чи форм її здійснення. Більш актуальним є підхід виокремлення їх як рівнів (етапів) взаємодії, що формують її концепційну сутність в інтерпретаційному аспекті. Водночас з погляду законодавчої доктрини рівнями взаємодії є: загальнодержавний, регіональний, локальний (місцевий);

2) психологи співпрацюють з державними та громадськими інституціями щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів у різних формах, – інформаційний обмін, обговорення (круглі столи, семінари, зустрічі для висловлення пропозицій і таке інше), консультування, реалізація спільних заходів тощо;

3) є два основних аспекти необхідності організації досліджуваної взаємодії: а) функціональний, що забезпечує ефективне та комплексне реагування на випадки насильства (об'єднання зусиль різних суб'єктів, таких як психологи, правоохоронні органи, медичні установи та соціальні служби, для надання постраждалим своєчасної та відповідної допомоги); б) організаційний, що об'єктивує необхідність отримання фахівцями спеціальних знань, джерелом яких є практикуючий психолог (підготовку та навчання всіх залучених осіб, щоб вони могли ефективно реагувати на потреби постраждалих і надавати їм необхідну допомогу).

Отже, робота психологів щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів не може існувати ізольовано між механізмів побудови різнорідних взаємозв'язків,

зокрема і об'єднаних спільними цілями. Поєднуючи свій психологічний досвід із зусиллями державних органів, громадських установ і неурядових організацій, психологи можуть сприяти вирішенню специфічних проблем, з якими стикаються жінки і дівчата в умовах конфлікту, досягти максимально ефективного результату у підтримці та реабілітації постраждалих.

Висновки до Розділу 2

1. Наголошено, що допомога та захист жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів є державним обов'язком, закріпленим положеннями Конституції України. Держава зобов'язана створити та забезпечити функціонування механізмів реалізації означеної діяльності. Уточнено, що з конституційного дискурсу йдеться про організаційно-правові механізми реалізації прав і свобод людини і громадянина.

2. Визначено, що організаційно-правові механізми загалом спрямовані на забезпечення функціонування та розвитку правової системи в державі у конкретно заданому векторі. Наприклад, в досліджуваній сфері слід вести мову про забезпечення охоплення правовим впливом сукупності суспільних відносин, пов'язаних з ефективним наданням належної допомоги та захисту жінкам і дівчатам, які зазнали насильства під час збройних конфліктів з метою відновлення соціальної справедливості та правопорядку, реабілітації постраждалих, запобіганню виникненню подібних ситуацій у майбутньому.

3. Узагальнено, що організаційно-правові механізми є комплексним правовим явищем, які мають власні різновиди та особливості, залежно від конкретних умов та цілей їх застосування. Таким чином, розкрито доктринальне тлумачення слова «механізм» та окремих вихідних від нього концептів. У межах аналізу виявлено, що:

– механізм, це, в першу чергу, система, яка складається з певних частин, які працюють злагоджено для досягнення певної цілі;

– категорія «механізм» в філософсько-правовій інтерпретації – це сукупність саморганізованих чи організованих елементів, процесів, що об'єднанні спільною метою для досягнення якої використовуються правові засоби та процедури;

– поряд із словосполученням «механізм допомоги та захисту» у науковому обігу присутніми є також наступні категорії: «державний механізм», «механізм управління державою», «державні механізми управління», «механізми державного управління», «механізм захисту прав», «механізм органів державної влади», «адміністративно-правовий механізм», «механізм адміністративно-правового регулювання» тощо. Означені терміни в більшості випадків описують систему або певну сукупність за допомогою якої в державі впорядковуються суспільні відносини і задовольняється державний (публічний) інтерес;

– захист прав і свобод людини та громадянина є однією із фундаментальних загальнодержавних цілей. Тому не дивно, що категорія «механізм захисту прав і свобод людини та громадянина» є центральною в сучасній правовій доктрині та практиці. Як правове явище у більш загальному вияві (тобто, в контексті поглинання категорією «людина» змісту терміну «громадянин»), він реалізовується на різних рівнях – внутрішньодержавному та міжнародному (зокрема і міждержавному) – різниця між якими обумовлюється наявністю/відсутністю прив'язки до національних норм та традицій конкретної країни чи обопільних домовленостей між державами. Проте, також доречним є виокремлення локального рівня, об'єктивованого сферою реалізації захисних дій з боку відповідної громади, що забезпечує використання індивідуального підходу до потреб постраждалих;

– у контексті механізму надання допомоги жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройного конфлікту акцентуація здійснюється навколо підтримуючих дій, які тісно пов'язані із захисними. Однак варто розуміти, що допомога є першопочатковою відносно захисту. Йдеться зокрема про те, що особа має визнати необхідність отримання

допомоги у контексті процедур реалізації своїх прав і свобод (зокрема і права на захист), згодитись на її отримання, тим самим активізувати захисні механізми. Відповідно, механізм надання допомоги може включати різноманітні її прояви, починаючи від надання медичної допомоги, психологічної підтримки та безпечного притулку у невідкладних ситуаціях, закінчуючи юридичним супроводом чи сприянням у соціалізації. Своєю чергою, механізм захисту доповнює систему таких заходів можливістю ініціації судових процесів, фінансовою підтримкою чи, наприклад, подальшим включенням у програми спеціальної реабілітації (у тому числі закордоном).

4. Доведено, що механізм допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів сукупно репрезентує комплексну систему, яка має на меті забезпечення всебічної підтримки та реалізації законних прав та інтересів цієї категорії осіб. Більш конкретно, механізм захисту жінок і дівчат, постраждалих від насильства під час збройного конфлікту функціонує задля максимально оперативного реагування на факти насильства та забезпечення всебічної підтримки постраждалим, а механізм надання допомоги – активації захисних механізмів, а також реалізації заходів підтримки, не охоплених процедурами захисту прав та інтересів постраждалих.

5. Уточнено, що реалізація захисних дій, як правило, поглинає підтримуючі дії, які в загальному формують самостійне правове явище (відповідний процес), а тому апелювання терміном «механізм допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів» є цілком доречним для наукової, законодавчої доктрин та правозастосування.

6. Визначено, що Європейський Союз та його країни-члени вжили конкретних заходів для надання допомоги та захисту жінок і дівчат від насильства під час збройних конфліктів. З-поміж іншого, це: а) прийняття рекомендацій для керівних політик щодо подолання насильства щодо жінок і дівчат, у тому числі під час збройних конфліктів (як основа для дій ЄС у постраждалих від конфлікту районах, що акцентують на необхідності

запобігання проявам насильства, захисту постраждалих та підзвітності у межах реалізації відповідних дій); б) розробка правових та політичних рамок, наприклад, План дій ЄС з прав людини та демократії (2020-2024 роки), який підкреслює важливість запобігання та боротьби з насильством щодо жінок і дівчат у всьому світі, у тому числі під час збройних конфліктів; в) врахування гендерних аспектів у гуманітарній допомозі (тобто приділення уваги спеціальним потребам і вразливості як ознаці жінок і дівчат на всіх етапах гуманітарного реагування, включно з районами, постраждалими від конфлікту). Й загалом ЄС прагне забезпечити інтеграцію запобігання гендерному насильству та реагування на нього в гуманітарних програмах; г) фінансування та підтримка діяльності організацій громадянського суспільства, які займаються правами жінок і гендерною рівністю, включно з тими, які займаються боротьбою з насильством щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів. Власне, ця підтримка допомагає зміцнити спроможність місцевих організацій надавати допомогу та захист жертвам насильства; д) навчання працівників гуманітарних організацій, місцевих органів влади та організацій громадянського суспільства удосконалювати їхні знання та навички у боротьбі з гендерним насильством в умовах конфлікту. Йдеться про спроможність забезпечення гендерно чутливого та зосередженого на жертвах підходу щодо допомоги та захисту; е) підтримано участь та розширено права і можливості жінок при розв'язанні конфліктів та розбудові миру (адже активна участь жінок має вирішальне значення для усунення основних причин насильства та забезпечення сталого миру). Зокрема ЄС підтримує ініціативи, які посилюють лідерство жінок, їхню роль у прийнятті рішень і розширення прав і можливостей у постраждалих від конфлікту районах; ж) реформування систем підзвітності і правосуддя, з акцентуацією на важливості притягнення до відповідальності за злочини, вчинені проти жінок і дівчат під час збройних конфліктів, шляхом підтримки зусиль зі зміцнення національних і міжнародних механізмів правосуддя (це включає підтримку процесів правосуддя перехідного періоду та Міжнародного кримінального суду). Уточнено, що ці кроки

відображають зобов'язання ЄС та його держав-членів комплексно боротися з насильством щодо жінок і дівчат у конфліктних ситуаціях. Зосереджуючись на попередженні, захисті, розширенні можливостей і підзвітності, ЄС прагне сприяти більш інклюзивному та гендерно-чутливому підходу до гуманітарної допомоги та захисту під час та після збройних конфліктів.

7. У контексті міждержавного рівня об'єктивізації механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства в умовах збройного конфлікту вказано про наявність угод про співробітництво, наприклад, щодо боротьби із злочинністю, зміцнення довіри та безпеки, оборони, обміну досвідом, допомоги у вирішенні окремих питань, пов'язаних зі збройним конфліктом. Щодо останнього уточнено, що актуальним прикладом є роль інших держав в механізмах обміну полоненими. Зазначено, що такі домовленості, як правило, є конфіденційними, оскільки стосуються конкретних ситуацій та взаємодії між різними сторонами в конфлікті. Однак вони мають значний вплив на те, яка допомога та захист надаються жінкам і дівчатам, у випадку їхнього безпосереднього звільнення від перебування під контролем противника.

8. Визначено, що національний рівень об'єктивізації механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства в умовах збройного конфлікту, як різновид організаційного-правового, характеризується загальними та спеціальними особливостями. Уточнено, що останні з таких також диференціюються на видові та індивідуальні. Узагальнено, що з організаційно-правового боку механізм допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту – це система, яка складається із сукупності правових норм та гарантій, а також міжнародних та національних суб'єктів, які на підставі цих норм використовують взаємоузгоджені стандарти та процедури з метою забезпечення всебічної підтримки та реалізації законних прав та інтересів цієї категорії осіб. Ґрунтуючись на визнанні особливої вразливості, як характеристики жінок і дівчат в умовах конфлікту, і необхідності цілеспрямованих заходів для

вирішення та запобігання насильству щодо них, загалом структура механізму надання допомоги та їхнього захисту включає: а) нормативну основу – це комплексна правова база, яка забороняє та протидіє насильству щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів. Вона включає міжнародне гуманітарне право, міжнародні конвенції та угоди із захисту прав людини та національне законодавство, яке конкретно криміналізує діяння, що мають ознаки будь-яких проявів насильства; б) профілактичну діяльність – сукупність проактивних заходів, застосованих з метою запобігання насильству щодо жінок і дівчат, включаючи кампанії з підвищення обізнаності, освітні та навчальні програми, які спрямовані як на постраждалих громади, так і на відповідних зацікавлених сторін, таких як військовий персонал, миротворці та гуманітарні працівники; в) захисні та підтримуючі дії – це адекватні заходи для забезпечення фізичного, психологічного та соціального благополуччя жінок і дівчат, які постраждали від збройних конфліктів, що включає створення безпечних місць, доступ до основних послуг, таких як медичне обслуговування та психосоціальна підтримка, а також надання екстреної допомоги; г) процедури відправлення правосуддя та притягнення кривдників до відповідальності – це діяльність щодо забезпечення невідворотності покарання, яка передбачає розслідування злочинів, переслідування та покарання винних у насильстві щодо жінок і дівчат, у тому числі через спеціалізовані суди або трибунали, програми захисту свідків і співпрацю з міжнародними механізмами кримінального правосуддя; д) порядки координації та співпраці – наявність забезпеченої взаємодії між різними суб'єктами, які беруть участь у реагуванні на насильство щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів (між гуманітарними організаціями, миротворчими місіями, національними органами влади, організаціями громадянського суспільства та мережами постраждалих тощо) для забезпечення комплексної та скоординованої відповіді на способи, масштаби та наслідки існування цього негативного явища; е) інформаційно-аналітичну та моніторингову діяльність – це систематичний збір даних про випадки насильства щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів для оцінки

масштабу та характеру проблеми, моніторингу тенденцій і інформування про політику та програми, що ґрунтуються на фактах.

9. Уточнено про доцільність виокремлення адміністративно-правового, соціально-економічного, медико-санітарного, інформаційно-освітнього, правоохоронного, правозахисного, юридико-психологічного тощо механізмів допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів як різновидів організаційно-правового.

10. Визначено, що юридико-психологічний механізм допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів має специфічний фокус на інтеграції юридичних та психологічних аспектів для досягнення ефективного правового регулювання і підтримки психологічного стану постраждалих. Він уявляється як комплексна система заходів та інструментів, що включає: а) юридичні заходи – наприклад, розробка та впровадження законодавчих нормативів, зокрема й щодо правил, стандартів та рекомендацій діяльності суб'єктів надання допомоги та захисту цій категорії осіб; правореалізаційна діяльність органів влади (суб'єктів владних повноважень) в контексті застосування інструментів для захисту прав, свобод та інтересів постраждалих; забезпечення доступу до правосуддя та юридичної допомоги; б) психологічні заходи – наприклад, надання психологічної підтримки, експертиз та консультувань, зокрема кризової допомоги для стабілізації емоційного стану; врахування психологічних особливостей поведінки постраждалих при прийнятті індивідуальних рішень, що стосуються їхнього захисту та реабілітації; в) інтеграційні заходи – спільна робота правозахисників та психологів для комплексного аналізу ситуацій та прийняття рішень; розробка міждисциплінарних підходів до надання допомоги, що враховують як юридичні, так і психологічні потреби постраждалих; створення координаційних центрів, які об'єднують зусилля різних організацій та установ, залучених до надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів (наприклад, проведення просвітницької роботи, впровадження програм з попередження правопорушень,

підтримка соціальних ініціатив тощо). Акцентовано, що його роль полягає не лише у відновленні прав постраждалих, але й у забезпеченні їх реабілітації та соціальної інтеграції.

11. Репарації, у широкому контексті інтерпретування, названо одним із дієвих засобів відновлення прав жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів.

12. Під час ідентифікації сутності терміну «система» у дискурсі визначення її особливостей щодо концепту «суб'єкти надання допомоги та захисту жінкам та дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів» виявлено, що будь-яка система є структурованою, має організовану складність, характеризується єдністю елементів та цілісністю, обмежуючись зовнішнім середовищем. Відповідно, системою суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам та дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів названо структуровану сукупність державних і недержавних суб'єктів, органів та установ, діяльність яких спрямована на запобігання та усунення наслідків від вчинених усіх форм насильства під час збройного конфлікту та після нього.

13. Наголошено, що положення Стамбульської конвенції визначають ключових учасників і принципи підтримки та захисту, зобов'язуючи держав-членів захищати жінок і дівчат від насильства під час і після війни та забезпечувати взаємну співпрацю та координацію в наданні допомоги та захисту жертвам і свідкам усіх форм насильства. Особливо наголошується на таких ключових суб'єктах як: судова влада, прокуратура, правоохоронні органи, місцеві та регіональні органи влади, неурядові організації та інші відповідні організації.

14. Уточнено власну думку щодо рівнів реалізації механізму надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту (міжнародний (міждержавний), регіональний, національний (загальний, локальний та індивідуальний)). За цим критерієм запропоновано диференціювати елементи системи суб'єктів надання допомоги

та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів. Зокрема виявлено, що:

14.1 у контексті міжнародного (міждержавного) рівня:

– здебільшого система міжнародних (міждержавних) органів та організацій, діють з метою впровадження міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення в разі їх порушення;

– схематично всі правозахисні організації за юридичною силою можна розподілити на дві групи: загальні (без кордонний вимір юрисдикційності) та локальні (юрисдикція яких має територіальні межі). Їх представляють: договірні органи з прав людини при ООН (Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет проти катувань, Комітет у справах трудящих-мігрантів тощо), Управління Верховного комісара ООН з прав людини (у складі діє Робоча група ООН щодо дискримінації проти жінок і дівчат), «ООН-Жінки», Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Міжнародний кримінальний суд тощо;

– «ООН-Жінки» є ключовим міжнародним органом, що працює для підтримки прав жінок та гендерної рівності. Він також здійснює роботу щодо забезпечення захисту прав жінок, включаючи тих, що постраждали від насильства під час конфліктів та сприяє розвитку політик та програм для їхньої підтримки;

– Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок складається з незалежних експертів, що представляють різні країни у питаннях дотримання конвенційних норм та сприянні їх реалізації у всіх країнах-учасницях. Кожна держава, яка ратифікувала Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, яку прийняла Генеральна Асамблея ООН у 1979 році, повинна регулярно звітувати перед Комітетом про заходи, які вона приймає для забезпечення рівних прав жінок та боротьби з дискримінацією. В свою чергу, Комітет аналізує звіти держав-учасниць, проводить діалоги з урядовими делегаціями та видає рекомендації щодо поліпшення ситуації з дотриманням прав жінок. Особливістю цього органу є те, що він може вирішувати

індивідуальні скарги жінок на держави, що порушують їхні права відповідно до Конвенції;

– Міжнародний кримінальний суд створений для переслідування і притягнення до відповідальності осіб, що вчинили злочини проти людяності, військові злочинів та злочини проти миру. Як суд останньої інстанції, він прагне доповнити, а не замінити національні суди. У своїй діяльності керується Римським статутом. Він також розглядає випадки насильства проти жінок та дівчат, що сталися в контексті збройних конфліктів;

– попри достатньо розвинену інституційну складову міжнародного механізму надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту, їх ефективній діяльності протистоять такі виклики: а) відсутність керівництва високого рівня, відданого інтеграції прав жінок, у тому числі під час переговорів Ради Безпеки та мирних переговорів; б) виключення із проєктів і програм щодо запобігання та вирішення конфліктів та з постконфліктних перехідних процесів і процесів реконструкції; в) недостатність міжнародної судової практики щодо притягнення винних до відповідальності за сексуальні злочини під час збройного конфлікту; г) недостатнє представництво жінок у миротворчих місіях та заходах;

– наявну систему міжнародних суб'єктів для надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам від насильства під час збройного конфлікту не слід вбачати як таку, що є достатньо функціональною. Узагальнюючи, більшою мірою це пов'язано з практичним аспектом реалізації принципу гендерної рівності, що має прояв недостатньою представленістю їхніх інтересів у процесі прийняття глобальних рішень. Для покращення ситуації потрібно зосередитися на політичній волі міжнародних діячів, активній громадській підтримці, створенні постійного міжнародного кримінального суду для переслідування сексуальних злочинів вчинених під час конфліктів і збільшенні представництва жінок у всіх аспектах діяльності, пов'язаної із запобіганням і реагуванням на гендерне насильство, що має прояв у межах перебігу збройного конфлікту;

14.2 у контексті регіонального рівня:

– першочергово цей контекст репрезентується через діяльність Ради Європи, зокрема і Європейського суду прав людини, рішення якого є орієнтирами для формування правових доктрин не тільки країн-членів цього союзу;

– війна в Україні активізувала механізми реагування ЄС на поточний стан безпекового середовища регіону. Найбільш актуальною стала розробка сталого підходу до прийому та інтеграції постійних потоків біженців з України. Виникла необхідність посилення офіційного контролю та механізмів підтримки жінок у світлі підвищених ризиків «торгівлі людьми, експлуатації та гендерного насильства щодо біженців», адже більшість біженців (не тільки українців) складається з уразливих груп населення, а жінки стикаються з підвищеним ризиком сексуальної експлуатації та насильства за ознаками статі. Тому громади, громадянське суспільство та уряди мобілізуються, щоб покласти край практикам, які завдають шкоди здоров'ю, гідності, безпеці та незалежності жінок і негативно впливають на суспільство в цілому;

14.3 у контексті національного рівня:

– оскільки регіональний механізм надання допомоги та захисту жінкам і дівчам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту є певною мірою «обмеженим» інституційними та правовими аспектами, особливу роль в процесі здійснення такої діяльності відіграють саме національні суб'єкти;

– в Україні система суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту прямо не визначена, але є два основних закони які визначають систему суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, а також суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

– особливістю спеціальних суб'єктів є те, що до їх повноважень входить надання допомоги та захисту постраждалим від насильства особам, в тому числі за ознакою статі у всіх його формах об'єктивізації, зокрема сексуального,

пов'язаного із збройним конфліктом. Однак важливо, що не в усіх з таких є обов'язковою вимогою наявність у штаті психологів. Зокрема було б доречним, якби співробітники правоохоронних органів проходили спеціальну підготовку та отримували знання щодо психології насильства;

– загалом роль психологів у процедурах підтримки жінок і дівчат, що постраждали від насильства в контексті збройного конфлікту чітко не передбачена. Це попри те, що фахівці з психічного здоров'я, включаючи психологів, можуть та здійснюють: посттравматичну та психологічну підтримку; спеціалізовану підготовку для фахівців, які працюють у цій галузі (зокрема працівників правоохоронних органів, соціальних працівників, медичних працівників та юридичного персоналу, щоб покращити їхнє розуміння психологічних аспектів насильства щодо жінок і дівчат), а також залучатись до навчань місцевих постачальників соціальних послуг і волонтерів як джерело знань задля розвитку їхніх навичок ефективного застосування підходів до надання допомоги з урахуванням травм, необхідної психосоціальної підтримки та гендерних аспектів з метою якнайкращого задоволення потреб постраждалих; адвокацію та участь у розробці політик вирішення проблем насильства; дослідження та збір даних; розробку загальних та індивідуальних програм психологічної підтримки; співпрацю з неурядовими організаціями, щоб забезпечити скоординовану та комплексну відповідь на потреби постраждалих; збір та документування порушень прав людини тощо. Узагальнено, що формально роль психологів є допоміжною, однак при більш ґрунтовному вивченні цього питання можна констатувати, що їхній вклад у процедури надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів є надзвичайно важливим. Вони забезпечують комплексну підтримку, яка має включати терапевтичні, просвітницькі, освітні, аналітичні та адвокаційні заходи, спрямовані на зниження наслідків травматичного досвіду та сприяння відновленню постраждалих. Без чіткого визначення та інтеграції їхньої ролі в загальну систему допомоги, ефективність підтримуючих дій може бути знижена.

15. Окрему увагу звернено на проблематику компенсаційного аспекту, суб'єктами забезпечення якого названо правоохоронні та судові органи, а безпосередніми реалізаторами: а) з міжнародного дискурсу, наприклад, Цільовий фонд для потерпілих при Міжнародному кримінальному суді, органи управління Міжнародного реєстру збитків, Глобальний фонд тих, хто пережили насильство; б) з національного дискурсу, наприклад, Офіс Генерального Прокурора, Міністерство юстиції, Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики.

16. Узагальнено, що попри те, що система суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів розгалужена та достатньо чітко формалізована, місце психологів у ній недостатньо визначене. Їхня участь в аналізованих процесах фактично є тіньовою, що зумовлює необхідність: а) встановлення чітких процедур і стандартів для обов'язкової участі психологів у наданні допомоги та захисту постраждалим жінкам і дівчатам; б) нормативної ідентифікації ролі психологів у цій системі, що дозволить краще координувати їхні дії з іншими суб'єктами; в) створення механізмів моніторингу та оцінки ефективності роботи психологів як елементів цієї системи з метою оптимізації підходів до процедур надання допомоги та захисту цій категорії осіб.

17. Доведено, що достатньо багато аспектів реалізації механізму надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів наразі є недопрацьованими або такими, що обмежують його функціональність. Найважливіший аспект – відсутність усталеної громадської позиції про неприпустимість толерування насильства загалом, у тому числі щодо жінок і дівчат як прорахунок в діяльності суб'єктів, уповноважених забезпечувати правопорядок і захист прав людини. Це вказує на недостатню ефективність заходів, спрямованих на зміну суспільних норм і поведінки. Актуальним у цьому контексті є продовження реалізації спільних зусиль міжнародної спільноти у векторі як формування громадської думки

(освітні та інформаційні кампанії, залучення ЗМІ до висвітлення випадків насильства та проблем, з якими стикаються постраждалі тощо), так і розвитку правових механізмів боротьби з проявами цього суспільно-небезпечного явища (наприклад, запровадження механізмів використання інформаційно-аналітичної діяльності психологів у практиці прийняття стратегічних рішень або ж створення спеціалізованих судів, які об'єднуюватимуть цивільних та військових як представників правосуддя, для розгляду справ про насильство під час збройних конфліктів (важливо, що такі суди мають бути укомплектовані фахівцями, які розуміються на психологічних та соціальних аспектах насильства)).

18. З'ясовано, що сутність терміну «взаємодія» з науково-доктринального дискурсу залежить від обрання дослідником підходу до інтерпретації її характеристик. Здебільшого дискусія зосереджена навколо визнання співіснування, комунікації, координація, кооперації і співпраці у якості рівнів чи форм її здійснення.

19. Більш актуальним названо підхід виокремлення їх як рівнів (етапів) взаємодії, що формують її концепційну сутність в інтерпретаційному аспекті. Йдеться про наявність загального терміну «взаємодія», що загалом позначає процес, який надає можливість появі взаємообумовлених рішень та вироблення спільних цілей шляхом використання навичок, ресурсів або знань усіх учасників такого процесу. По висхідній лінії, етапи її розвитку (співіснування, комунікація, координація, кооперація, співпраця) характеризують окремий блок її особливостей. Зокрема на першому етапі формується взаєморозуміння між сторонами (вони знаходять спільну мову і припускають, що в майбутньому можуть взаємодіяти без конкретизації вигової частини), другому – створюються різні види інформативного матеріалу про себе, свої цілі та плани, щоб знайти точки дотику в можливості досягнення спільних цілей; третьому – здійснюється організація спільної діяльності, визначаються механізми та процедури досягнення спільних цілей; четвертому – забезпечуються ресурсний, інформаційний та інший обмін, що є необхідним для досягнення

індивідуальних цілей учасника взаємодії; п'ятому – відбувається активна співпраця, де учасники взаємодії спільно працюють над досягненням визначених цілей, інтегруючи свої ресурси, знання та навички для забезпечення найбільш ефективного результату.

20. У контексті специфіки цього дослідження визначено, що в загальному на першому рівні має об'єктивуватись усвідомлення необхідності залучення психологів до вирішення конкретної проблеми, зокрема, наприклад, у вияві розроблення/наявності положень у нормативно-правових актах, які встановлюють вимогу/право суб'єкта надання допомоги чи захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів залучити психолога у відповідну програму. Далі активізується волевиявлення сторін щодо пошуку одне одного з боку контрагентів у цій справі. Зокрема ініціатива може бути односторонньою, де конкретна сторона пропонує залучитись до сформованого механізму реалізації цієї діяльності конкретного психолога з деталізацією причин чому це актуально/необхідно (наприклад, для виконання приписів нормативно-правових актів чи вирішення індивідуального питання, що передбачає доцільність такого залучення). На етапі координації психологи та відповідні інституції домовляються про конкретні заходи та розподіляють обов'язки у вияві розробки спільних планів дій. Після цього психологи обмінюються методиками та практиками з соціальними працівниками, медичними фахівцями та правоохоронцями або, наприклад, створюють спільні тренінгові програми. На останньому етапі реалізуються спільні попередньо обговорені підтримуючі заходи, зокрема проведення реабілітаційних програм, психологічних консультацій та юридичної підтримки, реалізація довгострокових проєктів з реінтеграції постраждалих у суспільство тощо.

21. Визначено, що необхідність забезпечення взаємодії психологів з державними та громадськими інституціями щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів вже є доведеним фактом з огляду на масштаби психологічного впливу війни на цивільне населення.

22. Проаналізовано положення Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі як нормативного документа, що визначає відповідний механізм. З'ясовано, що з погляду законодавчої доктрини рівнями взаємодії є: загальнодержавний, регіональний, локальний (місцевий). Виявлено, що питання взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації та громадськими й іншими неурядовими організаціями як національними, так і міжнародними даний Порядок не регулює. Однак міститься норма, яка дозволяє усім зацікавленим сторонам долучитись до процедур запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі без обтяжливих адміністративних перепон. Уточнено, що зазначене не слід сприймати в прямому сенсі, адже щонайменше статті 17 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII та 14 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV обмежують діяльність недержавних суб'єктів конкретними правовими рамками. У зв'язку з цим констатовано, що психологів можуть запросити для надання експертної допомоги чи консультації якщо буде йти мова про розроблення законодавчих пропозицій в частині надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів. Але це є не обов'язковою умовою, що визначено як прорахунок нормотворців.

23. В обґрунтування необхідності розробки і затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють моніторингові перевірки у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, наведено такі аргументи: а) моніторингові перевірки місць компактного поселення внутрішньо переміщених осіб та органів соціального захисту населення в Київській області не передбачають з'ясування психічного стану таких осіб та рівень ефективності наданої допомоги; б) рівень кваліфікації спеціалістів в питаннях психологічного здоров'я є низьким, адже щонайменше за 2023 рік не було подано жодної скарги з боку постраждалих. Запропоновано окремим

розділом цього нормативно-правового акту визначити механізм взаємодії суб'єктів здійснення таких перевірок із психологами та фахівцями у сфері психічного здоров'я. Окремо визначено за доцільне 1) визначити зобов'язання щодо обов'язкової участі психолога у процедурах реалізації таких перевірок; 2) розробити і прийняти Методичні рекомендації щодо проведення бесід із постраждалими особами під час здійснення моніторингових перевірок у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту (для з'ясування необхідності надання додаткової допомоги та захисту постраждалим жінкам і дівчатам від насильства під час збройного конфлікту).

24. Визначено, що має функціонувати структурний підрозділ Департаменту моніторингу рівних прав і свобод Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Зокрема Відділ додержання прав осіб, які постраждали від домашнього насильства і торгівлі людьми запропоновано переформувувати (ввести посаду штатного психолога із навичками роботи із жертвами насильства) та змінити його назву на «Відділ додержання прав осіб, які постраждали від насильства і торгівлі людьми». Основними функціями цього відділу мають бути: здійснення моніторингу додержання конституційних прав і свобод осіб постраждалих від домашнього насильства, гендерно-обумовленого насильства та насильства під час збройного конфлікту; здійснення аналізу проєктів та чинних законів і підзаконних нормативно-правових актів, розгляд в установленому порядку звернення громадян з питань щодо додержання прав осіб, які постраждали від насильства та торгівлі людьми.

25. Позитивним прикладом організованої взаємодії психологів з питань надання психологічної допомоги названо «Порядок взаємодії психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях з питань надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій», затверджений Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 липня 2023 року № 594.

26. Доведено, що зарубіжний досвід свідчить про актуальність взаємодії між усіма зацікавленими акторами, адже це допомагає у вирішенні проблем щодо надання ефективної, своєчасної допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час та після збройних конфліктів. А залучення до цих процесів фахівців з психологічного здоров'я та психологів, – значно покращує її результати. Означене є логічним, адже саме фахівці з психологічного здоров'я та психологи вміють визначати проблеми, виявляти ризики, розробляти та тестувати стратегії профілактики, а також впроваджувати та контролювати програми реабілітації. Ці навички та підходи, а також додаткові сфери знань можна розвивати та використовувати як у короткочасних стратегіях, так і в довготривалих, спрямованих на побудову тривалого миру. Для підтвердження цього тезису вказано, що наприкінці 1980-х років було створено Міжнародний центр правосуддя перехідного періоду, який об'єднав представників правничих шкіл, політичних та адміністративних акторів, економістів, істориків та психологів навколо ідеї пошуку рішень для примирення після порушень прав людини. Аналогічним чином, співпраця між психологами, фахівцями з охорони здоров'я, психіатрами, правоохоронними органами та представниками публічної адміністрації призвела до створення програми Всесвітньої організації охорони здоров'я «Здоров'я і Мир».

27. Наголошено, що взаємодія психологів з державними та громадськими інституціями щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів має також організаційний аспект в контексті вигодових результатів її здійснення. Зокрема її організація є доцільною щодо отримання фахівцями спеціальних знань, джерелом яких є практикуючий психолог. Йдеться як про університетські програми, які розширюють знання фахівців охорони здоров'я з таких тем, як права людини та міжнародне право, новітні методи дослідження, інноваційні способи збору достовірної інформації про здоров'я населення під час конфлікту та ефективні методи донесення цієї інформації (в Україні їхнє впровадження є досить проблематичним через брак фінансових ресурсів), так і спеціалізовану

підготовку для фахівців, які працюють у цій галузі (тренінги для формування професійних навичок роботи з жертвами насилля під час конфлікту, зокрема жінками і дівчатами) й самих психологів (курси підвищення кваліфікації).

28. Доведено, що робота психологів щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів не може існувати ізольовано між механізмів побудови різнорідних взаємозв'язків, зокрема і об'єднаних спільними цілями. Така взаємодія має прояв у різноманітних формах, – інформаційний обмін, обговорення (круглі столи, семінари, зустрічі для висловлення пропозицій і таке інше), консультування, реалізація спільних заходів тощо, а необхідність її організації узагальнено представляється у вигляді двох основних аспектів: а) функціональний, що забезпечує ефективне та комплексне реагування на випадки насильства (об'єднання зусиль різних суб'єктів, таких як психологи, правоохоронні органи, медичні установи та соціальні служби, для надання постраждалим своєчасної та відповідної допомоги); б) організаційний, що об'єктивує необхідність отримання фахівцями спеціальних знань, джерелом яких є практикуючий психолог (підготовку та навчання всіх залучених осіб, щоб вони могли ефективно реагувати на потреби постраждалих і надавати їм необхідну допомогу).

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ЖІНОК І ДІВЧАТ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжні моделі функціонування юридико-психологічних механізмів допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів

На попередніх етапах цього дослідження наведено приклади країн Близького Сходу, Балкан та пострадянського простору, які наприкінці 20-го століття зазнали збройного конфлікту, пережили його наслідки та почали відновлюватися. Тому нами прийнято рішення більш детально дослідити досвід цих країн в контексті застосовних моделей забезпечення функціональності юридико-психологічних механізмів надання допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів.

Слід вказати, що війна в Боснії і Герцеговині – найбільш складний, заплутаний, жорстокий та кривавий конфлікт на теренах колишньої Югославії. 18 березня 1994 року відбулося підписання першого відносно успішного мирного плану – Вашингтонської угоди. Після підписання цієї угоди боснійсько-хорватський конфлікт – принаймні, його гостра стадія – завершився. Однак лише 12 жовтня 1995 року оголошено перемир'я, тобто бойові дії в Боснії і Герцеговині завершуються [37].

За наслідками війни від 20 000 до 50 000 боснійських жінок і дітей зазнали зґвалтування, а кількість дітей, народжених внаслідок зґвалтування, становить від 2000 до 4000. Однак тільки близько 1000 осіб з тих, хто вижили, отримали або перебувають у процесі отримання певної форми відшкодування [239].

Тобто майже через тридцять років після закінчення конфлікту більшість тих, хто вижили, не отримали відшкодування й продовжують жити з фізичними та психологічними наслідками воєнних злочинів, від яких вони постраждали. Діти, народжені в результаті зґвалтування, скоєного під час конфлікту, також зазнавали стигматизації та цілого ряду перешкод. Це можна пояснити тим, що в країні досі не прийнято рішення на державному рівні, яке б дозволило всім постраждалим отримати доступ до адекватної підтримки. На додаток через відмінності в законодавстві між трьома адміністративними регіонами в Боснії та Герцеговині постраждалі повинні орієнтуватися в існуючих складних системах соціального захисту. На практиці це означає, що до постраждалих ставляться по-різному залежно від місця їхнього проживання, що може призвести до нерівності та дискримінації. У зв'язку з цим у 2019 році Комітет ООН проти катувань настійно закликав Боснію і Герцеговину створити ефективну схему відшкодування на національному рівні для забезпечення всіх форм відшкодування постраждалим від воєнних злочинів, включаючи сексуальне насильство, та прийняти рамковий закон, який чітко визначає критерії для отримання статусу постраждалих від воєнних злочинів, у тому числі сексуального насильства, і встановлює конкретні права та права, гарантовані постраждалим на всій території держави-учасниці [60; 239].

Слід зазначити, що у цій країні увага акцентується на грошовій компенсації через систему кримінального правосуддя. Означене не є дивиною, адже як зазначалось попередньо, міжнародною спільнотою активно наголошується на необхідності забезпечення правосуддя для тих, хто став жертвами такого насильства.

Нагадаємо, країнам у постконфліктний період пропонується створити органи правосуддя перехідного періоду – так звані «Комісії із встановлення істини та примирення». При чому в роботі таких комісій, у першу чергу, робиться акцент на: «... примиренні, як на процесі поліпшення стосунків, який вимагає публічного обміну правдою, вибачення та вшанування пам'яті, визнання та відшкодування завданої шкоди» [316] й окремо на зборі доказів і

розкритті інформації – як від жертв, так і від злочинців, – а не на переслідуванні осіб за минулі злочини. Цим такі комісії головним чином відрізнялися від Нюрнберзького та Токійського процесів, які переслідували нацистів після Другої світової війни [5]. Власне, досвід створення Комісій з примирення цікавий, але він є актуальним для країн, де відбувався збройний конфлікт між громадянами однієї країни, тобто для України він не зовсім доречний. Хоча створення спеціалізованих судів та правоохоронних органів, що займалися виключно злочинами, скоєними під час збройного конфлікту та відшкодуванням заподіяної шкоди потерпілим – є досить цікавим та перспективним.

Наприклад, головною метою Закону про компенсацію жертвам злочинів, що був прийнятий Генеральною Асамблеєю штату Іллінойс у 1973 році, визначалось надання допомоги для зменшення фінансового тягаря, який покладається на жертв насильницьких злочинів та їхні родини. Програма компенсації жертвам злочинів у штаті Іллінойс пропонує відшкодування до 27 000 доларів США (45 000 доларів США, починаючи з 7 серпня 2022 року) за витрати, понесені жертвами внаслідок насильницького злочину [289].

Інший приклад- Західна Вірджинія. Цей штат Сполучених Штатів прийняв законодавство (Кодекс WV §14-2A) у 1981 році, створивши програму для жертв злочинів у Позовному суді Західної Вірджинії, проголошуючи, що «основна мета уряду полягає в тому, щоб забезпечити безпеку громадян і недоторканність їх власності» [314]. Цей Закон передбачає компенсацію невинним жертвам злочинів, які зазнали тілесних ушкоджень і які понесли власних збитків у результаті злочинної поведінки. Відшкодування здійснюється в разі заподіяння шкоди від наступних видів злочинів: заподіяння тілесних ушкоджень, зловмисний напад, напад і побиття, жорстоке поводження з дитиною/розбещення, залякування, домашнє насилля, жорстоке поводження з людьми похилого віку, водіння в нетверезому стані, безрозсудне водіння, вбивство транспортним засобом (вбивство з необережності), вбивство, інші

насильницькі злочини, зокрема грабіж, сексуальне насильство, викрадення, торгівля людьми [314; 155].

Тобто компенсаційні механізми дійсно важливі. Україні не завадило б створення Фонду надання допомоги жертвам насильницьких злочинів, який займався б наданням фінансової підтримки жертвам насилля, зокрема і під час збройних конфліктів. На нашу думку, його фінансування може бути змішаним, – як за рахунок державних коштів, так і за рахунок конфіскованих активів винних у вчиненні таких злочинів.

Повертаючись до розгляду досвіду Боснії і Герцеговині, важливо вказати, що означена система є не надто дієвою, адже, наприклад, тільки через 20 років жертва, що пережила зґвалтування, нарешті отримала компенсацію. Йдеться про те, що після пережитого акту насильства у 1992 році «особа» чекала на відправлення правосуддя і тепер зазначає: «Через стільки років вже була втрачена надія. Домагаючись справедливості, було подано чисельну кількість заяв і тільки через 20 років кривдника засудили, відправили до в'язниці, наказали виплатити компенсацію. Хоч сума і є мінімальною, для мене це важливо, адже це принаймні допоможе мені позбутися страждань, пережитих за цей період». Також, за словами жертви, їй було важливо, що під час суду була надана комплексна підтримка як зі сторони родини, так і національної публічної адміністрації (наприклад, була надана безоплатна правова допомога від Міністерства юстиції), яка всіляко сприяла роз'ясненню всіх прав та можливостей, що є гарантованими для постраждалої [182].

За переконанням «TRIAL International» (неурядова організація, яка бореться з безкарністю за міжнародні злочини та підтримує жертв у їхньому прагненні до справедливості), цей досвід яскраво ілюструє, наскільки важливою є безкоштовна правова допомога для постраждалих. Для того, щоб цей вид підтримки повноцінно служив своїй меті, організація відзначила необхідність того, щоб Міністерство юстиції Боснії та Герцеговини належним чином укомплектувало та розробило порядок взаємодії з судовими установами [182].

Окрім того, фахівці TRIAL International наголошують [182], що психіатрична експертиза шкоди, заподіяної потерпілим, має бути плановою, а органи досудового розслідування повинні перевіряти фінансовий стан винних/обвинувачених, щоб належним чином оцінити можливість забезпечення позову та полегшити подальше стягнення присуджених компенсацій. Причому у ситуаціях, коли стягнення компенсації, попри всі вкладені зусилля є неможливим через неплатоспроможність винного, держава повинна, відповідно до міжнародних стандартів, взяти на себе відповідальність за виплату присудженої суми.

Важливо, що Боснійська влада постійно наполягає на необхідності рухатися далі та забути про жорстокість війни, але, приймаючи таке ставлення, вони нехтують правами та потребами багатьох тих, хто вижив [183]. Тим не менш, 14 липня 2022 року округ Брчко Боснії та Герцеговини прийняв закон про цивільних жертв війни з новаторським нововведенням, яке юридично визнає дітей, народжених внаслідок сексуального насильства під час війни («діти, народжені війною»). Зазначимо, що до цього тільки Норвегія та Колумбія визнавали та виплачували компенсацію дітям, народженим під час війни, через встановлені законодавчі приписи [246].

Окрім того, в Боснії та Герцеговині створено інститут «довіреної особи» при Центрах прав жінок (це правозахисна організація жінок, що надає послуги, які включають «особу, якій довіряють» в рамках регіональної програми «ООН Жінки» з припинення насильства щодо жінок «Запровадження норм, зміна думок», що фінансується Європейським Союзом [167]). Ця послуга пропонується як частина безоплатної правової допомоги, яка складається з ініціювання та посередництва від імені жінок, які зазнали насильства, їхніх інтересів при взаємодії з установами, які є частиною системи захисту від насильства. Роль довіреної особи полягає в тому, щоб забезпечити ефективне представництво прав та інтересів жінок, які повідомили про насильство, на всіх розглядах. За допомогою довіреної особи жінки, які пережили насильство, мають легший і швидший доступ до закладів і більше підтримки у захисті своїх

прав [167]. «Ми тут для жінок, які звертаються до нас. Наша безпосередня робота з жінками та судовою системою у справах про сексуальне та гендерне насильство змусила нас повірити в необхідність запровадження інституту «довіреної особи» в законодавстві. Якщо жінка повідомляє про будь-яку форму насильства і звертається до суду, її інтереси представляє лише прокуратура. У головних інтересах прокуратури – засудити злочинця. Поза судом нікого не цікавить, що їй потрібно і які її права. Ніхто не представляє її справжніх інтересів» [167], – заявила Меліха Сендич, що є головою Центру прав жінок.

Необхідно зазначити, що попри патріархальні устої, Боснія і Герцеговина зробили рішучі кроки до впровадження інституту «довіреної особи». Одна з поправок до Закону про захист від домашнього насильства суб'єкта Федерації Боснії та Герцеговини [199], яка передбачає інститут «довіреної особи», була одноголосно ухвалена Палатою представників парламенту Федерації Боснії та Герцеговини у січні 2021 року. 29 липня 2021 року Палата народів парламенту прийняла поправки до Закону про захист від домашнього насильства, які гарантують право жінок, які зазнали насильства, призначати «довірену особу», яка буде присутня на всіх розглядах і діях, пов'язані зі справою [167].

Відповідно, досвід цієї країни переконливо свідчить, що всі учасники залучені до процесу надання допомоги та захисту жертвам сексуального насильства мають діяти скооперовано, одночасно реалізовувати усі рівні цього механізму, самовіддано працювати над досягненням результату. У контексті захисту прав жінок і дівчат, постраждалих від насильства під час збройного важливо йти на випередження, адже доведеться постфактум вирішувати питання, які могли не виникнути взагалі.

Щодо перейняття Україною досвіду функціонування юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, а також рекомендацій щодо оптимізації його функціональності можна зазначити про актуальність:

1) створення національної схеми компенсацій для всіх постраждалих від воєнних злочинів, включаючи сексуальне насильство (не обмежуючись аспектом проміжних компенсацій);

2) прийняття рамкового закону, що визначає права та статус постраждалих з диференціацією за ознаками статі та віку;

3) забезпечення повного представництва інтересів постраждалих з боку «довірених осіб» (на нашу думку, така особа має бути якщо не професійним психологом, то хоча б обізнаною у питаннях психологічної підтримки та окремо – правової допомоги);

4) запровадження процедур проведення обов'язкових психіатричних експертиз для оцінки шкоди, заподіяної потерпілим, з метою належного забезпечення позовів;

5) взяття на себе державою відповідальності за виплату компенсацій у разі неплатоспроможності винних;

б) розробки порядків взаємодії органів юстиції з судовими установами у процесі забезпечення реалізації права на безоплатну правову допомогу постраждалим.

Далі аналізу слід піддати досвід Вірменії, яка також неодноразово перебувала у стані збройного конфлікту.

Власне, у часи «перебудови» на тлі підйому національних рухів до здобуття незалежності Вірменська Радянська Соціалістична Республіка та Нагірно-Карабахська автономія підписали спільну постанову про об'єднання, а у 1991 році повідомили про створення Нагірно-Карабахської республіки (фактично контрольованої Вірменією). Однак цей акт Азербайджан визнав незаконним, що стало приводом до подальшої війни. Бойові дії тривали до 1994 року і фактично завершилися перемогою Вірменії, яка окупувала сім прилеглих до Нагірного Карабаху районів. Сам регіон отримав самостійність, яку міжнародна спільнота так і не визнала [56]. Наприкінці вересня 2020 року знову відновилися повномасштабні дії після взаємних обвинувачень щодо порушення перемир'я. Цього разу Азербайджан, який за останні роки переоснастив армію,

фактично за півтора місяці завдав важкої поразки Вірменії та карабаським підрозділам. У відповідь на кризову ситуацію були, створені юридико-психологічні механізми допомоги жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту, які базуються на досвіді організацій із захисту прав жінок [34, с. 31].

Більшою мірою йдеться про діяльність громадської організації «Кризовий центр сексуального насильства», який був заснований ще у 2008 році [34, с. 31]. Детальний аналіз діяльності зазначеного центру щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів дає змогу виокремити наступні їх складові:

- телефонна лінія реагування – організація першою в країні, ще у 2008 році організувала гарячу лінію, яка працювала для реагування на випадки сексуального насильства над жінками, що забезпечило можливість для жінок звернутися за допомогою та порадами у випадках насильства;

- формування коаліції – з 2020 року «Кризовий центр сексуального насильства» почав активно співпрацювати з іншими жіночими правозахисними організаціями, утворивши Коаліцію для припинення насильства щодо жінок у Вірменії, це дозволило об'єднати зусилля для ефективного захисту прав жінок і боротьби з насильством;

- стратегія діяльності на основі даних – Центр використовує зібрані дані для розробки стратегії діяльності, яка включає три основні етапи: мобілізація, активне втручання та підтримка, стабілізація та реабілітація, це допомагає організації надати ефективну допомогу та захист жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства.

Таким чином, створений механізм сприяє не лише реагуванню на випадки насильства під час збройних конфліктів та його запобіганню, а також допомагає жінкам і дівчатам в процесі відновлення після травматичних подій. Відповідно, в контексті досвіду Вірменії для України актуальним є розширення спроможностей коаліцій, спрямованих на припинення насильства щодо жінок.

Наступна країна для аналізу – це Грузія. «П'ятиденна війна», «Серпнева війна», «Війна 888» – так називають конфлікт (російська агресія проти Грузії), що виник у серпні 2008 року. Прикметно, що обидві сторони уникали називати цей конфлікт війною. Грузія попервах казала про «наведення конституційного ладу на території Південної Осетії», а росіяни, коли вдерлися на територію Грузії, заявляли про «операцію з примушенням до миру». На той момент у Грузії були два заморожені конфлікти: на території так званої Південної Осетії та Абхазії. І розмороження пішло по обох напрямках, але більш агресивні бойові дії почалися саме в Південній Осетії [151]. Після закінчення бойових дій, основний тягар надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту, як і в більшості інших країн, несли громадські організації та неурядові установи.

Наприклад, Жіночий фонд Сухумі – це організація для надання допомоги внутрішньо переміщеним жінкам, що була заснована в 1997 році та розташована в містах Кутаїсі та Тбілісі. Робота фонду спрямована на просування гендерної рівності та прав внутрішньо переміщених /жінок, які постраждали від конфлікту, розширення їхньої ролі в політичному та соціальному житті та залучення їх до процесів прийняття рішень щодо їхнього життя та мирного врегулювання конфліктів у Грузії [34, с. 36].

Наразі діють наступні механізми для підтримки жертв насильства у Грузії:

Юридичні та інституційні	Медико-психологічні
Обмежувальні приписи, видані поліцією на основі процедур оцінки ризиків	Правила охорони здоров'я щодо документування випадків насильства щодо жінок, у тому числі домашнього насильства
Охоронні приписи, видані судами	Стандартні операційні процедури для працівників первинної медичної допомоги, які мають реагувати на випадки насильства щодо жінок та жертв, документувати та направляти їх
Електронний моніторинг злочинців	Консультаційна гаряча лінія «116 006», яка надає інформацію вісьмома

	різними мовами жертвам насильства щодо жінок
Служба координатора щодо роботи зі свідками та потерпілими при прокуратурі	П'ять державних притулків у різних місцях (тобто Тбілісі, Батумі, Горі, Кутаїсі та Сігнагі), які надають безкоштовне цілодобове розміщення та юридичну, психологічну та медичну допомогу жертвам насильства щодо жінок
Департамент захисту прав людини Міністерства внутрішніх справ, який відповідальний за моніторинг якості розслідувань насильства щодо жінок	Сім кризових центрів у різних регіонах (тобто Тбілісі, Горі, Марнеулі, Кутаїсі, Озургеті, Телаві та Зугдіді), які надають правову, психологічну та медичну допомогу жертвам насильства щодо жінок
Програми корекції поведінки злочинців	Доступне державне фінансування основних послуг, необхідних жертвам сексуального насильства
Звіти «Femicide Watch», підготовлені Офісом державного захисника Грузії	Сеанси терапії з психологами: групова або індивідуальна психологічна терапія, включаючи сеанси арт-терапії
Уніфікований номер телефону екстреної допомоги «112», що доступний цілодобово	Робота з парами – сеанси щодо зміни поведінки винних на ранньому етапі: парам, які переживають сімейні конфлікти, виявленим у ході зустрічей із психологом та юристом або шляхом анонімного анкетування, пропонуються спеціальні сеанси [34, с. 39]
Мобільний додаток «112» із вбудованою функцією чату та кнопкою SOS	
Центр цифрових ресурсів для постраждалих від домашнього насильства [198] (онлайн-платформа)	

Таблиця 3. Складена на підставі офіційних звітів ООН[254; 213; 173]

Необхідно відмітити, що створення цифрової платформи, де розміщена інформація про усі ресурси для постраждалих від домашнього насильства в Грузії (<https://sosfsokhumi.ge/>), на нашу думку, є дуже інформативною та корисною. Наприклад, на цій платформі міститься інформація про нормативно-

правову базу (по роках та місяцях); зібрана статистична інформація щодо домашнього насильства; статистика виданих обмежувальних та заборонних приписів, які були винесені у справах про домашнє насильство; дані служби координації свідків і потерпілих про їх участь у справах щодо сімейних злочинів; статистика бенефіціарів притулку для жертв насильства; статистика Консультаційної гарячої лінії для постраждалих від насильства; статистика бенефіціарів дитячих будинків; карта індикаторів ризику домашнього насильства.

Отже, сайт «Цифровий ресурсний центр для надання послуг жертвам насильства», створений Жіночим фондом «Сухумі» за підтримки канадського «Фонду рівності», сприяє обізнаності про механізми протидії насильству над жінками та домашньому насильству, що в свою чергу веде до покращення надання усіх видів послуг для захисту жертв та їх доступності.

Побічно зазначаючи про Сирію, вбачаємо за необхідне піддати аналізу й досвід цієї країни щодо досліджуваних питань, однак з розумінням того, що ця країна навряд чи може вважатись такою, що пережила збройний конфлікт та поступово відновлюється від його наслідків.

Власне, у період з березня 2011 року по березень 2024 року офіційно зафіксовано смерть щонайменше 16 442 жінок (дорослих жінок) від рук сторін конфлікту в Сирії, у тому числі 11 999 жінок, убитих силами сирійського режиму, які відповідають за 73% всіх випадків позасудового вбивства жінок, що додатково підтверджує, що сирійський режим навмисно вбивав жінок. Тим часом російські війська вбили 983 жінки, тоді як ІДІЛ вбили 587 жінок. Крім того, HTS відповідальний за 82 смерті жінок, тоді як усі угруповання озброєної опозиції (SNA) вбили 886 жінок. Нарешті 117 жінок було вбито SDF, 658 – силами Міжнародної коаліції під проводом США, а 1070 – іншими сторонами [258].

Й загалом протягом десятиліть у Сирії було поширене сексуальне та гендерне насильство як у державній, так і в приватній сферах, а збройний конфлікт, з огляду на зазначене, погіршив ситуацію. Протягом усього

конфлікту сирійські жінки та дівчата зазнавали різних видів насильства, таких як позасудові вбивства, свавільні арешти, тортури, страти, примусові зникнення, сексуальне насильство, примусове переміщення, облога та відмова в медичному обслуговуванні та основних послугах.

Нами було з'ясовано, що в Сирії ефективний захист жінок від насильства є обмеженим, а правозастосування або слабким, або взагалі відсутнім. Наприклад, попри те, що законодавство Сирії передбачає кримінальну відповідальність за зґвалтування та сексуальне насильство над жінками, чоловіками та дітьми, Уряд не забезпечує ефективного виконання закону. Крім того, сирійське законодавство пом'якшує або призупиняє покарання у випадках, коли злочинець одружується з жертвою. Також існують обмежені механізми, які доступні жінкам для подання скарг. Відсутність правоохоронних органів, у тому числі механізмів судового захисту, дозволяє винним діяти безкарно. Ба більше, загальне беззаконня призвело до зниження ефективності існуючих механізмів соціального захисту серед сирійських громад. У районах, контрольованих недержавними збройними групами, офіційні системи правосуддя або не існують, або, як повідомляється, жінки та дівчата їм не довіряють [310]. Тому Сирійська мережа з прав людини (мовою оригіналу – SNHR) [260] регулярно проводить різні дослідження та публікує аналітичні звіти з рекомендаціями щодо покращання ситуації з наданням допомоги та захисту сирійським жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства.

Так дослідження [271; 277], які були проведені серед сирійських жінок-біженок, а також на основі взаємодії з іншими місцевими та міжнародними неурядовими організаціями і постачальниками медичних послуг свідчать, що безліч факторів (тобто мікросистемних, екзосистемних та макросистемних) впливають на ефективність наданої допомоги. Стратегії, орієнтовані на внутрішньо-індивідуальний рівень, покладають відповідальність на постраждалих, тоді як з екологічної точки зору рекомендується, щоб вони були спрямовані на виклик існуючій динаміці влади в соціальних відносинах і нормах. Тобто при побудові будь-яких моделей юридико-психологічної

допомоги жінкам та дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту необхідно використовувати комплексний підхід до розуміння здоров'я, а також поведінки цих жінок, одночасно розширюючи варіанти втручань.

Необхідно зазначити, що більшість жінок, які стали жертвами насильства, покладаються на допомогу довірених членів родини та друзів, як-от матері, сестри, сусіди та друзі, які, на їхню думку, можуть дати зрілу пораду. Якщо говорити про державні механізми, то загальні стратегії подолання включають уникнення або послаблення насильства та тимчасову реабілітаційну ізоляцію. Для пошуку послуг жінки та дівчата в першу чергу звертаються до «безпечних просторів» (мовою оригіналу – «Safe Spaces»), а в деяких випадках – до інших центрів та медичних закладів [160]. Жінки та дівчата часто вважають «Safe Spaces» своїм єдиним притулком, місцем, де вони можуть відчувати себе в безпеці, не боячись засудження, стигматизації чи відплати за відстоювання своїх прав або розмову про свій досвід. Ці місця є ключовими для пом'якшення стресу та тиску, підвищення обізнаності про їхні права та культивування впевненості в собі, різних навичок щодо користування соціальними мережами.

Окрім збільшення кількості безпечних просторів, існує заклик до активізації заходів із підвищення обізнаності, а також залучення чоловіків і хлопців до обговорення заявленої проблеми. Жінки та дівчата, які шукають юридичних послуг, стикаються з такими перешкодами, як соціальна неприйнятність, помста з боку кривдників, недовіра до правової системи, недостатнє розуміння з боку влади, тривалість процесу та безкарність винних. Наприклад, у деяких регіонах Сирії жінки та дівчата не можуть потрапити до суду без супроводу чоловіків, що ще більше заважає їм відновити справедливість.

Спираючись на екологічний підхід відомої дослідниці Хайзе [227], який вона використала для концептуалізації насильства над жінками, на нашу думку, будувати моделі допомоги необхідно враховуючи наступні рівні\фактори: 1) внутрішньо-індивідуальний рівень, або особиста історія людини, яка впливає

на її поведінку щодо здоров'я; 2) на рівні мікросистеми, або безпосередній контекст людини, такий як взаємодія з друзями, родиною та партнерами; 3) на рівні екзосистеми, яка в даному випадку включає всі формальні та неформальні інституції, які впливають на здоров'я жінок взагалі та жінок-біженок – зокрема, як-от умови роботи, соціальні мережі, міжнародні мережі ООН та система гуманітарної допомоги, поліція та політика; 4) на рівні макросистеми, яка представляє погляди, що переважають у культурі конкретної країни представниками якої є жінка чи дівчина та де перебуває [277].

Таким чином, використання соціально-екологічної моделі допомагає нам зрозуміти, що насильство щодо жінок і дівчат не відбувається в соціальному та культурному вакуумі. Йдеться про соціальну несправедливість, а не лише про окрему кривду, коли суспільство в цілому, від мікрорівня до макрорівня, робить такі дії можливими та навіть прийнятними.

Отже, дослідження досвіду країн, що пережили збройні конфлікти, а також зусилля світового співтовариства щодо подолання наслідків таких конфліктів щодо формування моделей з надання юридико-психологічної допомоги жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства свідчать про наступні тенденції, які ілюструють життєвий досвід жінок: перша стосується змінених умов життя жінок під час збройного конфлікту та вимушеної міграції; друга – наслідків для здоров'я, які відчувають жінки, коли вони потрапляють у складну та критичну ситуацію; третя – ресурсів і стратегій, які підвищують стійкість і силу цих жінок.

Наявність соціальної підтримки сприяла підвищенню стійкості, тоді як відсутність соціальної підтримки сприяла психологічному стресу та соціальному відчуженню жінок та дівчат, що пережили насильство під час та після збройного конфлікту. Це дослідження підтвердило, що соціальна підтримка може мати захисний ефект під час війни та покращити психічне здоров'я біженців. Створення інституту «довіреної особи» в Боснії та Герцеговини це довело. Деякі дослідження також продемонстрували багатообіцяючі результати групових психосоціальних втручань [243; 272].

Жінки беруть участь у соціальному супроводі, який передбачає емоційну, інформаційну та інструментальну підтримку. Цікаво, що найчастіше жінки користувалися підтримкою з боку однолітків, тобто вони надавали та отримували підтримку від жінок у подібних ситуаціях, як вони самі. Окрім соціальної підтримки, жінки також черпали силу у вірі та релігії, щоб витримати труднощі, з якими вони стикаються під час збройних конфліктів та вимушеної міграції. Згідно з проведеними дослідженнями[224; 217], релігія використовується багатьма біженцями для полегшення подолання психологічного стресу. На нашу думку, соціальна підтримка та віра можуть мати для жінок і дівчат як індивідуальні потенційні позитивні ефекти, так і колективні. Крім того залучення жінок із досвідом пережитого насильства під час збройних конфліктів та/або вимушеної міграції також дасть позитивний результат у програмах допомоги та відновлення.

Таким чином, проведений аналіз доречно узагальнити до наступного:

1) вітчизняні державні установи мають ефективніше співпрацювати з неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, які займаються підтримкою жінок і дівчат, постраждалих від насильства, адже окрім правової та психологічної допомоги означені суб'єкти є результативним інструментом для захисту прав потерпілих на міжнародному рівні;

2) необхідно прийняти спеціалізоване законодавство, яке б чітко визначало права та статус постраждалих від насильства під час збройних конфліктів, включаючи положення про забезпечення психологічної та правової підтримки, а також механізми для відшкодування збитків;

3) забезпечення повного представництва інтересів постраждалих з боку «довірених осіб» має бути реалізованим у найближчій перспективі, адже відсутність у постраждалих можливості бути обізнаними щодо усіх правових та соціальних питань не має бути перешкодою для отримання належної допомоги та захисту.

Отже, ситуація в світі з надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних

конфліктів досі є доволі складною та неоднозначною. Попри наявність значної кількості напрацьованого досвіду, ще багато роботи попереду щоб розробити уніфікований юридико-психологічний механізм, що буде практично результативним. Однак Україна, враховуючи міжнародний досвід та специфіку власного контексту, може розробити ефективні механізми підтримки постраждалих, що включають комплексні правові, психологічні та соціальні заходи.

3.2. Напрями вдосконалення процедур надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні

У підсумок проведеного дослідження логічно узагальнити, що ситуація в Україні з надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів потребує комплексної уваги. Йдеться як про мобілізацію правозахисних рухів, так і оптимізацію діяльності публічної адміністрації.

Нагадаємо, що крім Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та другого Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року в національному законодавстві відсутні програмно-стратегічні документи, які б встановлювали нормативно-правові засади надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства в умовах та після збройного конфлікту. Попередньо нами обґрунтовано необхідність прийняття спеціалізованого законодавства, яке б чітко визначало права та статус постраждалих від насильства під час збройних конфліктів, включаючи положення про забезпечення психологічної та правової підтримки, а також механізми для відшкодування збитків.

Варто вказати, що першим кроком для означеного має бути визнання необхідності стратегічного планування розвитку основ державної політики щодо захисту жінок і дівчат, що стали жертвами насильства під час збройного конфлікту. Уточнимо, що означена політика має нормативну основу для функціональності. Наразі вона спрямовується на забезпечення її єдності у дискурсі досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Безпосереднє її втілення має прояв виконанням операційного плану Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року», яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р, норми якого прагнуть встановити панування вільності жінок і чоловіків від насильства загалом, однак особливо – у період наявності воєнних дій та збройного конфлікту, а також постконфліктного відновлення [5].

Втім, системний характер проблем, що стримують ефективність політики протидії гендерно-обумовленого насильства, підтвердили результати глибинних інтерв'ю з регіональними фахівцями, які представляли різні інституційні сектори. Нові виклики, зумовлені розгортанням військового конфлікту та формуванням контингентів внутрішньо переміщених осіб, лише призвели до подальшого загострення прогалин в цій сфері. Серед основних інституційних проблем: неналагоджена система координації діяльності та співпраці між фахівцями різних секторів; відсутність регулярного обміну інформацією та єдиної системи обліку випадків гендерно-обумовленого насильства; висока плинність кадрів та нестача кваліфікованих фахівців у сфері протидії гендерно-обумовленому насильству; залишковий принцип фінансування відповідних заходів. Поширення проявів гендерно-обумовленого насильства в суспільстві зумовлюється й недостатнім врахуванням гендерних компонентів в системі освіти, відсутністю цілісної системи виховання та підготовки молоді до дорослого життя [21].

Оцінка потреб щодо вдосконалення політики з протидії гендерно-обумовленого насильства дозволила окреслити ряд рекомендацій:

реформування інституційного середовища (остаточне приведення вітчизняного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами; посилення покарання для кривдників; законодавче закріплення ізоляції кривдника від постраждалих у випадку домашнього насильства, у тому числі розширення застосування захисних приписів); розвиток спроможності мультисекторальних надавачів послуг (посилення міжвідомчої функціональної координації; створення єдиної інформаційної бази обліку випадків гендерно-обумовленого насильства з метою своєчасного перенаправлення постраждалих між сервіс-провайдерами; підготовка кваліфікованих фахівців у сфері протидії гендерно-обумовленого насильства, зокрема кризових психологів); вдосконалення системи підтримки постраждалих від гендерно-обумовленого насильства (розширення мережі провайдерів соціальних та психологічних послуг та забезпечення їх доступності на місцевому рівні; державна підтримка неурядових та громадських організацій, що надають підтримку постраждалим від гендерно-обумовленого насильства); розвиток інформаційних кампаній для груп підвищеного ризику за допомогою реалізації програм з підвищення обізнаності населення (планування безпеки; підтримка цілодобових гарячих ліній на регіональному рівні; заохочення практики звернень по психологічну та соціальну допомогу) та виховної роботи з неблагополучними сім'ями та вразливими категоріями населення. Окрему цільову групу посиленої соціальної та психологічної підтримки мають становити сім'ї демобілізованих військових, що повертаються до мирного життя. В умовах поточного конфлікту особлива увага має приділятися попередженню будь-яких форм насильства по відношенню до цивільного населення, недопущення проявів упередженого ставлення щодо внутрішньо переміщених осіб та підтримці їх повноцінної інтеграції до приймаючих громад [21].

Окрім того, у зв'язку із збільшенням кількості гендерно-обумовленого насильства, у тому числі домашнього насильства з боку військовослужбовців, які повертаються з війни, необхідно проводити інформаційні кампанії та збільшувати кількість місць в притулках для постраждалих з дітьми, а також

посилити координацію всіх залучених служб та структур для якісного реагування на випадки домашнього насильства.

Зазначимо також, що за рекомендаціями «ООН Жінки» має бути налагодженою постійна співпраця між органами влади та сервіс-провайдерами. Відповідні міністерства та відомства мають готувати, спільно з працівниками закладів допомоги та правозахисниками, реалістичні рекомендації, інструкції та директиви. Важливо, щоб у порядках та рекомендаціях визначалися ключові компоненти послуг, що надаються працівниками закладів допомоги та методами надання послуг, з метою сприяння доступу жінок і дівчат до якісної допомоги та підтримки. Положення про заклади допомоги жінкам можуть гарантувати факт того, що послуги для задоволення потреб жінок та їхніх дітей є доступними, належним чином забезпеченими ресурсами та відповідним чином погодженими з основними керівними принципами [148, с. 27-28].

Маємо вказати й про те, що через збільшення навантаження на працівників і волонтерів феміністичних і жіночих організацій та груп, можливість вторинної травматизації, коли фахівець працює та співчуває багатьом постраждалим, а також через небезпеки для життя, пов'язані з частими обстрілами, для багатьох активістів існує велика загроза вигорання. Тому необхідно передбачити та впровадити (у тому числі в проєктних заявках) на рівні організацій та індивідуальних рівнях формальні та неформальні практики профілактики вигорання, інформування про травму війни та самодопомогу, психічне здоров'я та професійну допомогу активістам якщо це необхідно. Дуже важливо організувати простір і безпечні можливості для феміністичної підтримки, солідарності, рефлексії, комунікації та вироблення стратегій, а також нетворкінгу між активістами як всередині країни, так і за кордоном; ініціювати та підтримувати регулярні онлайн та офлайн зустрічі для активісток та феміністок – це важливо для осмислення нових викликів, солідарності та підтримки [266].

Вирішення означених питань має знайти відображення у межах Стратегії надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства

під час та після збройного конфлікту, яка має окреслювати основні напрями роботи та першочергові завдання, спрямовані на забезпечення захисту та підтримки постраждалих, а також встановити необхідність: 1) прийняття спеціальних та оптимізації положень нині чинних законодавчих актів у сфері захисту прав жінок і дівчат, постраждалих від насильства; 2) розширення меж і обсягів міжсекторальної взаємодії у цій сфері; 3) забезпечення належного фінансування заходів її реалізації; 4) розробки програм підвищення обізнаності про проблему насильства, її наслідки та доступні ресурси допомоги тощо.

Окремо зазначимо, що програми психологічної підтримки та реабілітації повинні бути невід'ємною частиною цієї Стратегії, її основою та ключовим елементом. Йдеться зокрема про а) створення центрів психологічної підтримки та реабілітації або оптимізацію діяльності сервіс-провайдерів в контексті розширення обсягів та методик надання ними реабілітаційних послуг; б) навчання та підвищення кваліфікації психологів, соціальних працівників, медичних працівників та інших спеціалістів, які працюють з постраждалими; в) розробку програм реінтеграції та соціалізації постраждалих; г) створення механізмів довгострокової підтримки.

Важливо, що положення Стратегії мають чітко ідентифікувати та диференціювати види насильства, з якими стикаються жінки і дівчата під час та після збройного конфлікту. Причому особлива увага має бути зосереджена на протидії і ліквідації наслідків сексуального насильства.

В обґрунтування зазначеного слід вказати, що за статистичними даними з початку повномасштабного вторгнення Офісом Генпрокурора України станом на 2023 рік зафіксовано 231 злочин сексуального насильства під час воєнного конфлікту. Окупанти гвалтують усіх: дітей, жінок, чоловіків та літніх людей. Офіційні цифри жахаючі: 149 жінок, 82 чоловіків, з них 13 неповнолітніх, з яких 12 – дівчата та один хлопчик, на очах якого вчиняли насильство над його матір'ю. Найменша дівчинка – 4-х років. Найстарша постраждала – пенсіонерка 82-х років [137]. Вже у 2024 році ці цифри зросли в загальному до 296 фактів такого злочину. Зокрема стосовно чоловіків – 107, а жінок – 179 фактів

сексуального насильства. Виявлено також ще дві жертви-дівчинки. Найбільша кількість фактів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, наразі зафіксована у Херсонській області – 89 фактів, у Донецькій області – 75 фактів, у Київській області – 57 фактів. Відповідно у Харківській області зафіксовано – 33 факти, у Запорізькій області – 19, у Чернігівській області – 8, в Луганській області – 3, у Миколаївській області – 10, у Сумській області – 2 [2].

Означене свідчить про те, що проблема сексуального насильства під час нинішнього збройного конфлікту є надзвичайно актуальною і потребує негайного вирішення на всіх рівнях.

Вартого уваги є проєкт «Вистоїмо разом. Вдосконалення системи підтримки постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною», який має на меті створення системи, яка ґрунтуватиметься на законодавчій базі щодо реагування на сексуальне насильство, пов'язане з війною, добре налагодженій системі співпраці, взаємодії та перенаправлення між інституціями, а також на спроможності ключових сторін надавати цільову підтримку постраждалим [19]. Його втілює Український жіночий фонд у партнерстві з громадською організацією «Ла Страда-Україна» та Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» за підтримки Офісу віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції й апарату Уповноваженої з питань гендерної політики [126]. За задумом судді, поліцейські, а також представниці та представники інших інституцій, які працюють з постраждалими від сексуального насильства, пов'язаного з війною; громадські організації, які представляють постраждалих або працюють з ними; юристки та юристи, законодавчі органи мають об'єднати зусилля задля: 1) розбудови потенціалу ключових зацікавлених сторін для надання цільової підтримки постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з війною; 2) створення ефективної системи запобігання та реагування на таке насильство на регіональному рівні; 3) сприяння розвитку нормативно-правової бази з питань реагування на сексуальне насильство, пов'язане з війною, та адвокування її прийняття [19].

Важливо, що сексуальне насильство внаслідок війни не врегульоване національним законодавством. Всі, хто потерпів від цього явища, отримують допомогу, фактично, як особи, постраждалі від домашнього насильства, тому що іншого механізму в державі нема. Однак вже підготовлено законопроект «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації», який був поданий на розгляд Верховної Ради України народною депутаткою М. Бардіною. Він передбачає нормативне визначення сексуального насильства внаслідок війни і те, що Національна соціальна сервісна служба України буде органом, який надаватиме статус особи, постраждалої від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Важливо також, що наразі в Україні є 855 служб, які надають допомогу постраждалим від цього виду злочину, а необхідно контролювати їхню діяльність, здійснюючи перевірки та надаючи методичну підтримку для того, щоб їхні послуги були якісними, своєчасними та ефективними [77].

Відповідно до пояснювальної записки законопроект спрямований на визначення на законодавчому рівні правового статусу осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України, та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, а також правових основ надання їм невідкладних проміжних репарацій. Для досягнення поставленої цілі проектом Закону, зокрема, пропонується: 1) дати визначення таким термінам, як «захист прав осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України», «невідкладна компенсація», «невідкладні проміжні репарації», «постраждала особа», «сексуальне насильство, пов'язане зі збройною агресією Російської Федерації проти України» тощо; 2) встановити принципи реалізації права на невідкладні проміжні репарації та захисту прав осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, і членів сімей загиблих (померлих) таких осіб; 3) створити Комісію з розгляду питань, пов'язаних з

визнанням осіб постраждалими, яка прийматиме рішення про визнання або відмову у визнанні особи такою, що постраждала від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України; надає невідкладну компенсацію; 4) закріпити процедуру подання заяви про визнання постраждалою особою або членом сім'ї загиблої (померлої) постраждалої особи; 5) визначити, що право на визнання постраждалою особою в межах дії цього Закону, мають особи, які зазнали сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та діти, народжені внаслідок сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України. Також законопроектом передбачається, що постраждала особа має право на невідкладні проміжні репарації. Крім того, проектом Закону пропонується призначати постраждалим особам невідкладну компенсацію у розмірі, визначеному Кабінетом Міністрів України. При цьому законопроектом встановлюються випадки призначення підвищеного розміру невідкладної компенсації [119].

З огляду на попередньо висвітлений матеріал, положення зазначеного законопроекту є прогресивними, логічними та відповідними міжнародним стандартам захисту прав людини. Вони сприяють створенню належного правового базису для підтримки та захисту жінок і дівчат, які постраждали від сексуального насильства під час збройного конфлікту, а включення дітей, народжених внаслідок сексуального насильства, до переліку осіб, які мають право на визнання постраждалими, є важливим гуманітарним аспектом, який досить тривалий час нівелюється іншими країнами.

Й загалом, положення законопроекту, на перший погляд, є продуманими та структурованими, що створює основу для ефективного впровадження механізмів захисту та підтримки постраждалих осіб. Однак є кілька важливих застережень. Зокрема оцінку того, мало чи ні місце згвалтування, примушували чи ні особу до зайняття проституцією, до примусової вагітності чи стерилізації та інших незаконних дій сексуального характеру, повинні надавати відповідні органи досудового розслідування та суд за результатами об'єктивного та

всебічного дослідження тих чи інших доказів, а не запропонована до створення Комісія. Окрім того, важливо забезпечити взаємозв'язок означених питань з кримінально-процесуальним законодавством в аспекті застосування єдиних підходів щодо визначення осіб постраждалими/потерпілими від будь-яких злочинів та встановлення їм відповідного статусу, оскільки відповідно до Кримінального процесуального кодексу України підставою для визнання людини потерпілою є подача заяви про скоєння стосовно нього кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [119].

Відповідно основна проблема законопроекту – як Комісія, утворена при Міністерстві соціальної політики України, яке не має фахівців у відповідній сфері, по суті встановлюватиме факт вчинення проти особи злочину. За усталеною практикою для встановлення такого факту недостатньо навіть досудового розслідування, оскільки після його проведення відповідна справа ще повинна слухатися в суді. Враховуючи зазначене, сумнівною видається пропозиція щодо надання статусу постраждалої особи та здійснення відповідних виплат фактично за заявницьким принципом [119].

Вирішення цієї проблеми, на нашу думку, полягає у налагодженні співпраці між органами досудового розслідування та судьями. Власне Комісія може виступати в ролі допоміжного органу, який забезпечує координацію та підтримку, але остаточне рішення про визнання факту злочину повинно прийматися в рамках кримінально-процесуального законодавства. Сама ж Комісія має виступати у ролі експертного суб'єкта, що забезпечує всебічний аналіз та оцінку ситуацій, з якими стикаються постраждалі особи. Тобто її склад має формуватись із фахівців, обізнаних у правових, медичних та психологічних питаннях.

Ми також переконані, що для забезпечення функціональності цієї Комісії, її правовий статус має бути визначеним як дорадчий. Адже основним суб'єктом у досліджуваній сфері має бути Національна соціальна сервісна служба України. Задля цього Положення про Національну соціальну сервісну службу

України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 року № 783 [24], має бути доповнене відповідними змінами.

Отже, законопроект «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації» № 10132 від 9 жовтня 2023 року має бути доопрацьованим, зокрема в аспекті визначення Національної соціальної сервісної служби України як основного суб'єкта, відповідального за реалізацію положень цього закону. Це передбачає чітке розмежування повноважень між Національною соціальною сервісною службою України та допоміжною Комісією, що діятиме при Міністерстві соціальної політики України задля сприяння виконання функцій першої у спосіб здійснення здебільшого (однак не виключно) інформаційно-аналітичної діяльності та проведенням обов'язкових психіатричних експертиз для оцінки шкоди, заподіяної потерпілим, з метою належного забезпечення позовів.

Зокрема, наприклад, Національна соціальна сервісна служба України може бути наділена такими функціями: 1) прийом заяв від осіб, які претендують на статус постраждалої особи, та забезпечення їхнього належного розгляду; 2) співпраця з органами досудового розслідування та суддями для встановлення фактів злочинів та визнання статусу постраждалих осіб відповідно до кримінально-процесуального законодавства; 3) координація діяльності Комісії з розгляду питань, пов'язаних з визнанням осіб постраждалими для забезпечення всебічного аналізу та оцінки ситуацій, з якими стикаються постраждалі особи; 4) постановлення рішень щодо виплат компенсацій та підтримки постраждалим особам.

У свою чергу, у такому випадку Комісія повинна виконувати такі завдання: 1) проведення всебічного аналізу заяв та ситуацій постраждалих осіб, включаючи правові, медичні та психологічні аспекти; 2) надання експертних висновків щодо кожного випадку для подальшого розгляду Національною соціальною сервісною службою України; 3) забезпечення координації з

неурядовими організаціями та міжнародними партнерами для надання комплексної допомоги постраждалим.

Причому важливо наголосити, що не лише протидія і ліквідація наслідків сексуального насильства щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів в Україні є актуальною. Усі різновиди насильства, що були застосованими до цієї категорії осіб, мають бути належним чином осуджені з боку держави. Тобто законодавство у сфері захисту прав постраждалих від сексуального насильства має бути частиною законодавства у сфері протидії насильству за ознакою статі, яке, своєю чергою, має бути диференційоване за різновидами, а не об'єктивуватись механізмами запобігання та протидії домашньому насильству.

Це зумовлює доцільність закріплення у положеннях пропонованої Стратегії безальтернативної заборони будь-яких проявів насильства, підкріплених необхідністю нормативної диференціації його видів, встановлення посиленого міру відповідальності за його вчинення, наділення жертв відповідними правами (у тому числі – на компенсації) та розробки чітких механізмів та процедур їх захисту, а особливо – під час збройних конфліктів.

Доречно вказати, що в контексті останнього важливу роль може відіграти об'єднання зусиль правозахисних організацій. Адже загалом на додаток до інституційних рамок, відповідь на гендерно-зумовлене насильство під час та після війни вимагає розвитку мережі жіночої солідарності, яка працюватиме над створенням соціального клімату, в якому жінки будуть захищені від видимого та невидимого насильства та порушення їхніх основних прав людини [34, с. 20].

Зокрема 24 квітня 2018 року була заснована громадська спілка, до складу якої увійшли вісім неурядових організацій м. Запоріжжя та Запорізької області, а також з м. Дніпро, м. Житомир та м. Київ, а діяльність якої направлена на активізацію діяльності коаліції громадських організацій та запровадження гендерної рівності в українському суспільстві, для боротьби з гендерними стереотипами та гендерною дискримінацією в Україні, запобігання та боротьба з насильством щодо жінок в Україні, що у свою чергу змінить гендерні

відносини в суспільстві, розширить можливості жінок та скасує негативні традиційні гендерні стереотипи, буде досягнуто гендерну рівність та благополуччя всього суспільства, у тому числі чоловіків та наступних поколінь [20] Окрім того, у вересні 2018 року відбулося підписання меморандуму про об'єднання громадських організацій, ініціативних груп, експертів, посадовців та ЗМІ в Коаліцію «Запоріжжя 1325», до складу якої увійшли п'ятнадцять громадських організацій Запоріжжя та Запорізької області. Ця Коаліція сформована в рамках проєкту «Рівність заради безпеки» [44], який спрямовується на допомогу в локалізації Національного плану дій 1325 «Жінки, мир, безпека» у 9 областях України. Завдяки йому правоохоронні органи, місцеві органи влади, громадські організації, медіа, правозахисниці та правозахисники отримали методологією та інструменти, які допоможуть розробити і впровадити місцеві плани дій 1325 у 2021–2025 роках так, щоб вони враховували потреби кожного конкретного регіону. Ці плани дій покликані розширити права і можливості жінок вирішувати проблеми, пов'язані з миром і безпекою [72] Відповідно, окрім Коаліції «Запоріжжя 1325», цим проєктом започатковано існування, наприклад, таких як: 1) «Луганщина. Жінки. Мир. Безпека»; 2) «Вінниччина 1325»; 3) «Житомирщина 1325»; 4) «Дніпро 1325»; 5) «Хмельниччина 1325»; 6) «Полтавщина 1325»; 7) «Харківщина 1325»; 8) «Кіровоградщина 1325»; 9) «Буковина 1325»; 10) «Київ-1325».

Річ у тім, що із 2018 року Український Жіночий Фонд почав об'єднувати представників і представниць влади та громади, щоб розробити дієві плани впровадження Резолюції 1325 на рівні регіонів та налагодити партнерство і виконання поставлених цілей [43]. У відповідь на виклики війни Фонд запустив проєкт покращення системи і політик впровадження порядку денного «Жінки. Мир. Безпека» в Україні задля посилення участі жінок у процесах прийняття рішень у цій сфері, а також більш ефективного реагування на виклики, з якими стикаються різні групи жінок на національному, регіональному та місцевому рівнях [33]. Паралельно ведеться робота щодо: а) підтримки жіночих організацій, які потребують зміцнення інституційної, колективної та

організаційної стійкості, щоб мати необхідні ресурси для ефективного відстоювання гендерної справедливості і прав людини, попри різноманітні виклики і загрози [89]; б) посилення широкого кола стейкхолдерів (жіночі правозахисні організації, регіональні органи влади, соціальні служби, які працюють з уразливими групами жінок, зокрема тими, які пережили гендерно зумовлене насильство або сексуальне насильство, пов'язане з війною, ветерани, медіа тощо) для того, щоб вони могли ефективно відповідати на виклики, з якими через війну стикаються жінки (створення ефективних регіональних коаліцій) [38]; в) розширення консультативної та моніторингової ролей аналітичних центрів в імплементації Угоди про асоціацію Україна-ЄС [67] тощо.

Власне, у межах проєкту «ІІ СИЛА: підтримка жінок України в часи війни та відновлення», наприклад, у Києві здійснюється робота щодо розширення обсягу психологічної підтримки жінок і дівчат у питаннях безпеки під час війни та післявоєнного відновлення. Зокрема Фонд допомагає з підготовкою столичних психологів. Вони після кваліфікованого навчання зможуть організовувати регулярні психологічні сесії для фахівців, які першими контактують із постраждалими жінками і дівчатами [66].

Отже, можемо узагальнити, що діяльність Українського Жіночого Фонду є репрезентацією так званого «інституту саморегулювання» у сфері розвитку потужного, ефективного і масового жіночого та феміністичного руху, що здатний захищати права жінок і просувати гендерну рівність в усіх сферах [66]. Він об'єднує навколо визначеної мети регіональних правозахисних організацій, стимулює їхній розвиток та надає всіляку допомогу задля реалізації спільних цілей. Однак тут є одне важливе застереження. Розширення спроможностей коаліцій, спрямованих на припинення насильства щодо жінок має бути централізованим. Тобто Фонд має виступати як центральний координаційний орган, який не лише об'єднує та підтримує регіональні правозахисні організації, але й забезпечує їм необхідні ресурси та керівництво для досягнення спільних цілей. Це включає розробку стандартів діяльності,

забезпечення доступу до фінансових і навчальних ресурсів, а також налагодження ефективної комунікації між усіма учасниками майбутньої всеукраїнської коаліції. Зокрема доречним, на нашу думку, є формування всеукраїнської коаліції захисту прав жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні, очолюваної зазначеним Фондом, яка діятиме не у рамках реалізації конкретного проєкту, а як постійний координаційний центр, який об'єднує зусилля всіх зацікавлених сторін і забезпечує довгострокову підтримку постраждалим.

Власне, за таких умов актуалізується питання необхідності налагодження взаємодії між Українським Жіночим Фондом (чи іншою структурою створеної всеукраїнської коаліції захисту прав жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні) з Національною соціальною сервісною службою України, яка загалом має опікуватись питаннями захисту прав постраждалих від насильства під час збройного конфлікту. Їхня співпраця, наприклад, можлива в питаннях: 1) створення конфіденційного доступу до медичних (включаючи безпечні анонімні аборти), психологічних та юридичних послуг для тих, хто пережив зґвалтування; 2) встановлені прямих контактів та забезпечення супроводу особливо вразливих жертв в безпечні умови разом із партнерськими організаціям в Європі (таким як Польща, Литва, Естонія, Австрія, та Угорщини), оскільки їх подальша реабілітація в цих країнах виявилася дуже успішною [266].

Таким чином, проведений аналіз доречно узагальнити до наступного:

1) у контексті забезпечення функціональності юридико-психологічного механізму надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від проявів насильства під час збройних конфліктів в Україні головним завданням є визначення його кінцевої мети – запобігання повторному насильству, реабілітація та захист постраждалих від вторинної віктимізації, притягнення винних до відповідальності та забезпечення репарацій. Її досягнення має бути стратегічно-плановим завданням, нормативно об'єктивованим у межах

Стратегії надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту;

2) запровадження комплексної нормативної основи для формування в Україні юридико-психологічного механізму надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, передбачає:

– прийняття спеціалізованого законодавства та уточнення положень нині чинних нормативно-правових актів (розробка та схвалення Стратегії надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту; прийняття рамкового закону, що визначає права та статус постраждалих від насильства з диференціацією за ознаками статі та віку; прийняття спеціалізованого закону щодо врегулювання питань надання статусу постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України, включаючи положення про забезпечення психологічної та правової підтримки, а також механізми для відшкодування збитків; внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за використання сексуального насильства як інструмента ведення війни; розробка та прийняття Методичних рекомендацій щодо проведення бесід із постраждалими особами під час здійснення моніторингових перевірок у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту; розробки і затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють моніторингові перевірки у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту);

– розвиток інституційної інфраструктури (утворення структурного підрозділу Департаменту моніторингу рівних прав і свобод Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – Відділу додержання прав осіб, які постраждали від насильства і торгівлі людьми (на базі Відділу додержання прав осіб, які постраждали від домашнього насильства і торгівлі людьми); створення Фонду надання допомоги жертвам насильницьких

злочинів; оптимізація повноважень Національної соціальної сервісної служби України; забезпечення функціональності інституту «довірених осіб»);

– забезпечення міжсекторальної співпраці – (створення координаційних рад, робочих груп або коаліцій, до складу яких входитимуть представники різних державних органів, громадських організацій, міжнародних інституцій та фахівці у сфері права, психології та соціальної роботи; розробка та впровадження механізмів обміну інформацією між різними відомствами та організаціями, які займаються питаннями захисту прав жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів; проведення спільних тренінгів, семінарів та конференцій для підвищення рівня обізнаності та кваліфікації фахівців з різних секторів щодо проблематики насильства та шляхів надання допомоги постраждалим);

– кадрове та освітнє забезпечення – (розробка та впровадження освітніх програм для підготовки фахівців у сфері надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів; створення умов для безперервного професійного розвитку працівників, запобігання професійному вигоранню);

– інформаційний супровід та просвіту – (освітні та інформаційні кампанії, залучення ЗМІ до висвітлення випадків насильства та проблем, з якими стикаються постраждалі, запровадження механізмів використання інформаційно-аналітичної діяльності психологів у практиці прийняття стратегічних рішень);

– впровадження систем моніторингу та оцінки ефективності наданої допомоги (розробка та впровадження індикаторів ефективності, які дозволяють оцінити якість і результативність заходів, спрямованих на підтримку постраждалих; наділення уповноважених осіб контрольно-наглядовими функціями; впровадження механізмів зворотного зв'язку з постраждалими).

Висновки до Розділу 3

1. Проаналізовано досвід окремих країн Близького Сходу, Балкан та пострадянського простору в контексті застосовних моделей забезпечення функціональності юридико-психологічних механізмів надання допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів. У ході аналізу виявлено, що:

– досвід Боснії та Герцеговини переконливо свідчить, що всі учасники залучені до процесу надання допомоги та захисту жертвам сексуального насильства мають діяти скооперовано, одночасно реалізовувати усі рівні цього механізму, самовіддано працювати над досягненням результату. У контексті захисту прав жінок і дівчат, постраждалих від насильства під час збройного важливо йти на випередження, адже доведеться постфактум вирішувати питання, які могли не виникнути взагалі. Щодо перейняття Україною досвіду функціонування юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, а також рекомендацій щодо оптимізації його функціональності зазначено про актуальність: 1) створення національної схеми компенсацій для всіх постраждалих від воєнних злочинів, включаючи сексуальне насильство (не обмежуючись аспектом проміжних компенсацій); 2) прийняття рамкового закону, що визначає права та статус постраждалих з диференціацією за ознаками статі та віку; 3) забезпечення повного представництва інтересів постраждалих з боку «довірених осіб» (на нашу думку, така особа має бути якщо не професійним психологом, то хоча б обізнаною у питаннях психологічної підтримки та окремо – правової допомоги); 4) запровадження процедур проведення обов'язкових психіатричних експертиз для оцінки шкоди, заподіяної потерпілим, з метою належного забезпечення позовів; 5) взяття на себе державою відповідальності за виплату компенсацій у разі неплатоспроможності винних; 6) розробки порядків взаємодії органів юстиції з судовими установами

у процесі забезпечення реалізації права на безоплатну правову допомогу постраждалим;

– досвід створення Комісій з примирення цікавий, але він є актуальним для країн, де відбувався збройний конфлікт між громадянами однієї країни, тобто для України він не зовсім доречний. Хоча створення спеціалізованих судів та правоохоронних органів, що займалися виключно злочинами, скоєними під час збройного конфлікту та відшкодуванням заподіяної шкоди потерпілим – є досить цікавим та перспективним;

– в контексті забезпечення компенсаційних механізмів для жертв насильства, Україні не завадило б створення Фонду надання допомоги жертвам насильницьких злочинів, який займався б наданням фінансової підтримки жертвам насилля, зокрема і під час збройних конфліктів. Його фінансування може бути змішаним, – як за рахунок державних коштів, так і за рахунок конфіскованих активів винних у вчиненні таких злочинів;

– створені моделі юридико-психологічних механізмів допомоги жінкам та дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту у Вірменії об'єктивовані діяльністю організацій із захисту прав жінок. Більшою мірою йдеться про неурядову організацію «Кризовий центр сексуального насильства», яка: а) має телефонну лінію для реагування проявів насильства, б) співпрацює з іншими жіночими правозахисними організаціями, що забезпечило утворення Коаліції для припинення насильства щодо жінок у Вірменії; в) використовує зібрані дані для розробки стратегії діяльності, яка включає три основні етапи: мобілізація, активне втручання та підтримка, стабілізація та реабілітація. У контексті досвіду Вірменії, для України актуальним є розширення спроможностей коаліцій, спрямованих на припинення насильства щодо жінок;

– грузинський сайт «Цифровий ресурсний центр для надання послуг жертвам насильства», створений Жіночим фондом «Сухумі» за підтримки канадського «Фонду рівності», сприяє обізнаності про механізми протидії

насильству над жінками та домашньому насильству, що в свою чергу веде до покращення надання усіх видів послуг для захисту жертв та їх доступності;

– в Сирії ефективний захист жінок від насильства є обмеженим, а правозастосування або слабким, або взагалі відсутнім. Причиною цього є безліч мікросистемних, екзосистемних та макросистемних факторів. Стратегії, орієнтовані на внутрішньо-індивідуальний рівень, покладають відповідальність на постраждалих, тоді як з екологічної точки зору рекомендується, щоб вони були спрямовані на виклик існуючій динаміці влади в соціальних відносинах і нормах. Тобто при побудові будь-яких моделей юридико-психологічної допомоги жінкам та дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту необхідно використовувати комплексний підхід до розуміння здоров'я, а також поведінки цих жінок, одночасно розширюючи варіанти втручання.

2. Визначено, що «Safe Spaces» є ключовими для пом'якшення стресу та тиску, підвищення обізнаності жінок про їхні права та культивування впевненості в собі, різних навичок щодо користування соціальними мережами. Окрім збільшення кількості безпечних просторів, існує заклик до активізації заходів із підвищення обізнаності, а також залучення чоловіків і хлопців до обговорення заявленої проблеми. Жінки та дівчата, які шукають юридичних послуг, стикаються з такими перешкодами, як соціальна неприйнятність, помста з боку кривдників, недовіра до правової системи, недостатнє розуміння з боку влади, тривалість процесу та безкарність винних. Наприклад, у деяких регіонах Сирії жінки та дівчата не можуть потрапити до суду без супроводу чоловіків, що ще більше заважає їм відновити справедливість.

3. Доведено, що використання соціально-екологічної моделі допомагає усвідомити, що насильство щодо жінок і дівчат не відбувається в соціальному та культурному вакуумі. Йдеться про соціальну несправедливість, а не лише про окрему кривду, коли суспільство в цілому, від мікрорівня до макрорівня, робить такі дії можливими та навіть прийнятними.

4. Узагальнено, що дослідження досвіду країн, що пережили збройні конфлікти, а також зусилля світового співтовариства щодо подолання наслідків таких конфліктів щодо формування моделей з надання юридико-психологічної допомоги жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства свідчать про наступні тенденції, які ілюструють життєвий досвід жінок: перша стосується змінених умов життя жінок під час збройного конфлікту та вимушеної міграції; друга – наслідків для здоров'я, які відчувають жінки, коли вони потрапляють у складну та критичну ситуації; третя – ресурсів і стратегій, які підвищують стійкість і силу цих жінок.

5. З'ясовано, що соціальна підтримка та віра можуть мати для жінок і дівчат як індивідуальні потенційні позитивні ефекти, так і колективні. Крім того залучення жінок із досвідом пережитого насильства під час збройних конфліктів та/або вимушеної міграції також дасть позитивний результат у програмах допомоги та відновлення.

6. Доведено, що ситуація у світі з надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів досі є доволі складною та неоднозначною. Попри наявність значної кількості напрацьованого досвіду, ще багато роботи попереду щоб розробити уніфікований юридико-психологічний механізм, що буде практично результативним. Однак Україна, враховуючи міжнародний, зарубіжний досвід та специфіку власного контексту, може розробити ефективні механізми підтримки постраждалих, що включають комплексні правові, психологічні та соціальні заходи.

7. Результати компаративістичного аналізу моделей функціонування юридико-психологічних механізмів допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, узагальнено до необхідності забезпечення: 1) інституціональної підтримки, яка об'єктивує доступ до правової та психологічної допомоги; 2) спеціального законодавчого врегулювання статусу постраждалих. З-поміж іншого йдеться про: а) поліпшення механізмів співпраці публічної адміністрації з неурядовими

організаціями та міжнародними партнерами, які займаються підтримкою жінок і дівчат, постраждалих від насильства, адже окрім правової та психологічної допомоги означені суб'єкти є результативним інструментом для захисту прав потерпілих на міжнародному рівні; б) прийняття спеціалізованого законодавства, яке б чітко визначало права та статус постраждалих від насильства під час збройних конфліктів, включаючи положення про забезпечення психологічної та правової підтримки, а також механізми для відшкодування збитків; в) забезпечення повного представництва інтересів постраждалих з боку «довірених осіб» у найближчій перспективі, адже відсутність у постраждалих можливості бути обізнаними щодо усіх правових та соціальних питань не має бути перешкодою для отримання належної допомоги та захисту.

8. Акцентується, що ситуація в Україні з надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів потребує комплексної уваги. Йдеться як про мобілізацію правозахисних рухів, так і оптимізацію діяльності публічної адміністрації.

9. Доведено, що у контексті забезпечення функціональності юридико-психологічного механізму надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від проявів насильства під час збройних конфліктів в Україні головним завданням є визначення його кінцевої мети – запобігання повторному насильству, реабілітація та захист постраждалих від вторинної віктимізації, притягнення винних до відповідальності та забезпечення репарацій. Її досягнення має бути стратегічно-плановим завданням, нормативно об'єктивованим у межах Стратегії надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту. Визначено, що пропонується Стратегія має окреслювати основні напрями роботи та першочергові завдання, спрямовані на забезпечення захисту та підтримки постраждалих, а також встановити необхідність: 1) прийняття спеціальних та оптимізації положень нині чинних законодавчих актів у сфері захисту прав жінок і дівчат, постраждалих від насильства; 2) розширення меж і

обсягів міжсекторальної взаємодії у цій сфері; 3) забезпечення належного фінансування заходів її реалізації; 4) розробки програм підвищення обізнаності про проблему насильства, її наслідки та доступні ресурси допомоги тощо. Наголошено, що програми психологічної підтримки та реабілітації повинні бути невід'ємною частиною цієї Стратегії, її основою та ключовим елементом. Йдеться зокрема про: а) створення центрів психологічної підтримки та реабілітації або оптимізацію діяльності сервіс-провайдерів в контексті розширення обсягів та методик надання ними реабілітаційних послуг; б) навчання та підвищення кваліфікації психологів, соціальних працівників, медичних працівників та інших спеціалістів, які працюють з постраждалими; в) розробку програм реінтеграції та соціалізації постраждалих; г) створення механізмів довгострокової підтримки.

10. Пропонується, щоб положення цієї Стратегії чітко ідентифікувати та диференціювати види насильства, з якими стикаються жінки і дівчата під час та після збройного конфлікту, з особливою увагою на протидію і ліквідацію наслідків сексуального насильства. В обґрунтування зазначеного наведено статистичні данні щодо масштабів проявів сексуального насильства на території України з початком повномасштабного вторгнення російської федерації. Акцентовано про відсутність нормативного базису для роботи з постраждалими та ефективних механізмів їх соціального захисту. Звернено увагу на проєкт «Вистоїмо разом. Вдосконалення системи підтримки постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною», який відіграє фундаментальне значення в аспекті розробки та оптимізації чинного законодавства.

11. Проаналізовано положення законопроекту «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації» № 10132 від 9 жовтня 2023 року. Уточнено, що на перший погляд вони є продуманими, структурованими, прогресивними, логічними та головне – відповідними міжнародним стандартам захисту прав людини, адже сприяють створенню належного правового базису для підтримки та захисту жінок і дівчат,

які постраждали від сексуального насильства під час збройного конфлікту, а включення дітей, народжених внаслідок сексуального насильства, до переліку осіб, які мають право на визнання постраждалими, є важливим гуманітарним аспектом, який досить тривалий час нівелюється іншими країнами.

12. Виявлено, що положення зазначеного законопроекту містять ряд недоліків, обумовлених необхідністю врахування особливостей кримінально-процесуального законодавства. Запропоновано Комісію з розгляду питань, пов'язаних з визнанням осіб постраждалими від сексуального насильства визначити в якості допоміжного органу, який забезпечує координацію та підтримку, але остаточне рішення про визнання факту злочину залишити в рамках кримінально-процесуального законодавства. Обґрунтовується думка, що Комісія має виступати у ролі експертного суб'єкта, що забезпечує всебічний аналіз та оцінку ситуацій, з якими стикаються постраждалі особи. Тобто її склад має формуватись із фахівців, обізнаних у правових, медичних та психологічних питаннях.

13. Наголошено, що для забезпечення функціональності цієї Комісії, її правовий статус має бути визначеним як дорадчий. Адже основним суб'єктом у досліджуваній сфері має бути Національна соціальна сервісна служба України. Задля цього Положення про Національну соціальну сервісну службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 року № 783, має бути доповнене відповідними змінами.

14. Узагальнено, що цей законопроект має бути доопрацьованим, зокрема в аспекті визначення Національної соціальної сервісної служби України як основного суб'єкта, відповідального за реалізацію положень цього закону. Це передбачає чітке розмежування повноважень між Національною соціальною сервісною службою України та допоміжною Комісією, що діятиме при Міністерстві соціальної політики України задля сприяння виконання функцій першої у спосіб здійснення здебільшого (однак не виключно) інформаційно-аналітичної діяльності та проведенням обов'язкових психіатричних експертиз для оцінки шкоди, заподіяної потерпілим, з метою належного забезпечення

позовів. Зокрема, Національна соціальна сервісна служба України повинна бути наділена такими функціями: 1) прийом заяв від осіб, які претендують на статус постраждалої особи, та забезпечення їхнього належного розгляду; 2) співпраця з органами досудового розслідування та судьями для встановлення фактів злочинів та визнання статусу постраждалих осіб відповідно до кримінально-процесуального законодавства; 3) координація діяльності Комісії з розгляду питань, пов'язаних з визнанням осіб постраждалими від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України для забезпечення всебічного аналізу та оцінки ситуацій, з якими стикаються постраждалі особи; 4) постановлення рішень щодо виплат компенсацій та підтримки постраждалим особам. У свою чергу, Комісія повинна виконувати такі завдання: 1) проведення всебічного аналізу заяв та ситуацій постраждалих осіб, включаючи правові, медичні та психологічні аспекти; 2) надання експертних висновків щодо кожного випадку для подальшого розгляду Національною соціальною сервісною службою України; 3) забезпечення координації з неурядовими організаціями та міжнародними партнерами для надання комплексної допомоги постраждалим.

15. Наголошено, що не лише протидія і ліквідація наслідків сексуального насильства щодо жінок і дівчат під час збройних конфліктів в Україні є актуальною. Усі різновиди насильства, що були застосованими до цієї категорії осіб, мають бути належним чином осуджені з боку держави. Тобто законодавство у сфері захисту прав постраждалих від сексуального насильства має бути частиною законодавства у сфері протидії насильству за ознакою статті, яке, своєю чергою, має бути диференційоване за різновидами, а не об'єктивуватись механізмами запобігання та протидії домашньому насильству. Зазначається, що це зумовлює доцільність закріплення у положеннях пропонованої Стратегії безальтернативної заборони будь-яких проявів насильства, підкріплених необхідністю нормативної диференціації його видів, встановлення посиленого міру відповідальності за його вчинення, наділення жертв відповідними правами (у тому числі – на компенсації) та розробки чітких

механізмів та процедур їх захисту, а особливо – під час збройних конфліктів. Уточнено, що в контексті останнього важливу роль може відіграти об'єднання зусиль правозахисних організацій.

16. З'ясовано, що діяльність Українського Жіночого Фонду є репрезентацією так званого «інституту саморегулювання» у сфері захисту прав жінок, адже він об'єднує навколо визначеної мети регіональних правозахисних організацій, стимулює їхній розвиток та надає всіляку допомогу задля реалізації спільних цілей. Однак тут є одне важливе застереження. Розширення спроможностей коаліцій, спрямованих на припинення насильства щодо жінок має бути централізованим. Тобто Фонд має виступати як центральний координаційний орган, який не лише об'єднує та підтримує регіональні правозахисні організації, але й забезпечує їм необхідні ресурси та керівництво для досягнення спільних цілей. Це включає розробку стандартів діяльності, забезпечення доступу до фінансових і навчальних ресурсів, а також налагодження ефективної комунікації між усіма учасниками майбутньої всеукраїнської коаліції. Визнано доречним формування всеукраїнської коаліції захисту прав жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні, очолюваної зазначеним Фондом, яка діятиме не у рамках реалізації конкретного проєкту, а як постійний координаційний центр, який об'єднує зусилля всіх зацікавлених сторін і забезпечує довгострокову підтримку постраждалим. Уточнено, що таких умов актуалізується питання необхідності налагодження взаємодії між Українським Жіночим Фондом (чи іншою структурою створеної всеукраїнської коаліції захисту прав жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів в Україні) з Національною соціальною сервісною службою України, яка загалом має опікуватись питаннями захисту прав постраждалих від насильства під час збройного конфлікту.

17. Визначено, що запровадження комплексної нормативної основи для формування в Україні юридико-психологічного механізму надання

психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, передбачає:

– прийняття спеціалізованого законодавства та уточнення положень нині чинних нормативно-правових актів (розробка та схвалення Стратегії надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту; прийняття рамкового закону, що визначає права та статус постраждалих від насильства з диференціацією за ознаками статі та віку; прийняття спеціалізованого закону щодо врегулювання питань надання статусу постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України, включаючи положення про забезпечення психологічної та правової підтримки, а також механізми для відшкодування збитків; внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за використання сексуального насильства як інструмента ведення війни; розробка та прийняття Методичних рекомендацій щодо проведення бесід із постраждалими особами під час здійснення моніторингових перевірок у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту; розробки і затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють моніторингові перевірки у сфері захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту);

– розвиток інституційної інфраструктури (утворення структурного підрозділу Департаменту моніторингу рівних прав і свобод Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – Відділу додержання прав осіб, які постраждали від насильства і торгівлі людьми (на базі Відділу додержання прав осіб, які постраждали від домашнього насильства і торгівлі людьми); створення Фонду надання допомоги жертвам насильницьких злочинів; оптимізація повноважень Національної соціальної сервісної служби України; забезпечення функціональності інституту «довірених осіб»);

– забезпечення міжсекторальної співпраці – (створення координаційних рад, робочих груп або коаліцій, до складу яких входитимуть представники різних державних органів, громадських організацій, міжнародних інституцій та

фахівці у сфері права, психології та соціальної роботи; розробка та впровадження механізмів обміну інформацією між різними відомствами та організаціями, які займаються питаннями захисту прав жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів; проведення спільних тренінгів, семінарів та конференцій для підвищення рівня обізнаності та кваліфікації фахівців з різних секторів щодо проблематики насильства та шляхів надання допомоги постраждалим);

– кадрове та освітнє забезпечення – (розробка та впровадження освітніх програм для підготовки фахівців у сфері надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів; створення умов для безперервного професійного розвитку працівників, запобігання професійному вигоранню);

– інформаційний супровід та просвіту – (освітні та інформаційні кампанії, залучення ЗМІ до висвітлення випадків насильства та проблем, з якими стикаються постраждалі, запровадження механізмів використання інформаційно-аналітичної діяльності психологів у практиці прийняття стратегічних рішень);

– впровадження систем моніторингу та оцінки ефективності наданої допомоги (розробка та впровадження індикаторів ефективності, які дозволяють оцінити якість і результативність заходів, спрямованих на підтримку постраждалих; наділення уповноважених осіб контрольно-наглядовими функціями; впровадження механізмів зворотного зв'язку з постраждалими).

ВИСНОВКИ

У дисертації розкрито особливості та визначено специфіку юридико-психологічного механізму допомоги та захисту жінок і дівчат, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, виявлено ключові проблеми його функціональності та запропоновано способи щодо їх подолання. У результаті зроблено такі висновки, які можуть мати як теоретичне, так і практичне значення:

1. Доведено, що насильство є суспільно-небезпечним феноменом, який досі залишається значною мірою недооціненим з точки зору його поширення та наслідків. Воно може бути схарактеризовано через два базових критерії – наявність впливу (фізичного, психічного тощо) одного суб'єкта на іншого та спеціальної мети – придушити волю особи. Якщо розглядати насильство в контексті збройного конфлікту, це також використання більш вразливого стану потенційної жертви – підвищена імовірність позбавлення життя. І таке насильство відповідно є колективним, а за способом вчинення – усі можливі його варіації й навіть такі специфічні, як, наприклад, кіберзалякування. Уточнено, що сексуальне насильство наразі є одним з найбільш згубних, таких, що здатне зруйнувати як особу-жертву, так і її сім'ю чи цілу громаду.

2. З'ясовано, що протягом останнього десятиліття зростає міжнародний інтерес до взаємозв'язку між гендерно-зумовленим, зокрема сексуальним, насильством та збройними конфліктами. Вплив і наслідки насильства стосовно жінок породжують широкий спектр ініціатив, спрямованих на вирішення питань відповідальності і забезпечення покарання злочинців. Зокрема акцент робиться на забезпеченні доступу до правосуддя та підвищенні його ефективності. Але попри намагання, спрямовані на вирішення проблем гендерно-зумовленого насильства в конфліктних і постконфліктних зонах та підвищення свідомості про цю проблему, вона залишається актуальною та серйозною. Причиною для означеного названо наявність опосередкованого і обмеженого характеру міжнародних правових шляхів, доступних для боротьби

з насильством над жінками і дівчатами (не залежно від наявності чи відсутності збройного конфлікту), який дає можливість деяким країнам не приймати спеціального та обов'язкового законодавства, яке б визначало таке насильство як специфічне, серйозне та широко поширене у дискурсі порушення прав людини. Окрім того, Резолюція 1325 (попри свою революційність) залишала без відповіді багато питань, в тому числі щодо впливу збройного конфлікту на ступінь насильства щодо жінок; включення жінок у сферу безпеки і оборони, яка по суті покликана вчиняти насильство для захисту; мілітаризації фемінізму тощо.

3. Доведено, що чинна нормативно-правова база України створила необхідні умови для здійснення допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту та після його завершення. Однак уточнено, що наразі крім Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та другого Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року в національному законодавстві відсутні програмно-стратегічні документи, які б встановлювали нормативно-правові засади здійснення цієї діяльності. Запропоновано, щоб у контексті допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів, чинне законодавство (враховуючи міжнародні документи, які регулюють права та гарантії захисту цієї цільової групи, а також забезпечують їх безпеку, запобігають вчиненню фізичних чи психологічних посягань щодо них тощо) враховувало наступні аспекти: а) нульова толерантність до будь-яких проявів насильства, з особливою неприпустимістю його застосування щодо жінок і дівчат; б) наявність спеціалізованих положень, що визначають інтеграційну систему допомоги та захисту жертв цього суспільно-небезпечного явища, а також правові й організаційні засади діяльності спеціальних служб, центрів підтримки, особливості надання лікарсько-психологічної допомоги для жінок і дівчат; в) безпека жертв має базуватись на забороні психологічного, фізичного та сексуального насильства,

невідворотності притягнення винних до відповідальності і наданні права на компенсацію; г) практична дієвість принципу гендерної рівності, про що має свідчити відсутність дискримінації над жінками та дівчатами, їхня активна участь у прийнятті рішень та вирішенні конфліктів; д) допомога та захист прав жінок та дівчат в контексті збройних конфліктів є відмінною від мирного часу, а будь-які прояви насильства – є актом агресії щодо всього народу, адже попри індивідуалізованість, його наслідки можуть впливати на невизначене коло осіб.

4. Обґрунтовано, що юридико-психологічний механізм допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів має специфічний фокус на інтеграції юридичних та психологічних аспектів для досягнення ефективного правового регулювання і підтримки психологічного стану постраждалих. Він уявляється як комплексна система заходів та інструментів, що включає: а) юридичні заходи – наприклад, розробка та впровадження законодавчих нормативів, зокрема й щодо правил, стандартів та рекомендацій діяльності суб'єктів надання допомоги та захисту цій категорії осіб; правореалізаційна діяльність органів влади (суб'єктів владних повноважень) в контексті застосування інструментів для захисту прав, свобод та інтересів постраждалих; забезпечення доступу до правосуддя та юридичної допомоги; б) психологічні заходи – наприклад, надання психологічної підтримки, експертиз та консультивань, зокрема кризової допомоги для стабілізації емоційного стану; врахування психологічних особливостей поведінки постраждалих при прийнятті індивідуальних рішень, що стосуються їхнього захисту та реабілітації; в) інтеграційні заходи – спільна робота правозахисників та психологів для комплексного аналізу ситуацій та прийняття рішень; розробка міждисциплінарних підходів до надання допомоги, що враховують як юридичні, так і психологічні потреби постраждалих; створення координаційних центрів, які об'єднують зусилля різних організацій та установ, залучених до надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів (наприклад, проведення просвітницької роботи, впровадження програм з попередження правопорушень,

підтримка соціальних ініціатив тощо). Акцентовано, що його роль полягає не лише у відновленні прав постраждалих, але й у забезпеченні їх реабілітації та соціальної інтеграції.

5. Доведено, що попри те, що система суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів розгалужена та достатньо чітко формалізована, місце психологів у ній недостатньо визначене. Узагальнено, що їхній вклад у процедури надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів є надзвичайно важливим, адже вони забезпечують комплексну підтримку, яка має включати терапевтичні, просвітницькі, освітні, аналітичні та адвокаційні заходи, спрямовані на зниження наслідків травматичного досвіду та сприяння відновленню постраждалих. Тобто, без чіткого визначення та інтеграції їхньої ролі в загальну систему допомоги, ефективність підтримуючих дій може бути знижена. Тому визначено за доцільне: а) встановлення чітких процедур і стандартів для обов'язкової участі психологів у наданні допомоги та захисту постраждалим жінкам і дівчатам; б) здійснення нормативної ідентифікації ролі психологів у цій системі, що дозволить краще координувати їхні дії з іншими суб'єктами; в) розробити механізми моніторингу та оцінки ефективності роботи психологів як елементів цієї системи з метою оптимізації підходів до процедур надання допомоги та захисту цій категорії осіб.

6. Доведено, що робота психологів щодо надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, постраждалим від насильства під час збройних конфліктів не може існувати ізольовано між механізмів побудови різнорідних взаємозв'язків, зокрема і об'єднаних спільними цілями. Така взаємодія має прояв у різноманітних формах, – інформаційний обмін, обговорення (круглі столи, семінари, зустрічі для висловлення пропозицій і таке інше), консультування, реалізація спільних заходів тощо, а необхідність її організації узагальнено представляється у вигляді двох основних аспектів: а) функціональний, що забезпечує ефективне та комплексне реагування на випадки насильства

(об'єднання зусиль різних суб'єктів, таких як психологи, правоохоронні органи, медичні установи та соціальні служби, для надання постраждалим своєчасної та відповідної допомоги); б) організаційний, що об'єктивує необхідність отримання фахівцями спеціальних знань, джерелом яких є практикуючий психолог (підготовку та навчання всіх залучених осіб, щоб вони могли ефективно реагувати на потреби постраждалих і надавати їм необхідну допомогу).

7. Доведено, що ситуація в світі з надання психологічної допомоги та правового захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів досі є доволі складною та неоднозначною. Попри наявність значної кількості напрацьованого досвіду, ще багато роботи попереду щоб розробити уніфікований юридико-психологічний механізм, що буде практично результативним. Однак Україна, враховуючи міжнародний, зарубіжний досвід та специфіку власного контексту, може розробити ефективні механізми підтримки постраждалих, що включають комплексні правові, психологічні та соціальні заходи. Узагальнено забезпечення їх функціональності вимагає: а) поліпшення механізмів співпраці публічної адміністрації з неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, які займаються підтримкою жінок і дівчат, постраждалих від насильства, адже окрім правової та психологічної допомоги означені суб'єкти є результативним інструментом для захисту прав потерпілих на міжнародному рівні; б) прийняття спеціалізованого законодавства, яке б чітко визначало права та статус постраждалих від насильства під час збройних конфліктів, включаючи положення про забезпечення психологічної та правової підтримки, а також механізми для відшкодування збитків; в) забезпечення повного представництва інтересів постраждалих з боку «довірених осіб» у найближчій перспективі, адже відсутність у постраждалих можливості бути обізнаними щодо усіх правових та соціальних питань не має бути перешкодою для отримання належної допомоги та захисту.

8. Доведено, що у контексті забезпечення функціональності юридико-психологічного механізму надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від проявів насильства під час збройних конфліктів в Україні головним завданням є визначення його кінцевої мети – запобігання повторному насильству, реабілітація та захист постраждалих від вторинної віктимізації, притягнення винних до відповідальності та забезпечення репарацій. Її досягнення має бути стратегічно-плановим завданням, нормативно об'єктивованим у межах Стратегії надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час та після збройного конфлікту. Визначено, що пропонована Стратегія має окреслювати основні напрями роботи та першочергові завдання, спрямовані на забезпечення захисту та підтримки постраждалих, а також встановити необхідність: 1) прийняття спеціальних та оптимізації положень нині чинних законодавчих актів у сфері захисту прав жінок і дівчат, постраждалих від насильства; 2) розширення меж і обсягів міжсекторальної взаємодії у цій сфері; 3) забезпечення належного фінансування заходів її реалізації; 4) розробки програм підвищення обізнаності про проблему насильства, її наслідки та доступні ресурси допомоги тощо. Наголошено, що програми психологічної підтримки та реабілітації повинні бути невід'ємною частиною цієї Стратегії, її основою та ключовим елементом. Йдеться зокрема про а) створення центрів психологічної підтримки та реабілітації або оптимізацію діяльності сервіс-провайдерів в контексті розширення обсягів та методик надання ними реабілітаційних послуг; б) навчання та підвищення кваліфікації психологів, соціальних працівників, медичних працівників та інших спеціалістів, які працюють з постраждалими; в) розробку програм реінтеграції та соціалізації постраждалих; г) створення механізмів довгострокової підтримки. Пропонується, щоб положення цієї Стратегії чітко ідентифікувати та диференціювати види насильства, з якими стикаються жінки і дівчата під час та після збройного конфлікту, з особливою увагою на протидію і ліквідацію наслідків сексуального насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аганін Б. Ю. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки дорожнього руху органами і підрозділами Національної поліції: *проблематика визначення. Юридична наука*, 2020. №9 (111). С. 27–34.
2. Бадюк О., Янковський О. «Гвалтували по черзі на вогневих позиціях»: сексуальні злочини в російській окупації. Кого і як карають. Радіо Свобода, 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovyya-seksualni-zlochyny-viyskovykh-rosiyi-novi-fakty/32972567.html>
3. Базалук Е. Гендерне насильство: поняття, ознаки. Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції Науково-дослідний інститут публічного права. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 20–23.
4. Базалук Е. О. Види насильства щодо жінок та дівчат під час збройного конфлікту. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції. Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 7–11.
5. Базалук Е. О. Нормативно-правова основа забезпечення надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2023. № 3. С. 33–37. URL: <https://doi.org/10.32782/39221500>
6. Базалук Е. О. Нормативно-правові акти Організації Об'єднаних Націй як правова база подолання насильства щодо жінок під час збройного конфлікту. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2023. Вип. 4. С. 240–244. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.42>
7. Базалук Е. О. Правова база України щодо допомоги і захисту жінкам та дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів. *Juris Europensis Scientia*, 2023. № 4. С. 38–42. URL: <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2023.8>

8. Базалук Е. О. Система міжнародних суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту. *Право та державне управління*, 2023. № 3. С. 27–32. URL: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.4>

9. Базалук Е. Правовий статус психологів, що надають допомогу жінкам і дівчатам, що постраждали під час збройного конфлікту. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 45–47.

10. Базалук Е. Юридико-психологічна допомога: поняття, види. Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 55–57.

11. Басараб О. Т., Блистів Т. І. Організаційно-правові механізми забезпечення правопорядку у збройних силах України та інших військових формуваннях. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2020. № 8. С. 24–27. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/5.pdf

12. Боровик А. В., Томчук А. В. Адміністративно-правовий механізм реалізації державної політики у сфері запобігання домашньому насильству. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2021. № 49. С. 49-52.

13. Боровик А. В., Томчук А. В. Відповідальність суб'єктів реалізації державної політики у сфері запобігання домашньому насильству. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1. С.87–94.

14. Бушуєв М., Барановська М., Брунс А. ПБК Вагнера: все, що про неї відомо. *Deutsche Welle*, 2020. URL: <http://surl.li/ujqmz>

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.

16. Взаємодія. Словник української мови Т. 1. *Наук. думка*, 1970. 346 с.

17. Види насильства. Розірви коло, 2023. URL: <https://rozirvykolo.org/vidi-nasilstva/>
18. Вирок міжнародного військового трибуналу. Nurnbergprozes.narod, 2023. URL: <http://nurnbergprozes.narod.ru/022/12.htm>
19. Вистоїмо разом: вдосконалення системи підтримки постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною. Український жіночий фонд, 2022. URL: <https://uwf.org.ua/vystoyimo-razom-vdoskonalennya-systemy-pidtrymky-postrazhdalyh-vid-seksualnogo-nasylstva-povyazanogo-z-vijnoyu/>
20. Всеукраїнська коаліція протидії домашньому насильству. ОПП «Взаємодія», 2024. URL: <http://www.vzayemodiya.net/nashi-proekti/2018/vseukrainska-koalitsiia-protydii-domashnomu-nasylstvu.html>
21. Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту звіт за результатами дослідження. Український центр соціальних реформ, 2015. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/final_ukr_report.pdf
22. Герасимчук М. В. Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах. Міністерство юстиції України офіційний сайт, 2022. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33359
23. Гриценко Л. Насильство підчас війни. Як виявити, притягнути до відповідальності? Вища школа адвокатури НААУ, 2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/grytsenko-lyudmyla/articles/nasylstvo-pidchas-vijny-yak-vuyavyty-prytyagnuty-do-vidpovidalnosti>
24. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 р. № 783. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/783-2020-%D0%BF>
25. Доброта В. Репарації для потерпілих від сексуального насильства в період війни. Український жіночий фонд, 2023. URL: <https://uwf.org.ua/reparacziyi-dlya-poterpilyh-vid-seksualnogo-nasylstva-v-period-vijny/>

26. Двадцять дев'ять років Південна Африка все ще руйнує расизм і спадок апартеїду. UN, 2024. URL: https://www.ohchr.org/ru/ohchr_homepage

27. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Підприємництво, господарство і право*, 2020. №10. С. 105-110. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/19.pdf>

28. Дрозд О. Ю., Сорока Л. В. Міжнародне партнерство - основний інструмент протидії торгівлі людьми та гендерному насильству під час збройного конфлікту. *Актуальні проблеми держави і права*, 2023. № 97. С. 77-82.

29. Дроздова Н. Г. Організаційно-правовий механізм управління системою державних закупівель на конкурсних засадах: теоретико-методологічний аспект. *Актуальні проблеми державного управління*, 2012. Вип. 3. С 150–153.

30. Друзенко А. В. Адміністративно-правові засади запобігання та протидії органами Національної поліції гендерно-обумовленому насильству. Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2021. 214 с.

31. Евакуація дітей без сімей має бути останнім заходом – правозахисники просять владу виважено підходити до примусової евакуації дітей. *Дзеркало тижня*, 2023. URL: <https://zn.ua/ukr/war/evakuatsija-ditej-bez-simej-maje-but-ostannim-zakhodom-pravozakhisniki-prosjat-vladu-vivazhenopidkhoditi-do-primusovoji-evakuatsiji-ditej.html>

32. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція від 12.08.1949 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

33. Жінки, мир, безпека: відповіді на виклики війни. Український жіночий фонд, 2023. URL: <https://uwf.org.ua/zhinky-myr-bezpeka-vidpovid-na-vyklyku-vijny/>

34. Запобігання та реагування на гендернозумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах Досвід та рекомендації жіночих громадських

організацій. Інструментарій: Wave, 2022. 54 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/7/532505.pdf>

35. Золотухіна Л. Адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації публічного інтересу. Національний юридичний журнал: теорія та практика, 2019. С. 61–64. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/12.pdf

36. Репарації у випадку сексуалізованого насильства, пов'язаного з конфліктом. Інформаційно-консультативний жіночий центр, 2014. URL: https://wicc.net.ua/media/Reparation_CRSV.pdf

37. Іщенко Н. Як припинити стріляти: завдяки чому НАТО зупинив війну у Боснії і Герцеговині. Європейська правда, 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/08/5/7112853/>

38. Її сила: підтримка жінок України в часи війни та відновлення. Український жіночий фонд, 2023. URL: <https://uwf.org.ua/yiyi-syla-pidtrymka-zhinok-v-chasy-vijny-ta-vidnovlennya/>

39. Київська область. Омбудсман України, 2024. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/rezultati-monitoringu-misc-kompaktnogo-poselennya-vnutrishno-peremishchenih-osib/kiyivska-oblast>

40. Кіреєв Г. Н. Сутність насильства. Прометей, 1990. 108 с.

41. Класифікація збройних конфліктів. Організація Об'єднаних Націй, 2023. URL: <https://www.unodc.org/e4j/ru/terrorism/module-6/key-issues/categorization-of-armed-conflict.html>

42. Книш В. В. Порівняльно-правовий аналіз конституційних механізмів захисту прав людини в Україні та Польщі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право*, 2014. № 9. С. 121–128.

43. Коаліції 1325: як громадським організаціям ефективно співпрацювати з владою? «Жінки - це 50% успіху України», 2023. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/koalitsiyi-1325-yak-gromadskym-organizatsiyam-efektyvno-spivpratsyuvaty-z-vladoyu/>

44. Коаліція «Запоріжжя 1325». Запорізька обласна громадська організація ОПП «Взаємодія», 2024. URL: <http://www.vzayemodiya.net/nashi-proekti/2018/koalitsiia-zaporizhzhia-1325.html>

45. Кобзар О.Ф., Кобзар Т.С. Механізм забезпечення гендерної рівності: теоретико-правовий аналіз. *Науковий журнал Національної академії Національної гвардії України «Честь і закон»*, 2021. № 2. С.94-101.

46. Кобзар О.Ф., Ткаченко С.Є. Міжнародний досвід забезпечення дотримання дисципліни і законності в органах правопорядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2020. № 4. С. 24-29.

47. Коваленко І. І., Бідюк П. І., Гожий О. П. Вступ до системного аналізу: Навчальний посібник. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2004. 148 с.

48. Коваленко Ю. О. Адміністративно-правовий механізм інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2018. 249 с.

49. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. UN Women, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/cedaw>

50. Комплексна Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику: інформаційно-методичні матеріали. К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. 528 с.

51. Конвенція про права дитини. Конвенція від 20.11.1989 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

52. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Конвенція від 11.05.2011 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n2

53. Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством. Серія Договорів Ради Європи № 210. URL: <https://rm.coe.int/16806b0687>

54. Коновальчик Є. Законопроекти про компенсацію потерпілим від насильницьких злочинів: Аналіз положень та доцільність прийняття. Асоціація жінок-юристок України “ЮрФем”, 2023. URL: <https://jurfem.com.ua/zakonoprojekty-pro-kompensatsiyu/>

55. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

56. Конфлікт у Нагірному Карабасі: з чого все почалося. Chas News, 2023. URL: <https://chas.news/current/konflikt-mizh-azerbaidzhanom-ta-virmeniyu-royasnyuemo-chomu-kraini-voroguyut-cherez-nagirnii-karabah>

57. Координаційна Рада. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2024. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/koordinacijna-rada-dis>

58. Коротенко О. Не тільки на війні. Насильство над жінками та дітьми, що евакуюються. Евакуація. City, 2022. URL: <https://evacuation.city/articles/203926/ne-tilki-na-vijni-nasilstvo-nad-zhinkami-ta-ditmi-scho-evakuyuyutsya->

59. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 260 с.

60. Литвинюк К. Процедура отримання статусу постраждалої особи від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: досвід Боснії і Герцеговини. Аналітичний центр ЮрФем, 2023. URL: <http://surl.li/ujpyu>

61. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство*, 2022. № 6. С. 299-306.

62. Манжула А. А. Суб'єкти адміністративно-правового реагування на вчинення домашнього насильства. *Наукові записки. Серія: Право. Випуск 10. Спецвипуск*, 2021. С.170-174. URL: <https://griml.com/oePgE>

63. Манжула А. А. Особливості алгоритму дій поліцейських при виявленні фактів домашнього насильства. *Юридична наука*, 2020. №1. Том 2. С. 13-17. URL: <http://surl.li/fxvnr>

64. Манжула А. А. Правові засади діяльності правоохоронних органів та суду щодо притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за домашнє насильство. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2021. Випуск 2. Том 2. С. 126-130. URL: <http://surl.li/gclfk>

65. Манн Л., Бугаєць Т. Стандарти й методика оцінки ризиків для різних зацікавлених сторін в Україні: подальші кроки реалізації міжнародних стандартів щодо гарантування безпеки постраждалих від насильства стосовно жінок та домашнього насильства. Рада Європи, 2020. URL: <https://rm.coe.int/ukr-risk-assessment-final/16809eefb4>

66. Марина Хонда: Київ розширює психологічну підтримку жінок та дівчат у питаннях безпеки під час війни та післявоєнного відновлення. Офіційний портал Києва, 2023. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/marina_khonda_kiv_rozshiryuye_psikhologichnu_pidtrimku_zhinok_ta_divchat_u_pitannayah_bezpeki_pid_chas_viyni_ta_pislyavoyennogo_vidnovlennya/

67. Мережа гендерних аналітичних центрів: посилення спроможності задля розробки передових політик, оцінки впливу, стратегічної адвокації та сфокусованих комунікацій щодо політик. Український жіночий фонд, 2022. URL: <https://uwf.org.ua/merezha-gendernyh-analitychnyh-czentriv-posylennya-spromozhnosti-zadlya-rozrobky-peredovyh-polityk-oczinky-vplyvu-strategichnoyi-advokacziyi-ta-sfokusovanyh-komunikaczij-shhodo-polityk-2/>

68. Механізм. Shevchenkove, 2023. URL: https://www.shevchenkove.org.ua/person_syte/Page/Metodrobotal/%D0%9C%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/Do kument/DM/%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%BC.htm

69. Митник О. В. Роль Конституційного Суду України в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник*

Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки, 2015. Вип. 6. Т. 1. С. 53–57.

70. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. Юридична консультація Толмачових, 2023. URL: <https://yuristy.sumy.ua/advokatskij-ispit/usna-chastina/39-15-evropejska-konventsija-pro-zakhist-prav-lyudini-i-osnovopolozhnikh-svobod/350-mizhnarodni-mekhanizmi-zakhistu-prav-lyudini>

71. Мороз В. М. Організаційно-правовий механізм державно-управлінського впливу: зміст та характеристика категорії. *Інвестиції: практика та досвід*, 2019. № 23. С. 106–114.

72. На Вінниччині презентували результати моніторингу ефективності взаємодії органів влади та громадськості при реалізації завдань ОПД 1325 «Жінки. Мир. Безпека». Вінницька обласна військова адміністрація. Дія, 2024. URL: <https://www.vin.gov.ua/hromadianam/gromada/diialnist-hromadskykh-orhanizatsii-vinnychchyni/60986-na-vinnychchyni-prezentuvaly-rezultaty-monitorynhu-efektyvnosti-vzaiemodii-orhaniv-vlady-ta-hromadskosti-pry-realizatsii-zavdan-opd-1325-zhinky-myr-bezpeka>

73. Назаренко В. Ю. Організаційно-правовий механізм державного управління пожежною безпекою в Україні. *Теорія та практика державного управління*, 2013. Вип. 3 (42). С 1-7.

74. Насильство. Mego.info, 2022. URL: <http://mego.info/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>

75. Насильство. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980), 2022. URL: <http://sum.in.ua/s/nasylystvo>

76. Наукове життя аспірантів. Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. URL: <http://surl.li/ujqar>

77. Нацсоцслужба пропонує нові інструменти допомоги постраждалим від СНПК. Український жіночий фонд, 2024. URL: <https://uwf.org.ua/nacsoczsluzhba-proponuye-novi-instrumenty-dopomogy-postrazhdalym-vid-snpk/>

78. Нікогосян А. Привласнення фемінізму: гендер, мілітаризм і Резолюція ООН 1325. У перекладі Наталки Чех. Критика феміністична: *Східноєвропейський журнал феміністичних і квір-студій*, 2019. № 2. С. 30-41. URL: <http://feminist.krytyka.com>

79. Ольга Стефанішина: Забезпечення невідкладних проміжних репарацій вже сьогодні має стати вагомим елементом досягнення правосуддя у майбутньому. Урядовий портал. Gov.ua, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/olha-stefanishyna-zabezpechennia-nevidkladnykh-promizhnykh-reparatsii-vzhe-sohodni-maie-staty-vahomym-elementom-dosiahnennia-pravosuddia-u-maibutnomu>

80. Опанасенко О. В., Кубіцький С. О. Насилля - руйнуючий фактор сучасного суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*, 2011. Вип. 4. С. 69-72.

81. Орловська Н. А., Степанова Ю. П. Актуальні питання забезпечення гендерної рівності у світлі Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй № 1325 та суміжних резолюцій. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2021. № 2. С. 20-26.

82. Охріменко І. М., Базалук Е. О. Аналіз міжнародних стандартів щодо надання захисту і допомоги жінкам та дівчатам постраждалим від насильства під час збройного конфлікту. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2023. Вип. 3. С. 155-160. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.26>

83. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 145. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>

84. План відновлення України, 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/>

85. Політична декларація між міністерством соціальної політики України та міністерством сім'ї та соціальної політики республіки Польща про соціальний захист дітей, що постраждали від воєнних дій та збройних

конфліктів. Міністерство соціальної політики України, 2022. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21998.html>

86. Полудьонна Н. С. Інтерактивні методи навчання як засіб формування професійних вмінь фахівців за спеціальністю «Право» та «Правоохоронна діяльність». *Альманах науки: Педагогічні науки*, 2019. № 5/1 (26). С. 23-28.

87. Поняття системи. Властивості складних систем. Приклади систем. um.co.ua., 2022. URL: <http://um.co.ua/8/8-2/8-240388.html>

88. Поняття, причини, форми і види насильства - визначення в психології. Наслідки насильства у дорослих. Профілактика та реабілітація. Журнал Kozaky. Блог з психіатрії та захворювань ЦНС, 2023. URL: <https://www.kozaky.org.ua/ponyattya-prichini-formi-i-vidi-nasilstva-viznachennya-v-psixologi%D1%97-naslidki-nasilstva-u-doroslix-profilaktika-ta-reabilitaciya/>

89. Посилення стійкості жіночих правозахисних організацій. Український жіночий фонд, 2023. URL: <https://uwf.org.ua/posylennya-stijkosti-zhinochyh-pravozahysnyh-organizacij/>

90. Посібник користувача до Спільної позиції Ради 2008/944/СЗБП про визначення спільних правил контролю за експортом товарів і технологій військового призначення: Міжнародний документ від 20.07.2015 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-15/ed20150720#n479

91. Пояснювальна записка до проекту Закону України „Про облік осіб, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2070854>

92. Права людини та механізм їх захисту. Головне управління Держпродспоживслужби в Хмельницькій області офіційний сайт, 2019. URL: <https://consumerhm.gov.ua/1081-prava-lyudini-ta-mekhanizm-jikh-zakhistu>

93. Представники Уповноваженого. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2024. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/predstavniki-upovnovazhenogo>

94. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 06.09.2018 р. № 2523-VIII. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

95. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

96. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/ed20180107#n17>

97. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

98. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

99. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 113-р. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text>

100. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1544-р. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>

101. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

102. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд” у 2021-2022 роках». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 149-р. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-2021-%D1%80#Text>

103. Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2020 р. № 1578-р. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1578-2020-%D1%80#Text>

104. Про затвердження Порядку взаємодії психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях з питань надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.07.2023 р. № 594. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1313-23#Text>

105. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>

106. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства. Наказ Міністерства соціальної політики та Міністерства внутрішніх справ від 13.03.2019 р. № 369/180. Національна поліція України: офіційний вебпортал. URL: <https://www.npu.gov.ua/acts/pro-zatverdzhennya-poryadku-provedennya-ocinki-rizikiv-vchinennya-domashnogo-nasilstva>

107. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 654. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#Text>

108. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 655. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text>

109. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

110. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119\2021. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

111. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 р. «Про Стратегію людського розвитку». Указ Президента України від 02.06.2021 р. № 225\2021. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>

112. Про створення Координаційної ради з питань недискримінації та гендерної рівності. Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 07.08.2018 р. № 40/02-18. Liga 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30468>

113. Про схвалення Державної Стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752-р. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>

114. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1128-р. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>

115. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

116. Проект Закону про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень від 17.07.2020 р. № 3892. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/3413>

117. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права. від 27.12.2019 р. № 2689. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804

118. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України від 15.04.2022 р. № 7290. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449>

119. Проект Закону про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації від 09.10.2023 р. № 10132. Верховна

Рада України офіційний сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42862>

120. Прянішнікова І. В. Адміністративно-правові засади взаємодії засобів масової інформації з органами Національної поліції під час запровадження правового режиму воєнного стану: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2022.

121. Психологічна допомога з військовими та їх родинами у дні війни. Військова психологія. Тренінговий центр Наталії Сабліної, 2024. URL: <https://www.sablina.com/viyskova-psychologiya>

122. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека”. Національна соціальна сервісна служба України офіційний сайт, 2023. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325>

123. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12.04.2012 р. № 9-рп.\2012. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#n2>

124. Росохата Д. Виконання Україною положень Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, Мир, Безпека» (Частина II). ЮрФем, 2023. URL: <https://jurfem.com.ua/vykonannya-ukrainoyu-rezolyuciy-rady-bezpeky-rady-bezpeky-onn-1325/>

125. Ряшко О. В., Ряшко В. І. Насильство як політико-правова програма у теоретичних концепціях марксизму та його соціальні наслідки (філософсько-правовий аспект). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*, 2014. № 810. С. 147-152.

126. Сексуальне насильство під час війни: що потрібно знати та де шукати допомогу. Департамент інформації та цифрових рішень Одеської міської ради, 2024. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/236669/>

127. Сексуальне насильство це різновид зброї, якою росіяни воюють з Україною - Зеленська. Wonderzine, 2022. URL: <https://www.wonderzine.com.ua/>

wonderzine/life/news/13401-seksualne-nasilstvo-tse-riznovid-zbroyi-yakoyu-rosiyani-voyuyut-z-ukrayinoyu-zelenska

128. Сексуальне та гендерно-зумовлене насильство під час збройного конфлікту. Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, 1992. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/8/535677.pdf>

129. Сенчук І. І. Механізм захисту прав людини: актуальні проблеми дослідження. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019. С. 189-191. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/93.pdf

130. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 2013. Вип. 682. С. 33–35.

131. Синишина В. М. Смук О. Т. Психологічна допомога жінкам, що постраждали від гендерно-обумовленого насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2022. Серія Психологія. Випуск 6. С. 33-37.

132. Система. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970—1980). URL: <http://sum.in.ua/s/systema>

133. Сорока Л. Цифрове насильство щодо жінок і дівчат. Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції 15 червня 2023 р. Науково-дослідний інститут публічного права. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 175-178.

134. Стамбульська конвенція - ефективний інструмент для запобігання насильству за гендерною ознакою. Посібник для парламентаріїв Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством. Рада Європи, 2019. URL: <https://assembly.coe.int/LifeRay/EGA/WomenFFViolence/2019/2019-HandbookIstanbulConvention-RU.pdf>

135. Статут Нюрнберзького Трибуналу. Iir-mp.narod, 2023. URL: http://iir-mp.narod.ru/int_law/nurnberg.htm

136. Статут Організації Об'єднаних Націй. Організація Об'єднаних Націй, 1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

137. Стешко А. Чому постраждалим від сексуального насилля окупантів варто заговорити. LB.ua, 2023. URL: https://lb.ua/society/2023/09/07/573590_chomu_postrazhdalim_vid_seksualnogo.html

138. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*, 2010. Вип. 50. С. 12-18.

139. Тейзе Є. Сексуальне насильство як зброя на війні. DW Global Media Forum, 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/ceksualizovane-nasylstvo-yak-zbroia-na-viini/a-62240800>

140. У політехніці відбувся тренінг з підвищення психологічної стійкості для поліцейських, рятувальників і викладачів. Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2023. URL: <https://nupp.edu.ua/news/vidbuvsya-trening-psikhologichnoi-stiykosti-dlya-politseyskikh-ryatuvalnikov-i-vikladachiv.html>

141. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про додаткові заходи зміцнення довіри та безпеки. Міжнародний документ від 16.04.2004 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_056#Text

142. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Республіки Польща в боротьбі зі злочинністю. Міжнародний документ від 12.03.1992 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_044#Text

143. Україна та Польща підписали Політичну декларацію про захист прав дітей. Міністерство соціальної політики України. Gov.ua., 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-ta-polshcha-pidpisali-politichnu-deklaraciyu-pro-zahist-prav-ditej>

144. Український Радянський енциклопедичний словник: в 3-х т.; уклад. М. Бажан, І. Білодід, О. Гурій та ін. К., 1966. Т. 1. 436 с.

145. Факультет психології. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. URL: <http://surl.li/ujqbx>

146. Iazzetta, Marco. Gender-based Violence in Numbers: Data from Argentina's National Agency of Controlled Materials (ANMaC) / La violencia de género en números: la producción de estadística por parte de la Agencia Nacional de Materiales Controlados (ANMaC) de Argentina. Smallarmssurvey.medium, 2023. URL: <https://smallarmssurvey.medium.com/gender-based-violence-in-numbers-data-from-argentinas-national-agency-of-controlled-materials-1f0ce3520888>

147. Філософська енциклопедія. Гол. ред. Ф. С. Константинов. Радянська енциклопедія, 1964. 594 с.

148. Хестер М., Яловська В. Рекомендації щодо організації роботи притулків для жертв насильства щодо жінок і жертв домашнього насильства. Проект Ради Європи «Боротьба з насильством щодо жінок та дітей в Україні». Ради Європи, 2017. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-3-ua-web/16807874df>

149. Хромова Ю. О. Організаційно-правовий механізм державного регулювання виборчого процесу в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Одеса, 2014. 24 с.

150. Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. Економічна кібернетика. Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2004. 231 с. URL: <https://buklib.net/books/21911/>

151. Шурхало Д. 15-річчя агресії Росії проти Грузії: чому російські війська не зайшли в Тбілісі. Радіо Свобода, 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yatnadtsyatyrichchya-ahresiyi-rosiyi-proty-hruziyi/32537868.html>

152. Що таке договірні органи? Управління Верховного комісара з прав людини ООН, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies>

153. Юридична енциклопедія: в 6 т. Головний редактор Ю. С. Шемшученко. Українська енциклопедія, 1998. Т.4, 2002. 720 с.

154. 11 типів насильства (і різні види агресії). Психологія, філософія і роздуми про життя. Блог з філософії та психології, 2022. URL: <https://ua.sainte-anastasiie.org/articles/psicologa-forense-y-criminalstica/los-11-tipos-de-violencia-y-las-distintas-clases-de-agresin.html>

155. 2022 Crime Victims Fund Compensation and Assistance Allocations. An official website of the United States government, Department of Justice, 2022. URL: <https://ovc.ojp.gov/funding/2022-crime-victims-fund-compensation-and-assistance-allocations>

156. 2023 Gender social norms index (GSNI). United Nations Development Programme, 2024. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewrupdf.pdf>

157. 34 U.S. code subchapter i - crime victims fund. U.S. code: table of contents, 2024. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/34/subtitle-II/chapter-201/subchapter-I>

158. About un action and what we do against crsv. areas of work. Stoprapenow, 2022. URL: <https://www.stoprapenow.org/about/#areas-of-work>

159. Addendum to the Human Right Council Thematic report of the Special Rapporteur on Violence, its Causes and Consequences (A/HRC/29/27). URL: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/29/27/Add.4

160. An Overview Of Gender-Based Violence In Syria. Advocacy Brief, 2024. URL: https://arabstates.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/whole_of_syria_gbv_advocacy_brief_2024_f1.pdf

161. Armed Conflict. Amnesty International, 2023. URL: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/armed-conflict/>

162. Azad Essa. Why do some peacekeepers rape? The full report. Jazeera Media Network, 2017. URL: <https://www.aljazeera.com/features/2017/8/10/why-do-some-peacekeepers-rape-the-full-report>

163. Azerbaijan. Global database on Violence against Women. UN Women, 2024. URL: <https://evaw-global-database.unwomen.org/en/countries/asia/azerbaijan/2010/law-no-1058-iiiq-of-the-republic-of-azerbaijan-combatting-domestic->

2009. URL: <https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2016/01/Collaboration-in-the-National-Security-Arena-Myths-and-Reality.pdf>

172. Combating gender-based violence: Cyber violence. European Parliamentary Research Service, 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662621/EPRS_STU\(2021\)662621_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662621/EPRS_STU(2021)662621_EN.pdf)

173. Combined fifth and sixth periodic reports submitted by Georgia under article 44 of the Convention, due in 2023. CRC/C/GEO/5-6. United Nations, 2023.

174. Committee against Torture. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cat>

175. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/cescr>

176. Committee on Enforced Disappearances. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ced>

177. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw>

178. Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/cerd>

179. Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cmw>

180. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd>

181. Committee on the Rights of the Child. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc>

182. Compensation To War Crimes Victims In BiH A Matter Of Willingness. Grand Duchy of Luxembourg, 2024. URL: https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2021/06/News_BiH_Compensation_20210506.pdf

183. Context. Grand Duchy of Luxembourg, 2024. URL: <https://trialinternational.org/countries-post/bosnia-herzegovina/>

184. Control Council Law №. 10, Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes Against Peace and Against Humanity, December 20, 1945, 3 Official Gazette Control Council for Germany 50-55 (1946). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/ccno10.htm>

185. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2020. International Humanitarian Law Databases International Committee of the Red Cross. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-8/commentary/2020#_Toc42432435

186. Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others 1949. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-suppression-traffic-persons-and-exploitation>

187. Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages 1962. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-consent-marriage-minimum-age-marriage-and>

188. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>

189. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof, OJ L 212, 7 August 2001, pp. 12-23,

available at: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>

190. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection, OJ L 71, 4 March 2022, pp. 1-6, available at: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32022D0382>

191. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). Council of Europe, 2011. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty_num=210

192. Court of Justice of the European Union, Aboubacar Diakité v Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides, Fourth Chamber, Judgment, Case C-285/12, 30 January 2014, §35.

193. Coyne Christopher J. and Abigail R. Hall. The Drone Paradox: Fighting Terrorism with Mechanized Terror. Independent Institute, 2018. Vol. 23, No. 1, pp. 51-67. URL: <https://www.jstor.org/stable/26591799>

194. Cyber Violence against Women and Girls Key Terms and Concepts. European Institute for Gender Equality, 2023. URL: https://eige.europa.eu/sites/default/files/cyber_violence_against_women_and_girls_key_terms_and_concepts.pdf

195. Declaration on the Elimination of Violence against Women 1993. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>

196. Declaration on the Elimination of Violence against Women, U. N. General Assembly 1994. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/179739>

197. Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict 1974. United Nations Department of Public Information. URL:

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-protection-women-and-children-emergency-and-armed>

198. Digital Resource Center for Victim Services, 2024. URL: <https://sosfsokhumi.ge/>

199. Domestic Violence Law of Bosnia & Herzegovina. Unaffiliated, 2005. URL: <https://learningpartnership.org/resource/domestic-violence-law-bosnia-herzegovina-document-english>

200. Eggel, Dominic and Marc Galvin. Homo Conflictus: The Protean Nature of Armed Violence in a Fragmenting World. Global Challenges: Geneva Graduate Institute Dossiers, 2019. Volume 5. URL: <https://globalchallenges.ch/issue/5/armed-violence-in-a-fragmenting-world/>

201. Ending Violence against Women and Girls: Progress and Remaining Challenges. UNDOC, 2019. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/178/33/PDF/G1917833.pdf?OpenElement>

202. EU cities and regions welcoming Ukrainian refugees – mapping multilevel coordination. European Union, 2022. URL: https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Ukrainian%20refugees_study.pdf

203. EU launches Ukraine solidarity platform. European Website on Integration, 2022. URL: https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/eu-launches-ukraine-solidarity-platform_en

204. Eugene Bardach. Getting Agencies to Work Together. The Practice and Theory of Managerial Craftsmanship. Perlego Ltd, 2024. URL: <https://www.perlego.com/book/845220/getting-agencies-to-work-together-the-practice-and-theory-of-managerial-craftsmanship-pdf>

205. European Parliament resolution of 5 May 2022 on the impact of the war against Ukraine on women (2022/2633(RSP)). European Parliament, 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0206_EN.html

206. Gender Action Plan – putting women and girls’ rights at the heart of the global recovery for a gender-equal world. European Commission, 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2184

207. Gender Based Violence. United Nations Economic and Social Commission for Western Asia United Nations, 2022. URL: <https://archive.unescwa.org/our-work/gender-based-violence>

208. General Assembly, The use of drones in counter-terrorism operations. Subscribe to ICRC Law & policy Newsletter, 2023. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/general-assembly-use-drones-counter-terrorism-operations>

209. General recommendation No. 30 on women in conflict prevention, conflict and post-conflict situations. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, CEDAW/C/GC/30 2013. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/30&Lang=en

210. General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19. CEDAW/C/GC/35. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2017. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/35&Lang=en

211. General recommendations made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women 1986. United Nations. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19>

212. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (2nd part) 1949. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/geneva-convention-relative-protection-civilian-persons-time-war>

213. Georgia National-level Review of the Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action Beijing +25. UN Women, 2023. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/64/National-reviews/Georgia.pdf>

214. Gergely Hideg and Gianluca Boo. The Calm Before the Storm: Global Violent Deaths Update 2019–2020. small arms survey, 2020. URL:

<https://smallarmssurvey.medium.com/the-calm-before-the-storm-global-violent-deaths-update-2019-2020-5b56c53b6834>

215. Gergely Hideg. Russia's War: Weighing the Human Cost in Ukraine. small arms survey, 2023. URL: <https://smallarmssurvey.medium.com/russias-war-weighing-the-human-cost-in-ukraine-9ecc73a41987>

216. German, Keith H. Interagency interaction: exploring the facilitators and inhibitors of interagency interaction in the u.s. national security system. A Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of George Mason University in Partial Fulfillment of The Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Public Policy, 2015. URL: <https://mars.gmu.edu/server/api/core/bitstreams/ed4c8215-78f1-47a7-bd2f-94c431606d37/content>

217. Gladden J. The coping skills of east African refugees: a literature review. *Refug Surv Q*, 2012; 31:177–96.

218. Global gender equality in 2023: Urgent efforts needed to reach 2030 goals. UN Women, 2023. URL: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2023/09/global-gender-equality-in-2023-urgent-efforts-needed-to-reach-2030-goals>

219. Global Report on Trafficking in Persons – in the context of armed conflict. United Nations Office on Drugs and Crime, 2018. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GloTIP2018_BOOKLET_2_Conflict.pdf

220. Global Violent Deaths (GVD). Small Arms Survey Privacy, 2020. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/database/global-violent-deaths-gvd>

221. Goldstein J. S., War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa, Cambridge University Press, 2003, 544.

222. Grants. Cornell University, Judith Reppy Institute for. John D. and Catherine T. MacArthur Foundation, 2024. URL: <https://www.macfound.org/grantee/cornell-university-judith-reppy-institute-for-peace-and-conflict-studies-19033/#:~:text=The%20Judith%20Reppy%20Institute%20for,%2C%20disarmament%2C%20and%20collective%20violence.>

223. Hakimi M. Taking Stock of the Law on Targeting, Part I. Blog of the European Journal of International Law, 2016. URL: <https://www.ejiltalk.org/taking-stock-of-the-law-on-targeting-part-i/>

224. Halcón LL, Robertson CL, Savik K, Johnson DR, Spring MA, Butcher JN, et al. Trauma and coping in Somali and Oromo refugee youth. *J Adolesc Health*, 2004; 35:17–25.

225. Handbook for delegates. nato committee on gender perspectives, 2012. URL: https://www.nato.int/issues/women_nato/2012/HANDBOOK_2012.pdf

226. Health and peace: Concepts and tools for frontline workers – a course by WHO/EMRO. World Health Organization, 2020. URL: <https://openwho.org/courses/health-and-peace?locale=ru>

227. Heise L. Violence against women: an integrated, ecological framework. *Violence Against Women*, 1998. 4(3), 262–290. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1077801298004003002>

228. Hernandez, Brianna Nicole. Sexual Abuse in UN Peacekeeping: The Problem of Viewing Women as a ‘Quick Fix’. E-International Relations, 2020. URL: <https://www.e-ir.info/2020/02/20/sexual-abuse-in-un-peacekeeping-the-problem-of-viewing-women-as-a-quick-fix/>

229. How Many Times Has the US Officially Declared War? A&E Television Networks, LLC. All Rights Reserved, 2022. URL: <https://www.history.com/news/united-states-official-declarations-war>

230. Human rights and democracy in the EU – 2020-24 action plan. About this initiative. European Commission, 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12122-Human-rights-and-democracy-in-the-EU-2020-24-action-plan_en

231. Human Rights Committee. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr>

232. Human Rights Watch, Poland: Trafficking, Exploitation Risks for Refugees, available at URL: <https://www.hrw.org/news/2022/04/29/poland-trafficking-exploitation-risks-refugees>.

233. Implementing the Women, Peace and Security agenda. The Diplomatic Service of the European Union, 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/implementing-women-peace-and-security-agenda_en

234. International armed conflict. The War Report 2016. Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2022. URL: <https://www.rulac.org/classification/international-armed-conflict#collapse2accord>

235. International Covenant on Civil and Political Rights 1966. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

236. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>

237. International Organization. National Geographic Headquarters, 2023. URL: <https://education.nationalgeographic.org/resource/international-organization/>

238. International standards. Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences. United Nations, 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-violence-against-women/international-standards>

239. It is imperative that survivors of conflict-related sexual violence have access to adequate reparation. United Nations in Bosnia and Herzegovina, 2022. URL: <https://bosniaherzegovina.un.org/en/186852-it-imperative-survivors-conflict-related-sexual-violence-have-access-adequate-reparation>

240. Joan B. Kroc Institute for Peace and Justice, 2023. URL: <https://www.sandiego.edu/peace/institute-for-peace-justice/>

241. Justice. Truth. Dignity, 2024. URL: <https://www.ictj.org/>
242. Kanter E. The impact of war on mental health. In: Levy BS, Sidel VW, eds. War and Public Health. 2nd ed. New York, NY: Oxford University Press, 2008:51–68.
243. Kiteki BN. The case for resilience in African refugees: a literature review and suggestions for future research. VISTAS Online. 2016;66.
244. Krause, Keith. On (Political) Violence. Global Challenges. Geneva Graduate Institute Dossiers, 2019. Volume 5. URL: <https://globalchallenges.ch/issue/5/on-political-violence/>
245. Landmark resolution on Women, Peace and Security (S/RES/1325). United Nations, 2000. URL: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>
246. Legislation Pertaining To Children Born Of War In Bosnia And Herzegovina: A Resounding Affirmation In The Context Of Global Silence. Grand Duchy of Luxembourg, 2022. URL: <https://trialinternational.org/latest-post/legislation-pertaining-to-children-born-of-war-in-bosnia-and-herzegovina/>
247. Levy BS, Sidel VW. War and public health: an overview. In: Levy BS, Sidel VW, eds. War and Public Health. 2nd ed. New York, NY: Oxford University Press, 2008:3–20.
248. Li Q, Wen M. The immediate and lingering effects of armed conflict on adult mortality: a time-series cross-national analysis. *J Peace Res*, 2005;42:471–492.
249. Machani A. The war in Ukraine will affect women and children the most. World Politics Review LLC, 2022. URL: <https://www.worldpoliticsreview.com/for-children-and-women-war-s-impact-is-disproportionately-high/>
250. Miller, Seumas. The ethics of targeted killing: osama bin laden, drones, and counter-terrorism. *University of Illinois Press*, 2014. Vol. 28, №. 4, pp. 317-340 URL: <https://www.jstor.org/stable/43574665>
251. Myskiv, L. and Oksin, V. States' experiences in assisting women affected by violence during armed conflict. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2023. No. 5.

252. Myskiv, L. and Oksin, V. Analysis of contemporary challenges in assisting and protecting women when achieving global gender equity. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2023. No. 6.

253. Nanjing Massacre. Chinese history. Britannica.com., 2024. URL: <https://www.britannica.com/event/Nanjing-Massacre>

254. National study on violence against women in georgia 2022. UN Women, 2023. URL: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-12/georgia_vaw_survey_report_eng.pdf

255. News on Millennium Development Goals. United Nations, 2015. URL: <https://www.un.org/millenniumgoals/>

256. Okahsa A. Mental health and violence: WPA Cairo declaration—International perspectives for intervention. *Int Review Psychiatry*. 2007;19:193–200.

257. Okeke, Edward Chukwuemeke et al. Jurisdictional Immunities of States and International Organizations. Oxford Academic Books, 2018. URL: <https://academic.oup.com/book/5125/chapter-abstract/147738476?redirectedFrom=fulltext>

258. On International Women’s Day, Growing Protests and Worsening Access to Basic Rights for Women in Syria [EN/AR]. OCHA, 2024. URL: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/international-womens-day-growing-protests-and-worsening-access-basic-rights-women-syria-enar#:~:text=Between%20March%202011%20and%20March,killing%20involving%20women%20which%20further>

259. On International Women’s Day, the ICC calls for greater coordination in global efforts to end sexual and gender-based crimes. International Criminal Court, 2016. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/international-womens-day-icc-calls-greater-coordination-global-efforts-end-sexual-and-gender>

260. On the International Day for the Elimination of Violence against Women: SNHR’s 12th Annual Report on Violations against Females in Syria [EN/AR]. URL: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/international-day-elimination-violence-against-women-snhrs-12th-annual-report-violations-against-females-syria-enar>

261. Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women 1999. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms>

262. Ottawa Charter for Health Promotion. First International Conference on Health Promotion. Ottawa, 21 November 1986. Geneva: World Health Organization; 1986. URL: <https://www.who.int/healthpromotion/conferences/previous/ottawa/en/>

263. Peace and security. UN Women, 2023. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2013/12/UN%20Women%20BRIEFThematicPSUSwebREV3%20pdf.pdf>

264. Peltola, Larissa. Rape and Sexual Violence Used as a Weapon of War and Genocide. Colleges, Universities, and Library, 2018. № 4. URL: http://scholarship.claremont.edu/cmc_theses/1965

265. Press release: The world is failing girls and women, according to new UN report. UN Women, 2024. URL: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/press-release/2023/09/press-release-the-world-is-failing-girls-and-women-according-to-new-un-report>

266. Preventing and responding to gender-based violence during the war and in post-war settings Experiences and recommendations of women's NGOs. OSCE, 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/2/530695.pdf>

267. Prosecutor v. Dusko Tadic a/k/a "Dule". Appeals Chamber of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991, 1995. URL: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>

268. Prosecutor v. Dusko Tadic aka "Dule" (Opinion and Judgment), IT-94-1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 7 May 1997. URL: <https://www.refworld.org/cases,ICTY,4027812b4.html>

269. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II) 1977. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and-0>

270. Q&A: sexual violence in armed conflict. International Committee of the Red Cross, 2016. URL: <https://www.icrc.org/en/document/sexual-violence-armed-conflict-questions-and-answers>

271. R. Campbell, E. Dworkin, G. Cabral. An ecological model of the impact of sexual assault on women's mental health. *Trauma, Violence & Abuse*. 10(3): 2009; 225–246.

272. Rahman A, Khan MN, Hamdani SU, Chiumento A, Akhtar P, Nazir H, et al. Effectiveness of a brief group psychological intervention for women in a post-conflict setting in Pakistan: a single-blind, cluster, randomised controlled trial. *Lancet Lond Engl*. 2019;393:1733–44.

273. Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking. Office of the high commissioner for human rights, 2002. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/401/68/PDF/N0240168.pdf?OpenElement>

274. Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Philip Alston. Human Rights Council. A/HRC/14/24/Add.6, 2016. URL: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/a.hrc.14.24.add6.pdf>

275. Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences, Rashida Manjoo: addendum A/HRC/26/38/Add.1. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/771929?ln=ru>

276. Resolution 2467 (2019). Adopted by the Security Council at its 8514th meeting, on 23 April 2019. United Nations. URL: https://stoprapenow.org/wp-content/uploads/2020/12/S_RES_24672019_E.pdf

277. Rola Yasmine, Catherine Moughalian. Systemic violence against Syrian refugee women and the myth of effective intrapersonal interventions. *An international*

journal on sexual and reproductive health and rights Volume 24, 2016 - Issue 47.
URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1016/j.rhm.2016.04.008>

278. Rome Statute of the International Criminal Court. International Criminal Court, 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

279. Rome Statute of the International Criminal Court. International Criminal Court, 2024. URL: <https://www.icc-cpi.int/>

280. Rwanda genocide of 1994. Britannica.com., 2024. URL: <https://www.britannica.com/event/Rwanda-genocide-of-1994>

281. Samer Muscati. Women and Armed Conflict. Human Rights Watch, 2012. URL: <https://www.hrw.org/topic/womens-rights/women-and-armed-conflict>

282. Sandoz Y., Swinarski Ch., Zimmermann B. (éds.). Commentaire des Protocoles additionnels du 8 juin 1977 aux Conventions de Genève du 12 août 1949. Genève, CICR, Martinus Nijhoff Publisher, 1986, 924 pages.

283. Santa Barbara J. The impact of war on children. In: Levy BS, Sidel VW, eds. War and Public Health. 2nd ed. New York, NY: Oxford University Press; 2008:179–192.

284. Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response. United Nations Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs, 1998. URL: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/pdf/sexual-violence-and-armed-conflict-1998-UN-report.pdf>

285. Sexual Violence: A New Weapon of War? Global Challenges: Geneva Graduate Institute Dossiers, 2019. Article 5. URL: <https://globalchallenges.ch/issue/5/sexual-violence-a-new-weapon-of-war/>

286. Soroka, Larysa. Criminal Responsibility for Crimes Committed in Space: Contemporary Challenges and Looking to the Future. Advanced Space Law, 2022. Volume 10, 73- 75. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/10/8>

287. Standards of conduct. united nations, 2022. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/standards-of-conduct>

288. Subcommittee on prevention of torture. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/spt>

289. Supporting Victims of Crime. Crime Victim Compensation. Office of the Illinois Attorney General Kwame Raoul, 2024. URL: <https://ag.state.il.us/victims/cvc.html>

290. Technology & Domestic Violence. Dixon Transition Society, 2021. URL: <https://dixonsociety.ca/technology-domestic-violence-how-we-can-harness-machine-learning-and-artificial-intelligence-to-end-violence-against-women/>

291. Temporary Protection Directive 2001. European Commission. URL: [https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en#:~:text=The%20Temporary%20Protection%20Directive%20defines,on e%20year%20to%20three%20years\)](https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en#:~:text=The%20Temporary%20Protection%20Directive%20defines,on e%20year%20to%20three%20years))

292. The 11 biggest hurdles for women's equality by 2030. UN Women, 2023. URL: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2023/09/the-11-biggest-hurdles-for-womens-equality-by-2030>

293. The Facts: Violence against Women & Millennium Development Goals. Unwomen, 2022. URL: https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/EVAWkit_02_VAWandMDGs_en.pdf

294. The Geneva International Discussions were launched in Geneva, Switzerland, in October 2008, in order to address the consequences of the 2008 August war in Georgia. URL: <https://smr.gov.ge/en/page/26/geneva-international-discussions>

295. The Nuremberg Trial and the Tokyo War Crimes Trials (1945–1948). Office of the Historian, Foreign Service Institute United States Department of State, 2023. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nuremberg>

296. The protection of women and girls with disabilities in armed conflict: Adopting a gender-, age- and disability-inclusive approach to select IHL provisions. International Committee of the Red Cross, 2022. URL: <https://international->

review.icrc.org/articles/the-protection-of-women-and-girls-with-disabilities-in-armed-conflict-922#footnote47_03ggpti

297. The Role of Public Health Practitioners, Academics, and Advocates in Relation to Armed Conflict and War. American Public Health Association, 2009. URL: <https://www.apha.org/policies-and-advocacy/public-health-policy-statements/policy-database/2014/07/22/13/29/the-role-of-public-health-practitioners-academics-and-advocates-in-relation-to-armed-conflict>

298. The War Report 2016. Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2022. URL: <https://www.rulac.org/publications/the-war-report-2016>

299. Today's armed conflicts. geneva academy of international humanitarian law and human rights, 2022. URL: <https://geneva-academy.ch/galleries/today-s-armed-conflicts>

300. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development A/RES/70/1. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf?token=D4TU0kEoPIknSxEndP&fe=true>

301. Treaty Bodies. Office of the High Commissioner for Human Rights is the United Nations, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies>

302. Trying individuals for genocide, war crimes, crimes against humanity, and aggression. ICC, 2024. URL: <https://www.icc-cpi.int/>

303. Ukraine Conflict Monitor. Armed Conflict Location & Event Data Project, 2023. URL: <https://acleddata.com/ukraine-conflict-monitor/#1646162232662-6ca30964-7f69>

304. UN Action against Sexual Violence in Conflict. United Nations, 2022. URL: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/about-us/un-action/>

305. UNHCR Handbook for the Protection of Women and Girls: Chapter 6: The International and Regional Legal Framework. UNHCR, 2008. URL: <https://www.unhcr.org/47cfad542.html> C.333

306. United Nations Agencies Forward Together in the Response to Violence Against Women. United Nations, 2024. URL: <https://www.un.org/en/chronicle/article/united-nations-agencies-forward-together-response-violence-against-women>

307. Universal Declaration of Human Rights 1948. United Nations Department of Public Information. URL: <https://www.ohchr.org/ru/human-rights/universal-declaration/translations/russian>

308. Varghese, Sanjana. Counting the Dead in Ukraine. New Lines Magazine, 2022. URL: <https://newlinesmag.com/reportage/counting-the-dead-in-ukraine/>

309. Violare. Latin online learning platform, 2022. URL: <https://www.latin-is-simple.com/en/vocabulary/verb/6932/>

310. Violence against women and girls: overview. European Union Agency for Asylum, 2024. URL: <https://euaa.europa.eu/country-guidance-syria/2121-violence-against-women-and-girls-overview>

311. Vu, Alexander, Atif Adam, Andrea Wirtz, Kiemanh Pham, Leonard Rubenstein, Nancy Glass, Chris Beyrer, and Sonal Singh. The Prevalence of Sexual Violence among Female Refugees in Complex Humanitarian Emergencies: a Systematic Review and Meta-analysis. National Library of Medicine, 2014. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4012695/>

312. Wachala Kas. The tools to combat the war on women's bodies: rape and sexual violence against women in armed conflict. The International Journal of Human Rights, 2012. Volume 16, Issue 3. <https://doi.org/10.1080/13642987.2011.603952>

313. We are the global champion for gender equality. UN Women, 2024. URL: <https://www.unwomen.org/en>

314. West Virginia Crime Victims Compensation Fund. West Virginia Legislature, 2024. URL: <https://www.wvlegislature.gov/Joint/Victims/eligibility.cfm>

315. What Is Transitional Justice? Justice. Truth. Dignity, 2024. URL: <https://www.ictj.org/what-transitional-justice>

316. What We Have Learned: Principles of Truth and Reconciliation. The Truth and Reconciliation Commission of Canada, 2015. URL: https://ehprnh2mwo3.exactdn.com/wp-content/uploads/2021/01/Principles_English_Web.pdf

317. When will the war end? Hodyna.com, 2022. URL: <https://en.hodyna.com/when-will-the-war-end/>

318. Wolfe Lauren. Why soldiers rape — and when they don't — in diagrams. OCHA, 2014. URL: <https://reliefweb.int/report/world/why-soldiers-rape-and-when-they-don-t-diagrams>

319. Women in peacekeeping. United Nations, 2022. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/women-peacekeeping>

320. Women, Peace and Security – Council conclusions (10 December 2018). Council of the European Union, 2018. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/37412/st15086-en18.pdf>

321. Women, peace and security. Study submitted by the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1325 (2000). United Nations, 2002. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/public/eWPS.pdf>

322. Working Group on discrimination against women and girls. OHCHR, 2024. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-women-and-girls>

323. World Conference of the International Women's Year Mexico City (19 June to 2 July 1975). United Nations. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/mexico.html>

324. World Humanitarian Day: #NoMatterWhat. London School of Hygiene & Tropical Medicine, 2023. URL: <https://www.lshtm.ac.uk/newsevents/news/2023/world-humanitarian-day-nomatterwhat>

325. World War II. A&E Television Networks, LLC. All Rights Reserved, 2009. URL: <https://www.history.com/topics/world-war-ii/world-war-ii-history>

326. Wright, Hannah. Masculinities perspectives: advancing a radical Women, Peace and Security agenda? International Feminist Journal of Politics. Volume 22, 2020. Issue 5. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14616742.2019.1667849?src=recsys>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Охріменко І.М., Базалук Е.О. Аналіз міжнародних стандартів щодо надання захисту і допомоги жінкам та дівчатам постраждалим від насильства під час збройного конфлікту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 3. С. 155–160. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.26>
2. Базалук Е.О. Нормативно-правова основа забезпечення надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 33–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221500>
3. Базалук Е.О. Система міжнародних суб'єктів надання допомоги та захисту жінкам і дівчатам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 27–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.4>
4. Базалук Е.О. Нормативно-правові акти Організації Об'єднаних Націй як правова база подолання насильства щодо жінок під час збройного конфлікту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 4. С. 240–244. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.42>
5. Базалук Е.О. Правова база України щодо допомоги і захисту жінкам та дівчатам, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 4. С. 38–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2023.8>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Базалук Е. Юридико-психологічна допомога: поняття, види. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 22–23

вересня 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 55–57.

7. Базалук Е. Правовий статус психологів, що надають допомогу жінкам і дівчатам, що постраждали під час збройного конфлікту. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 червня 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 45–47.

8. Базалук Е. О. Види насильства щодо жінок та дівчат під час збройного конфлікту. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: зб. тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 р.). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 7–11.

9. Базалук Е. Гендерне насильство: поняття, ознаки. *Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 червня 2023 р.). Науково-дослідний інститут публічного права. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 20–23.

БЛАНК

соціологічного опитування українських жінок щодо травматичного досвіду
під час збройного конфлікту в Україні ¹

Чи відчували Ви фізичне насильство під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи стали Ви свідком насильства щодо інших жінок під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи отримували Ви психологічну допомогу після пережитого насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи були Ви поранені внаслідок збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи відчуваєте зараз Ви себе в безпеці у своєму домі?	
Так	Ні
Чи зверталися Ви за правовою допомогою після пережитого насильства?	
Так	Ні
Чи знаєте Ви про існування місцевих організацій, що надають допомогу постраждалим від насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи відчували Ви економічні труднощі через збройний конфлікт?	
Так	Ні
Чи були у Вас випадки вимушеної міграції через збройний конфлікт?	
Так	Ні

Чи задоволені Ви рівнем підтримки, яку отримали/отримуєте від держави під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи вважаєте Ви, що психологічна допомога для жінок, які постраждали від насильства під час збройного конфлікту, повинна бути посилена?	
Так	Ні
Чи зазнали Ви сексуального насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи вважаєте Ви, що необхідно вдосконалити процедури правового захисту жінок, які постраждали від насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи відчували Ви підтримку з боку громади після пережитого насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
Чи брали Ви участь у програмах реабілітації для жінок, постраждалих від насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні

¹ Опитування є анонімним, відповідно просимо Вас надати правдиві відповіді. На кожне питання треба надати відповідь у графі навпроти шляхом постановлення позначки (наприклад, «+», або «V»).

РЕЗУЛЬТАТИ

соціологічного опитування українських жінок щодо травматичного досвіду під час збройного конфлікту в Україні ¹

Вибірковим анкетуванням було охоплено 74 респондентки. Час проведення анкетування – з 2023 до початку 2024 року. 11% респондентів відмовилися відповідати на питання.

Чи відчували Ви фізичне насильство під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
45%	55%
Чи стали Ви свідком насильства щодо інших жінок під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
53%	47%
Чи отримували Ви психологічну допомогу після пережитого насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
33%	67%
Чи були Ви поранені внаслідок збройного конфлікту?	
Так	Ні
45%	55%
Чи відчуваєте зараз Ви себе в безпеці у своєму домі?	
Так	Ні
28%	72%
Чи зверталися Ви за правовою допомогою після пережитого насильства?	
Так	Ні
39%	61%
Чи знаєте Ви про існування місцевих організацій, що надають допомогу постраждалим від насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
26%	74%
Чи відчували Ви економічні труднощі через збройний конфлікт?	
Так	Ні
98%	2%
Чи були у Вас випадки вимушеної міграції через збройний конфлікт?	
Так	Ні

69%	31%
Чи задоволені Ви рівнем підтримки, яку отримали/отримуєте від держави під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
12%	88%
Чи вважаєте Ви, що психологічна допомога для жінок, які постраждали від насильства під час збройного конфлікту, повинна бути посилена?	
Так	Ні
84%	16%
Чи зазнали Ви сексуального насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
1%	99%
Чи вважаєте Ви, що необхідно вдосконалити процедури правового захисту жінок, які постраждали від насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
79%	21%
Чи відчували Ви підтримку з боку громади після пережитого насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
17%	83%
Чи брали Ви участь у програмах реабілітації для жінок, постраждалих від насильства під час збройного конфлікту?	
Так	Ні
3%	97%

¹Вибірковим анкетуванням було охоплено 174 респондентки. Час проведення анкетування – з 2023 до початку 2024 року. 8% респонденток відмовилися відповідати на питання.

Проведене дослідження свідчить, що досвід жінок у збройних конфліктах є багатограним, – розлука чи втрата близьких, фізична чи економічна незахищеність, сексуальне насильство, поранення та інші форми уразливості. Відповідно за будь-яких умов жінки зазнають страждань, які так чи інакше позначаються на їхньому фізичному чи психологічному здоров'ї.

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД
«15» січня 2019 р.

АКТ

**упровадження результатів дисертаційного дослідження
Базалук Елеонори Олегівни на тему: «Юридико-психологічний механізм
допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час
збройних конфліктів», поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі
спеціальності 081«Право» в освітній процес Науково-дослідного інституту
публічного права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Базалук Елеонори Олегівни на тему: «Юридико-психологічний механізм допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються в освітньому процесі. Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано при розробленні лекційних курсів з дисципліни, яка викладається у Науково-дослідному інституті публічного права, а саме «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, а також у контексті інших дисциплін, які викладаються в Інституті. Лекційний курс окремих тем навчальних дисциплін увібрав положення цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК:

результати дисертаційного дослідження на тему: «Юридико-психологічний механізм допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів» Базалук Елеонори Олегівни вважати впровадженими в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права з дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми».

Голова комісії:

Члени комісії:

Юрій ГАРУСТ

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

15.01.2024 р.

Сергій КОРОЄД

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Базалук Елеонори Олегівни на тему: «Юридико-психологічний
механізм надання допомоги і захисту жінкам та дівчатам, що
постраждали від насильства в контексті збройного конфлікту», поданого
на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право» у
науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного
права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Базалук Елеонори Олегівни на тему: «Юридико-психологічний механізм надання допомоги і захисту жінкам та дівчатам, що постраждали від насильства в контексті збройного конфлікту» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній діяльності наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем юридико-психологічного механізму надання допомоги і захисту жінкам та дівчатам, що постраждали від насильства в контексті збройного конфлікту, та використовуються Інститутом в межах реалізації науково-дослідної теми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0120U105390).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Базалук Елеонори Олегівни на тему: «Юридико-психологічний механізм надання допомоги і захисту жінкам та дівчатам, що постраждали від насильства в контексті збройного конфлікту» вважати впровадженими у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права, під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем юридико-психологічного механізму надання допомоги і захисту жінкам та дівчатам, що постраждали від насильства в контексті збройного конфлікту.

Голова комісії:

Юрій ГАРУСТ

Члени комісії:

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА